

Azərbaycan
Tərcümə
Mərkəzi

Aydın

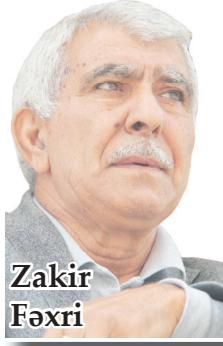
www.aydinyol.az

30 yanvar 2015-ci il № 04 (13) * Həftəlik ədəbi-ictimai qəzet * Qiyməti 50 qəpik

Əmir Teymurun
Seyyid Əli
Kiya Gilaniyə
məktubu

»»» səhifə 6

“Məni
ədəbiyyata
Füzulinin
qəzəlləri
gətirib”

Zakir
Fəxri

»»» səhifə 9

“Gülüm,
diriyəm yenə,
heç kəsə
demə...”

Vaqif
Səmədoğlu

»»» səhifə 18

Məleykə ABBASZADƏ:

“Hər bir müəllimə *www.derslik.edu.az* ünvanına daxil olub bu portalla tanış olmağımı məsləhət görürəm. Portalda qeydiyyatdan keçib öz fikir və münasibətini bildirən hər bir vətəndaşa əvvəlcədən öz minnətdarlığımı bildirirəm. Dərsləklərin məzmununa dair fikir mübadiləsi və müzakirələr bizim üçün çox vacibdir. Mən bu prosesdə iştirak edən hər bir şəxsi əmin edirəm ki, onların bütün fikir və təklifləri diqqətlə oxunur və nəzərə alınır.”

“Müəllimlərin və dərsləklərin səhvləri unudulmur”

»»» səhifə 12-13

ANONS

Tərcümə Mərkəzinin
əməkdaşları Misirdə
»»» səhifə 3

Mirzə Məhəmməd
Hüseyn və onun
“Faydalar xəzinəsi”
»»» səhifə 4

İran şahının anası
Bakılı Tacülmülükün
xatirələrinin davamı
»»» səhifə 5

Tatar çölünə
uduzanlar
»»» səhifə 8

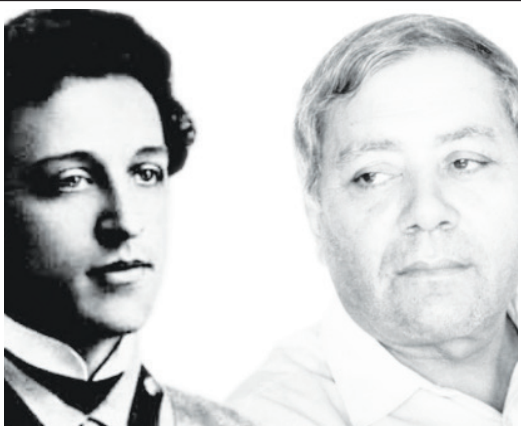
Quranın Azərbaycan
dilinə ilk tərcüməçisi...
»»» səhifə 8

Niyə Məhəmmədi
“Mukhammed”,
Qarabağı “Karabakh”
yazmaq olmaz
»»» səhifə 15

Henrix Böllün hekayəsi
Vilayət Hacıyevin
çevirməsində
»»» səhifə 17

“Qara mirvari” –
Uitni Hyuston
»»» səhifə 23

Aleksandr
Blok
Cabir
Novruzun
tərcüməsində

»»» səhifə 14

Rənglər
dünyasının
əbədi
sakini

»»» səhifə 10

Dövlət Programının icrasının ilk ilinin yekunlarına həsr olunmuş konfrans keçirilib

Heydər Əliyev Mərkəzində "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"nın icrasının birinci ilinin yekunlarına həsr olunan konfrans keçirilib. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev konfransda iştirak edib. Heydər Əliyev Mərkəzində Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramlarının icrasına həsr olunan sərgidə 2004-2014-cü illər üzrə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının əsas göstəriciləri, iqtisadiyyatın sənaye, kənd təsərrüfatı, sahibkarlığın inkişafının dəstəklənməsi, infrastruktur, təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, idman, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, sosial inkişaf, turizm və ekologiya sahələrində əldə edilən uğurlardan bəhs olunub.

Heydər Əliyev Mərkəzində "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"nın icrasının birinci ilinin yekunlarına həsr olunan konfrans keçirilib.

Sərgidə Heydər Əliyev Fondunun təhsil, səhiyyə, mədəniyyət və digər sahələrdə həyata keçirdiyi layihələr barədə də geniş məlumat verilib. Nümayiş olunan foto, cədvəl və diaqramlardan aydın görünür ki, müvafiq dövrdə regionların sosial-iqtisadi inkişafını nəzərdə tutan proqramların icrası nəticəsində ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafı, o cümlədən regionlarda irimiqyaslı layihələrin həyata keçirilməsi uğurla təmin edilib.

2004-2014-cü illərdə Naxçıvan Muxtar Respublikası da əsaslı inkişaf yolu keçib. Son 10 ildə muxtar respublikada ümumi daxili məhsulun həcmi 10,3 dəfə, sənaye məhsulunun ümumi həcmi 34,9 dəfə, kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu 4,6 dəfə, əsas kapitala investisiyalar 11,5 dəfə, xarici ticarət dövriyyəsi 13,2 dəfə

artıb. Bu dövrdə əhalinin gəlirləri 8,2 dəfə, orta aylıq əməkhaqqı isə 5,8 dəfə çoxalıb. Naxçıvanda təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, infrastruktur və digər sahələrdə də əsaslı dəyişikliklər baş verib.

Dövlət başçısı konfransda giriş nitqi söyləyib. Deyib ki, bu istiqamətdə üçüncü dövlət proqramının qəbul edilməsindən bir il keçdiyini deyib. "Bir il ərzində dünyada müxtəlif hadisələr baş verib, müxtəlif proseslər gedib. Dünyada gərginlik artır, həm Yaxın Şərqdə, həm Avropada qanlı

toqquşmalar baş verir, müharibələr davam edir. Bir sözlə, dünyada siyasi böhran davam edir, maliyyə və iqtisadi böhranın yeni mərhələsi başlayıb. Azərbaycanda isə keçən il ərzində bütün işlər müsbət istiqamətdə gedib. Azərbaycan inamla irəliyə gedir, dayanıqlı inkişaf təmin edilib. Azərbaycan dünyada sabitlik adasıdır, inkişaf məkanıdır. Çünki Azərbaycanda xalqla iqtidar arasında birlik var, bizim bütün təşəbbüslərimiz xalq tərəfindən dəstəklənir".

Prezident bugünkü inkişafı birinci dövlət proqramının qəbul edildiyi 2004-cü illə müqayisə edib. "2004-cü ildən bu günə qədər ümumi daxili məhsulumuz 3,4 dəfə artıb. Bu, dünya miqyasında rekord göstəricidir. Sənaye istehsalı 2,7 dəfə artıb. On bir il ərzində ölkə iqtisadiyyatına 180 milyard dollar investisiya qoyulub. 2004-cü ildə bizim valyuta ehtiyatlarımız 1,8 milyard dollar idisə, bu gün 50 milyard dollardan çoxdur. Görün, biz nə qədər ehtiyat yığmışıq. Baxmayaraq ki, bizim son illərdəki investisiya proqramlarımız çox genişmiqyaslıdır. Ancaq biz valyuta ehtiyatlarımızı ildən-ilə artırmışıq. Bu, bizə böyük inam verir, eyni zamanda, kredit reytinglərimizi artırır və bununla bərabər bu, bir sığortadır, istənilən xoşagəlməz hadisəyə qarşı ciddi sığortadır. Bu gün bizim valyuta ehtiyatlarımız bizə xidmət edir. Bu, sadəcə olaraq mücərrəd anlayış deyil. Hər bir insan bunu öz gündəlik həyatında hiss edir. Çünki mənatın məzənnəsi sabit olaraq qalır. Baxmayaraq ki, neftin qiyməti düşüb, böyük valyuta ehtiyatlarımız, düşünülmüş makroiqtisadi siyasət imkan verir ki, Azərbaycan vətəndaşları bu böhranı hiss etməsinlər".

İlham Əliyev İran nazirini qəbul edib

Yanvarın 28-də Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev İran İslam Respublikasının iqtisadi məsələlər və maliyyə naziri Əli Tayebniannın başçılıq etdiyi nümayəndə heyətini qəbul edib.

Dövlət başçısı İran nümayəndə heyətinin Azərbaycana səfərinin uğurlu və gələcək əməkdaşlığın perspektivlərinin müəyyənləşdirilməsi baxımından önəmli olacağına əminliyini ifadə edib. Prezident İlham Əliyev ölkələrimiz arasında iqtisadi sahədə əməkdaşlıq üçün yaxşı imkanların olduğunu vurğulayıb. İran İslam Respublikasının Prezidenti Həsən Ruhaninin Azərbaycanı səfərini məmnunluqla xatırlayan dövlətimizin başçısı səfər çərçivəsində hər iki ölkənin iş adamlarının iştirakı ilə keçirilən biznes forumun əhəmiyyətini qeyd edib və forumda səslənən fikirləri iqtisadi sahədə əməkdaşlıq üçün mövcud olan qarşılıqlı marağın ifadəsi kimi dəyərləndirib.

Nazir Əli Tayebni İran İslam Respublikasının Prezidenti Həsən Ruhaninin salamlarını Azərbaycan Prezidentinə çatdırıb. O, Azərbaycanı və İran prezidentlərinin səyləri sayəsində ikitərəfli münasibətlərimizin inkişafının yeni mərhələyə qədəm qoyduğunu vurğulayıb. İranlı nazir Azərbaycanlı həmkarları ilə birlikdə ikitərəfli əlaqələrimizin müxtəlif sahələrdə daha da genişləndirilməsi istiqamətində səylərini əsirgəməyəcəklərini deyib.

Təmsilçimiz "Eurovision 2015" musiqi yarışmasının II yarımfinalında müsabiqəyə qatılacaq

Azərbaycan təmsilçisi bu ilin mayında Avstriyanın paytaxtı Vyanada baş tutacaq "Eurovision 2015" musiqi yarışmasının mayın 21-də keçiriləcək II yarımfinal mərhələsində müsabiqəyə qatılacaq.

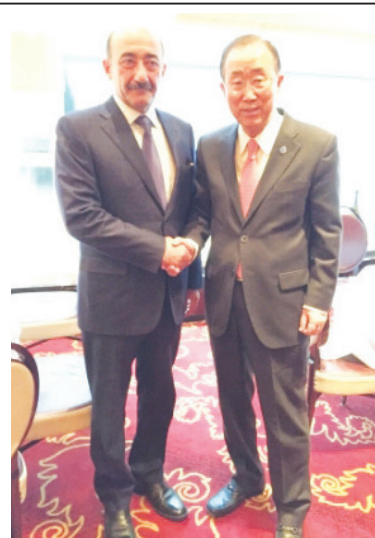
APA-nın müsabiqənin rəsmi internet saytına istinadən yaydığı xəbər görə, ev sahibi olan şəhərdə müsabiqənin iştirakçı ölkələrinin hansı yarımfinalda çıxış edəcəyini müəyyənləşdirmək üçün püşkatma mərasimi keçirilib.

Mayın 19-da keçiriləcək "Eurovision 2015"-in I yarımfinalında

16 ölkə - Yunanıstan, Makedoniya, Estoniya, Niderland, Moldova, Finlandiya, Belçika, Ermənistan, Serbiya, Danimarka, Belarus, Rumıniya, Rusiya, Albaniya, Gürcüstan, Macarıstan, mayın 21-də keçiriləcək II yarımfinalda isə 17 ölkə - Azərbaycan, Norveç, İrlandiya, Çexiya, Litva,

San-Marino, Malta, Portuqaliya, Monteneqro, İsveçrə, Sloveniya, Latviya, Polşa, İslandiya, İsrail, Kipr, İsveç təmsilçiləri finala çıxmaq uğrunda mübarizəyə qoşulacaqlar.

Bu il müsabiqədə ümumilikdə 39 ölkə təmsil olunacaq. Digər 6 ölkə - İtaliya, İspaniya, Böyük Britaniya, Almaniya, Fransa və ötən ilin qalibi olan Avstriya birbaşa mayın 23-də keçiriləcək final mərhələsində iştirak edəcək.

Azərbaycanla BMT arasında əməkdaşlığın perspektivləri müzakirə olunub

ABŞ-də səfərdə olan mədəniyyət və turizm naziri Əbülfəs Qarayev Nyu-Yorkda BMT-nin baş katibi Pan Gi Mun ilə görüşüb və Prezident İlham Əliyevin salamlarını ona çatdırıb.

Nazirliyin mətbuat xidmətindən AzərTAC-a bildirilib ki, görüşdə Azərbaycan-BMT münasibətləri, BMT sisteminə daxil olan təşkilatlar - UNESCO, BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansı, Birləşmiş Millətlərin Dünya Turizm Təşkilatı (UNWTO), BMT-nin İnkişaf Proqramı (UNDP) ilə əməkdaşlığın perspektivləri müzakirə olunub.

Nazir Pan Gi Muna Azərbaycanın global sülh və dialoqa töhfə verən təşəbbüsləri barədə məlumat verərək onu bu il mayın 18-19-da Bakıda keçiriləcək Üçüncü Ümumdünya Mədəniyyətlərəarası Dialoq Forumuna dəvət edib.

Görüşdə Prezident İlham Əliyevin uğurlu siyasəti nəticəsində Azərbaycanın regionda həyata keçirilən bütün vacib layihələrin aparıcı ölkəsi olduğu qeyd edilib. Ölkəmizdə müxtəlif mədəniyyət və dinlərin birgə yaşama ənənələrinin tarixən bərqərar olduğu və hazırda bu ənənələrin nümunə kimi beynəlxalq səviyyədə təbliğ edildiyi vurğulanıb.

Baş katib Pan Gi Mun Azərbaycanın 2012-2013-cü illərdə BMT Təhlükəsizlik Şurasının qeyri-daimi üzvü kimi dünyada sülhə və əməkdaşlığa töhfə verdiyini, xüsusilə Prezident İlham Əliyevin Şuranın iclaslarına peşəkarlıqla sədrlik etməsinin onda xoş təəssürat yaratdığını qeyd edib.

Pan Gi Mun 2016-cı ildə Bakıda keçiriləcək BMT-nin Sivilizasiyalar Alyansının Forumunda iştirak edəcəyini bildirib.

"Azərbaycanfilm"-in növbəti beynəlxalq uğuru

ÖC.Cabbarlı adına "Azərbaycanfilm" kinostudiyasının direktoru, prodüser Müşfiq Hətəmov 13-cü Pune Beynəlxalq film festivalında "Nabat" bədii filminə görə beynəlxalq münisflər heyətinin "Xüsusi vurğulama" mükafatına layiq görülüb.

Kinostudiyadan AzərTAC-a bildiriblər ki, film Hindistanda keçirilən festivalın əsas müsabiqə proqramında yer almışdı.

Qeyd edək ki, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin sifarişli ilə "Azərbaycanfilm" kinostudiyasında 2014-ci ildə istehsal olunan "Nabat" filminin ssenari müəllifləri Elxan Nəbiyev və Elçin Musaoğlu, quruluşçu rejissoru Elçin

Musaoğlu, quruluşçu operatoru Əbdülrəhim Bəşərat, quruluşçu rəssamı Şahin Həsənli, bəstəkarı Hamed Sabet, icraçı prodüseri Arif Səfərov, prodüseri Müşfiq Hətəmovdur.

Qarabağ müharibəsindən bəhs edən ekran əsərində baş rolları Fatimə Motamed Arya, Vidadi Əliyev, Sabir Məmmədov, Fərhad İsmayılov və digərləri canlandırlar.

Qəzet Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib. Şəhadətnamə nömrəsi: 3899

Təsisçi: Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi

Baş redaktor: Yaşar Əliyev

İcraçı direktor: Nəriman Əbdülrəhmanlı

Redaksiya heyəti: Kənan Hacı, Mövlud Abdullayev, Qızılgül Abdinova, Nəringül Əliyeva, Leyla Əliyeva, Sevinc Fədai, Rövşən Danyeri

Qəzet 2014-cü ilin 24 oktyabrından çıxır.

"Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunub.

Tiraj: 1250

Sifariş: 355

Ünvan: Bakı, Topçubaşov küçəsi, 74
Telefon: 595 16 05

Azərbaycan Tərcümə Mərkəzinin əməkdaşları Misir Milli Tərcümə Mərkəzinin direktoru ilə görüşüblər

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin (ATM) 46-cı Beynəlxalq Qahirə kitab sərgisində iştirak edən əməkdaşları Fərid Hüseyn və Şahin Ələsgərov Misir Milli Tərcümə Mərkəzinin direktoru Ənvər Muğnislə görüşüblər.

Misir Milli Tərcümə Mərkəzində baş tutan görüş zamanı F.Hüseyn Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin yaradılması və fəaliyyəti ilə bağlı Ə.Muğnisə məlumat verib və onu mərkəzin bu günə qədər ərəb ədəbiyyatından etdiyi tərcümələri, eləcə də kataloqu ilə tanış edib.

Fərid Hüseyn görüşdə Azərbaycanda ərəb ədəbiyyatına və mədəniyyətinə olan maraqdan danışib: "Hazırda mərkəzimiz-

də görkəmli Misir ədəbiyyatının görkəmli yazıçısı Nəcib Məhfuzun "Yol" və "Miramar" romanları və hekayələri tərcümə edilir. Bundan başqa, Misir ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən sayılan Tofiq əl-Həkim, Mahmud Teymur və

digər yazıçıların da yaradıcılığı diqqətdən kənar qalmayacaq", - deyər Fərid Hüseyn ətrafı məlumat verib.

Daha sonra Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyasının ərəb dilinə, eləcə də Misir ədəbiyyatının görkəmli nümayəndə-

lərinin əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsi ilə bağlı Misir Milli Tərcümə Mərkəzinin direktoru Ə.Muğnis fikirlərini bölüşüb.

O deyib: "46-cı Qahirə kitab sərgisinə Azərbaycan təmsilçisi kimi məhz Tərcümə Mərkəzinin qatılması qurumun kitab, nəşr sənətinə və tərcümə sahəsində gördüyü və planlaşdırdığı işlərə yüksək diqqət və qayğısının göstəricisidir. Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyasının ərəb dilinə tərcüməsi, nəşri və yayımı məsələsində bizim üçün əsas olan yazarların müəlliflik hüququnun Misir Milli Tərcümə Mərkəzinə verilməsidir. Biz də, öz növbəmizdə, Misir yazıçılarının əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi məsələsinin həllində əlimizdən gələnlə köməyi göstərəcəyik. Bundan başqa, Misirin və Azərbaycanın nəşr edəcəyi kitabların xüsusi nəşriyyat nişanları ilə çapı da vacib məsələdir, çünki belə olduqda birgə layihəmiz kimi biz hər iki ölkədə eyni dərəcədə hüquqlara sahib ola və kitabların yayımı ilə məşğul ola bilirik. Sevindirici haldır ki, təmsil etdiyiniz qurum təkcə bədii ədəbiyyatın yox, digər sahələr üzrə də tərcümə işi ilə məşğul olur. Bu da, əlbəttə ki, bizim əməkdaşlığımızın əhatə dairəsini genişləndirir. Ümid edirəm ki, əməkdaşlığımız bəhrəsini verəcək".

Aida İmanquliyevanın kitabı macar dilində nəşr olunub

○ Görkəmli şərqşünas-alim, professor Aida İmanquliyevanın "Yeni ərəb ədəbiyyatının korifeyləri" adlı kitabı macar dilinə tərcümə olunub.

Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin məlumatına görə, kitab Macarıstanın nüfuzlu "Harmattan" nəşriyyatında görkəmli alimin anadan olmasının 75 illiyi ilə əlaqədar hazırlanıb. Azərbaycan Respublikasının Macarıstandakı Səfirliyinin təşəbbüsü ilə nəşr olunan kitabda şərqşünas-alimin həyat və yaradıcılığında geniş bəhs olunur.

Aida İmanquliyeva 1939-cu il oktyabrın 10-da Bakı şəhərində ziyalı ailəsində anadan olub. 132 sayılı orta məktəbi qızıl medalla bitirdikdən sonra 1957-1962-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Universitetinin Şərqşünaslıq fakültəsinin ərəb şöbəsində təhsil alıb. 1966-cı ildə isə Moskvada SSRİ Elmlər Akademiyasının Şərqşünaslıq İnstitutunda ərəb filologiyası üzrə aspiranturayı bitirib. Müxtəlif illərdə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Yaxın və Orta Şərq Xalqları İnstitutunda kiçik elmi işçi, baş elmi işçi, ərəb filologiyası şöbəsinin müdiri, elmi işlər üzrə direktor müavini və həmin institutda direktor vəzifəsində çalışıb.

1981-ci ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü olan Aida İmanquliyeva 19 sentyabr 1992-ci ildə vəfat edib.

"Hədəfimiz "Məsnəvi"ni 50 dilə tərcümə etməkdir"

○ "Məsnəvi"nin bu günə qədər 23 dilə tərcümə olunduğunu vurğulayan Konya Şəhər İcra başçısı Tahir Akyürek, "Hədəfimiz "Məsnəvi"ni 50 dilə tərcümə etməkdir", - deyib.

Anadolu Agentliyinin verdiyi məlumata görə, Türk-İslam sufilərinin əsas siması - Hz. Mövlanənin əsəri olan "Məsnəvi" artıq həm kürd, həm də osmanlı türkcəsində də oxuna biləcək.

2005-ci ildən bu günə kimi Hz. Mövlanənin dünyaca tanınan bu əsəri, fars dili də daxil olmaqla, 23 dilə tərcümə edilib. Qeyd edək ki, sonuncu dəfə kitabın Azərbaycan dilində 6 cildlik tərcüməsi çıxıb. Konya Şəhər İcra başçısı yaxın vaxtlarda kitabın İran kürd alimi Molla Əhməd Şərəf tərəfindən oxucuların ixtiyarına verəcəyini deyib.

Tahir Akyürek həm də əlavə edib ki: "Məqsəd Mövlanənin əsərini dünyanın 50 dilinə tərcümə etməkdir. "Məsnəvi" fars, türk, urdu, fransız, türkmən, ispan, ingilis, ərəb, alman, italyan, isveç, yapon, bosniya, qazax, özbək, tacik, çin, yunan, rus və azərbaycan dillərinə tərcümə edilib. Hazırda isə uyğur, hind, ukrayna, litva, portuqal, qırğız, bolqar dillərinə tərcümələr üzərində işlər gedir".

"Dədə Qorqud" jurnalının 50-ci nömrəsi çapdan çıxıb

○ Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutunun elmi şurasının qərarı ilə nəşr olunan topluda maraqlı elmi məqalələr, Azərbaycan folklorundan yeni nümunələr, türk xalqları folklorundan örnəklər, rəylər və digər materiallar yer alıb.

İnstitutdan bildirilib ki, professor Osman Əfəndinin "Dədə Qorqud Kitabı"nda "oğul məhəbbəti" ideyasının bədii-estetik təəcəssümü" məqaləsi "məhəbbət" anlayışının dastandakı bədii-fəlsəfi mahiyyətinin araşdırılmasına həsr olunub.

Nəşrdə folklorşünas alimlərin "Türklərdə oyunun fəlsəfi baxımından halayı", "Aşıq Qurbaninin şeirlərində müraciət formaları", "Buta folklorumuzda və yazılı ədəbiyyatımızda", "Əzizə Cəfərzadə və Azərbaycan qadın aşığı", "Uyğurların iyi çakçak (lətifə) sənəti və burada bəhs olunan mədəniyyət ünsürləri haqqında", "Hənəfi Zeynallının arxivində Azərbaycan nağılları", "Hüseyn Arifin yaradıcılığında "saz" obrazı", "Qırmızı rəngin mərasimi mənasına dair", "Bir daha qolça qompuz çalğı aləti haqqında" və digər məqalələr təqdim olunub.

Milli Kitabxanada rusiyalı qonaqlarla görüş olub

Rusiya Federasiyasının Mətbuat və Kütləvi Kommunikasiyalar üzrə Federal Agentliyinin rəhbəri, kitab mədəniyyəti üzrə tədqiqatçı və bibliofil Mixail Seslavinski, Moskva Şəhər Jurnalistlər İttifaqının sədri, "Moskovskiy komsomolets" qəzetinin baş redaktoru Pavel Qusev və "Kommersant" nəşriyyat evinin strateji məsələlər üzrə direktoru Viktor Loşak M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanasında olublar.

Kitabxanadan AzərTAc-a bildirişlər ki, görüşün əsas məqsədi Milli Kitabxananın nadir kitablar fondunda mühafizə olunan qiymətli kitablarla və nadir kolleksiyalarla tanışlıq olub.

Milli Kitabxananın direktoru, professor Kərim Tahirov qonaqlara kitabxananın tarixi, orada mühafizə olunan nadir kolleksiyalar və onların mühafizə vəziyyəti haqqında ətrafı məlumat verib. Kitabxananın ayrı-ayrı şöbələri ilə əyani tanış olan qonaqları Milli Kitabxanada təşkil olunan sərgilər, nadir kitablar və kitabxana muzeyi xüsusilə maraqlandırdı. On beş il əvvəl bu fondun zirzəmidə kiçik bir otaqda yerləşdiyini öz gözləri

ilə gördüklərini deyən qonaqlar, hazırda həmin qiymətli kolleksiyaların 2 mərtəbədə çox gözəl şəraiti olan işıqlı otaqlarda yüksək zövqlə hazırlanmış rəflərdə mühafizə edilməsindən çox məmnun olduqlarını söyləyiblər. XIX əsrdə və XX əsrin əvvəllərində çap olunmuş bir sıra nadir kitablarda müəlliflərin avtoqraflarının olması qonaqları xüsusilə heyrləndirib. Onlar bu kitabların titullarında və avtoqraflarında Moskva şəhərində çap olunan "Pro kniqi" və "Bibliofil" jurnallarında çap olunacağını bildirişlər.

Sonra qonaqlara Azərbaycan çap kitabı, habelə kitabxanada saxlanılan XVI əsrə aid ən qədim çap kitabı, miniatur

kitab kolleksiyası da nümayiş olunub. Kitab mədəniyyəti üzrə tədqiqatçı və bibliofil Mixail Seslavinskiyə yenidən çapdan çıxmış kitabın artıq kitabxananın "Yeni kitablar" sərgisində nümayiş olunması müəllifi xüsusilə heyrləndirib. Qonaqlar muzeyin xatirə kitabına öz ürək sözlərini yazıblar.

Görüşün sonunda Milli Kitabxananın direktoru Kərim Tahirov qonaqlara "Azərbaycan Milli Kitabxanası. Fotoalbum", "Old Bakı", "Azərbaycan keçmiş əsrlərdə və bu gün. Xəritə", "Teppishe culture erbe" kitablarını, "Milli mədəniyyət xəzinəmiz", "Klassika", "Cazz" diskələrini hədiyyə edib.

XIX əsrdə yaşamış görkəmli Azərbaycan alimi, təbib, cərrah və ustadı Mirzə Məhəmməd Hüseyn Əfşar öz fəaliyyəti ilə cərrahiyyədə yeni bir səhifə açdı. Tibb üzrə ali təhsilini Tehran Darülfünununda almış Mirzə Məhəmməd Hüseyn təhsilini bitirdikdən sonra İranda Fransadakı səfirliyində həkim kimi fəaliyyət göstərmişdir. O həm də elmi-tədqiqat işini uğurla davam etdirərək, tibb elmi üzrə doktorluq elmi dərəcəsi qazanıb. Parisdə beş il fəaliyyət göstərdikdən sonra Tehrana qayıdaraq ilk mərhələdə Tehran Darülfünunu nəzdindəki mədrəsədə dərs deyən Mirzə Məhəmməd Hüseyn Əfşar, tezliklə Nəsrəddin şahın (1831-1896) sarayında çalışan həkimlərin sırasına cəlb olunub. O, həkim, cərrah və müəllim kimi fəaliyyət göstərməklə yanaşı, elmi-nəzəri və təcürbi bilikləri əsasında çox mühüm əsərlər də yazıb. Həmin əsərlər içərisində "Faydalar xəzinəsi" ("Məxzənül-fəvaid") əsərinin xüsusi yeri var. Beş məqalədən ibarət olan əsər elmi cərrahiyyənin, demək olar, bütün sahələrini əhatə edir. "Faydalar xəzinəsi"nin sonunda müxtəlif xəstəliklərin müalicəsi üçün olduqca faydalı yaxma və təpitmə növlərinin, müalicəvi əhəmiyyətli yağların, məhlulların, cövhərlərin, müalicəvi diş tozlarının hazırlanması üsulları, həmçinin müxtəlif məqsədlə bəzi nüsxələr təqdim olunub. Birinci məqalə üç hissədən ibarətdir.

Birinci hissə bədənin üzvlərindən, yaxud axarlardan hər hansı birinin digərinə yapışdırılaraq bitişməsi, yaxud üst-üstə düşməsi halları haqqındadır. Bu hissə on fəsildən ibarətdir.

Birinci fəsildə, ümumiyyətlə, yapışma-bitişmə və üst-üstə düşmə məsələlərindən bəhs olunur. Əsərdən bir hissəni oxucuların diqqətinə çatdırırıq.

İradə QAİBOVA,
Əlyazmalar İnstitutunun elmi işçisi

Bil ki, bəzən iki ayrı-ayrı üzv müəyyən bir səbəb üzündən bir-birinə yapışdırılaraq bitişmiş olur. Məsələn, barmaqlar, bud, yaxud baldır sümükləri və s. sümüklərdə özünü bürüzə verən yapışma, bitişmə halları kimi. Belə hallar ya bilavasitə əlin təsiri nəticəsində deyil, dərinin yanması və s. kimi amillərin ucbatından yaranır və nəticə etibarilə iki sümük tamamilə bir-birinə yaxınlaşır və yapışır, ya da bədəndəki axarlardan biri iltihaba uğrayır və həmin iltihab, yaxud bundan doğan amillər ucbatından axarda şişkinlik, sıxılma, daralma və nəhayət, üst-üstə düşərək yapışma halı baş verir. Əksər hallarda yapışdırılaraq bitişmə anadangəlmə qüsurlu olur. Hər halda, əgər üzvlərin üzərini örtən dəri onların qeyri-normal şəkildə bir-birinə yaxınlaşdırılaraq bitişməsinə döşürən səbəb - amil olarsa, dərinin həmin hissəsi kəsilib götürülməlidir. İltihab və şişmə hallarında, məsələn, iki barmaq heç zaman bir-birinə yapışdırılaraq bitişməyəcək. Yalnız həmin barmaqların iç tərəfindəki dərinin qopub düşdüyü hallar istisnadır. Eynilə, bu məsələ bədənin daxili üzvlərinin büründüyü daxili dəriyə - qişaya, pərdəyə də aiddir. Belə ki, məsələn, uşaqlıq yolunun, yaxud uşaqlığın boyunun divarı heç zaman bir-birinə yapışdırılaraq bitişməz. Yalnız o zaman istisna hal ola bilər ki, uşaqlıq yolunu, yaxud uşaqlıq boynu nahiyəsindəki boşluğu örtən qişa fəsada uğrayaraq xarab, çürümüş və aradan getmiş olsun. Bu məsələ aydınlaşdırıldığı üçün bilmək gərəkdir ki, od yanıqı və s. amillər, həmçinin başqa yaralar nəticəsində müvafiq nahiyəni örtən dəri məhv olub gedərsə, iki müxtəlif üzv bir-birinə yapışdırılaraq bitişmə bilər, məsələn, insanın sifəti körpücük sümüyünə, yaxud sinəyə yapışdırılaraq bitişdirilə bilər. Həmçinin, xroniki iltihab və şişkinlik, ya da başqa səbəblərdən ola bilər ki, bədəndəki axarlardan biri müəyyən hissədə yapışdırılaraq bitişsin, yaxud tamamilə qapanmış, tıxanmış olsun. Məsələn, sidik axarında, göz yaşı axarında və s. axarlarda belə hallara rast gəlinir. Anadangəlmə yapışdırılaraq bitişmə halları ya tam, bütöv vəziyyətdə (məsələn, gödənin (anus), qulaq deşiyinin və s.-nin birdəfəlik qapanıb bağlanması kimi), ya da naqis, qeyri-tam olur. İkinci halda axar birdəfəlik bağlandıqdan sonra qapanmış olur. Bu halda sıxılma nəticəsində axarın tərəfləri,

Mirzə Məhəmməd Hüseyn və onun "Faydalar xəzinəsi"

divarları üst-üstə düşüb yapışır və atıntı maddələrin, ifrazatın xaric edilməsində çətinlik yaranır. Bütün hallarda hər hansı bir axarın divarlarının üst-üstə düşüb yapışması və tıxanması ya bütövlükdə həmin axar boyunca, ya da axarın ancaq sonunda, qurtaracaq hissəsində baş verir.

Amma bu xəstəliklərin və qüsurların əlacı əksər hallarda əlin müdaxiləsinə bağlıdır. Belə ki, əgər yapışma və bitişmə yanıq səbəbindən baş vermiş olarsa, imkan daxilində müvafiq nahiyədə yanıqın əsər-əlamətini aradan qaldırmaq lazımdır. Yaxud yanmış hissənin ətrafında və bir neçə yerində çörtərək çarıqlar açmaq, sonra isə - sağalma getdiyi müddətdə diqqət etmək lazımdır ki, yarada yenidən yapışdırılaraq bitişmə baş verməsin. Həmçinin çalışmaq lazımdır ki, çarıqlar bir-birinə yaxın olmasın. Beləliklə, həmin əməliyyat daha geniş hissəni əhatə etməlidir. Əgər axarlardan hər hansı birində yapışdırılaraq bitişmə baş verərsə, kiçik mil vasitəsilə tıxanmanı açıb aradan qaldırmaq lazımdır.

Yapışma və bitişmə halı anadangəlmədirsə və uzunluğu kiçikdirsə, bu zaman müvafiq nahiyəni bəzəklə yarıb ayırmaq lazımdır. Əgər müvafiq nahiyədə yapışdırılaraq bitişmə halı çoxsaylı və uzun bir hissəni əhatə etmiş olarsa, birbaşa yarmaq kifayət etməyəcək. Bu bərdə bitişmələr, yapışmalarla aid xüsusi hissədə təfsilatı ilə bəhs olunacaq.

İkinci fəsil barmaqların bir-birinə bitişməsi məsələsi haqqındadır. Bu xəstəlik və qüsurlar ya anadangəlmə olur, ya da yaralar və yaralanmalar üzündən baş verir. Belə ki, iki barmaq arasında yumşaq toxumadan ibarət pərdə - qığırdaqşəkilli törəmə əmələ gələrək, onları bir-birinə yapışdırır. Yaxud müvafiq nahiyədə dərinin qopub düşməsi, aradan getməsi nəticəsində iki barmağın əti

də iynə ilə deşik açmaq lazımdır. Sonra həmin deşikdən qurğuşun məftil keçirilib-çıxarılmalıdır ki, deşikdəki boşluqda bir əsər - iz qalmış olsun. Bundan sonra həmin deşikdən bir qədər yuxarıda başqa bir deşik açmaq və eyni qayda ilə qurğuşun məftil keçirib altdakı deşiyə doğru çəkərək, pərdəni iki hissəyə ayırmaq lazımdır. Bu minvalla, barmağın başlanğıcınadək çəkməklə, törəmə pərdəni iki yerə parçalayıb bitişmiş barmaqları ayırmaq olar.

Üçüncü fəsil iki oynaq sümüyünün bir-birinə bitişməsi hallarına bəhs olunub. Yunanca "ankiloz" adlandırılan bu xəstəlik, əsasən, oynağın vəzəmi - iltihabı və şişməsi nəticəsində əmələ gəlir. Belə ki, oynaqda iltihab və şişmə baş verdikdən sonra oynaq sümükləri ara-

Olacına gəldikdə, bilmək lazımdır ki, bəzi vaxtlar oynaq iltihabı və şişməsində özünü bürüzə verən yapışma və bitişmə müsbət, xoş bir hal olur. Belə hallarda iltihaba və şişməyə uğramış oynağı tamamilə sakit və hərəkətsiz saxlamaq lazımdır. Oynaq elə bir vəziyyətdə saxlanmalıdır ki, sümüklər bir-birinə yapışdıqdan sonra dərhal hərəkətdən düşməsin. Belə ki, məsələn, ayaq gərək düz saxlansın ki, yol gəlməyə, yerimək mümkün olsun. Əllər isə əyilmiş vəziyyətdə olmalıdır ki, yemək yeyilən zaman çətinlik yaranmasın. Lakin iltihaba - vəzəmə uğramamış xəstə və qüsurlu oynağın hərəkəti zamanı şişkinlik və ağrı bürüzə verilməzsə, cərrah müdaxilə edərək, bitişmənin baş verdiyi hissədən bir qədər kəsib götürə bilər. Üçüncü

bir-birinə yapışdırılaraq bitişir. Sonuncu qisim isə budur ki, barmaqların oynaqlarının və ya əldaracağının sümükləri bir-birinə yapışmış olsun.

Bu növ qüsurların aradan qaldırılması və əlacı əlin müdaxiləsi olmadan mümkün deyil. Amma əgər iki barmağın sümüyü bir-birinə yapışdırılaraq bitişmiş olarsa, onu olduğu kimi saxlamaq daha münasibdir. Lakin o biri iki qisimdə qayçı vasitəsilə yumşaq toxumadan ibarət törəmə pərdəni kəsib barmaqları ayırmaq lazımdır. Əgər iki barmaq əvvəldən axırdək - başdan-başa bu cür törəmə pərdə vasitəsilə tamamilə bir-birinə yapışdırılaraq bitişmiş vəziyyətdədirsə, qayçı ilə kəsmək üsulu fayda verməyəcək. Buna görə də, belə hallarda əvvəlcə barmaqların uc tərəfində - törəmə pərdə-

sında mövcud olan və onları bir-biri ilə əlaqələndirən qığırdaq əriyib gedir, oynağın iki sümüyünün başında ot (yumşaq toxuma, əzələ) bitərək onları bir-birinə bitişdirir və sümükləşmə baş verir. Oynaqda sümüklərin bu qaydada bir-birinə bitişməsi ya tam - kəskin dərəcədə, ya da qeyri-tam, naqis şəkildə baş verir. Kəskin dərəcədə, tam bitişmə oynağın iki sümüyünün baş hissəsində əmələ gələn ot tam sümükləşdikdə baş verir. Bu halda oynağı hərəkət etdirmək mümkün olmur. Naqis, yəni qeyri-mükəmməl bitişmə isə, oynaq sümükləri sonradan əmələ gələn ot vasitəsilə bir-birinə yapışdırılaraq bitişdikdə, bərkimə baş verdikdə yaranır. Lakin bu zaman, oynaqda hərəkət qabiliyyəti müəyyən dərəcədə qalır.

halda isə, bitişmə naqis, qeyri-tam şəkildə olur, yəni oynağın iki sümüyü bağ vasitəsilə bir-birinə bitişmiş vəziyyətdə olur. Bu halda əlac etmək üçün əvvəlcə oynaq nahiyəsinin üzərinə bəzi yağlardan sürtüb ovuşdurmaq və təkrar-təkrar isti su ilə yumaq lazımdır ki, süst və yumşaq vəziyyətə düşsün. Bunları icra etdikdən sonra müalicə edən həkim iki məsələyə riayət etməli və diqqət mərkəzində saxlamalıdır. Birisi odur ki, efir cövhərləri, yaxud xloroform (xloroform: xlor və formalin) vasitəsilə xəstəni keyləşdirib bihuş etmək lazımdır. Bu zaman xəstə oynağı qüvvətlə və kəskin surətdə əymək gərəkdir ki, baş vermiş bitişmə qopub aradan qalxsın. Bu əməli icra edən zaman, oynaq bağının və sümüklərin öz bağlarının qopması səbəbindən sınıma səsi eşidiləcəkdir. Amma bildirək ki, bu, çox təhlükəli əməliyyatdır. Çünki bəzi hallarda həmin əməliyyatın nəticəsində oynaqda şiddətli və kəskin şişmə yaranıb, zədələnmə, yaralanma baş verib, yaralar əmələ gəlib. Həmçinin, ola bilər ki, arteriya damarlarından olan böyük damar və s. dartılma nəticəsində qopub parçalansın. Bu səbəbdən də cərrahların əksəriyyəti həmin üsuldən uzaqlaşır və üz döndərib. Cərrahlar belə bir üsul tətbiq edirlər: oynağın bitişmə və bərkimə baş vermiş hissəsində bir diyircək - çarx yerləşdirilir. Həmin çarxa uzun taxta parçası birləşdirilir. Taxtanın içərisində isə bir mil yerləşdirilir. Hər gün həmin mili bururlar və bunun nəticəsində taxta tədricən geriyə çəkilir. Buna müvafiq surətdə oynaq hərəkətə gəlir, ayaq açılıb bükülür və beləliklə də, baş vermiş bitişmə aradan qaldırılır.

ardı gələn sayımızda

Iran şahı Rza Pəhləvinin və oğlu Məhəmməd Rza Pəhləvinin həm şəxsi, həm də siyasi həyatında azərbaycanlılar, xüsusən də azərbaycanlı qadınlar mühüm rol oynayıblar. Məhəmməd Rzanın həyat yoldaşı Fərəh Pəhləvi öz ad-sanına və fəaliyyətinə görə həm ölkə içində, həm də xaricdə böyük nüfuz sahibi idi. Rza şahın həyat yoldaşı, Məhəmməd Rzanın anası Banu Tacülmülük Badkubeyi isə pəhləvilərin hakimiyyətinin möhkəmlənməsində son dərəcə əhəmiyyətli rol oynamışdı. Fərəh Pəhləvi bizim oxuculara təqdim edilsə də, Tacülmülükün həyatı və fəaliyyəti bu gündəlik məlum deyil. Bunu nəzərə alaraq onun 1980-ci ildə Nyu-Yorkda və elə həmin ildə Tehrandə çap edilmiş "Pəhləvi kraliçası" adlı memuarından bəzi hissələri farscadan çevirib, oxuculara təqdim etməyi qərara aldıq.

(Əvvəli ötən sayımızda)

Sürəyya Məhəmmədrzanın həyat yoldaşı olandan sonra bir xeyli qohumunu saraya gətirdi. Əmoğlusu Rüstəm xanı öz dəftərxanasına rəis qoydu. Hətta özü ilə tüfəngçilər də gətirmişdi ki, onun xüsusi sarayını mühafizə etsinlər.

Sürəyya olduqca məğrur və xudpəsənd idi, adi insanları adam yerinə qoymurdu, hətta mənim görüşümə də ikrah və zorla gəlirdi.

Məhəmmədrza qısa müddətdə Sürəyyanı sonsuz məhəbbətlə sevdi və çox keçmədi ki, onun dini də, dünyası da Sürəyya oldu. Qadın olduğum üçün, Sürəyyanın Məhəmmədrzanı qətiyyənlə sevmədiyini, bu izdivacın səbəbinin hakimiyyət ehtirası olduğunu tezliklə fərqləndirə bildim. Bəzən bizə xəbərlər çatırdı ki, Sürəyya və onun ailəsi orduda, mühüm dövlət idarələrində öz nüfuzlarını artırmaqla məşğuldurlar. Sürəyyanın tayfası özünü Rzanın islahatlarının qurbanlarından sayan böyük feodallardan idi. Mərhum ərim onların torpaqlarını müsadirə etdiyi üçün onlarda Pəhləvi ailəsinə qarşı kin və qəzəb var idi. Onu da qeyd edirəm ki, həmin Teymur Bəxtiyar da Sürəyyanın qohumlarından idi. O, Sürəyyanın vasitəsilə yüksəldilərək, ölkənin təhlükəsizlik təşkilatının rəhbərliyinə gətirilmişdi. Onun Məhəmmədrzaya qarşı terror təşkil etmək, hakimiyyəti devirmək niyyəti vardı. 1333-cü ildə (1954) Məhəmmədrza bir neçə günlük ölkəni tərk edib, İtaliyaya getmək məcburiyyətində qalanda, Romada böyük bazarlıqlar etdi, Məhəmmədrzanın pullarını istədiyi kimi sağa-sola xərclədi.

İndi də Sürəyyanın boşanmasına keçək. Əlbəttə, bu faktı ki, Sürəyya sonsuz idi, Məhəmmədrzanın isə Pəhləvi sülaləsi hakimiyyətinin davamı üçün vəliəhdə ehtiyacı vardı. Amma Sürəyyanın talağının verilməsinin birinci və əsas səbəbi bu deyildi. 1332-ci il mordad ayının 28-də, (1953-cü ilin 19 avqustu) qiyamçılar əziləndən bir neçə həftə sonra İrana qayıdan Məhəmmədrza bizə dedi ki, İranda səltənətin təhlükəli günlər yaşadığı və şahın bir daha İrana qayıdıb-qayıtmayacağı sual altına düşdüyü vaxtlarda Sürəyya Romada ona açıq-aydın bildirib ki, bu hadisələr qətiyyənlə onu narahat eləmir, çünki o, bu nigaha yalnız İran kraliçası olmaq üçün razılıq verib.

Əgər mən Məhəmmədrzanın şəxsi həyatına bir dəfə müdaxilə etmişəmsə, bu, həmin hadisələrlə bağlı olub. Mən bu əhvalatı Məhəmmədrzanın dilindən eşidəndə dərhal təkidlə ona dedim ki, yubanmadan Sürəyyanın talağını versin.

Bu qadın öz fəvqəladə gözəlliyinə görə özündən razı və məğrur idi, burnunu dik tuturdu. Onda əyalət əhvali-ruhiyyəsi aydın hiss olunurdu.

Məhəmmədrza Sürəyyadan ayrıldıqdan sonra mən onun bacım qızı Giti ilə evlənməsində təkid etdimə də, qəbul etmədi. O, Fərəhlə evləndi. Məhəmmədrzanın bu qadından 4 övladı oldu. Mən onları canımdan çox sevirdim. Mən bir neçə səbəbdən Məhəmmədrzanın həyat yoldaşları haqqında danışımağı xoşlamıram. Birincisi, ona görə ki, əziz nəvəm Şahnaz Fövziyədənir və onun anası ilə səmimi və yaxşı münasibətləri var. İstəmir ki, anası haqqında nəsə deyim.

Qeyd: İran kraliçasının zahiri təmtəraq və cəlalına sahib olan Fərəh, sözün əsl mənasında, bədbəxt idi. O, Məhəmmədrzanın üçüncü həyat yoldaşı kimi İran sarayına qədəm qoyduğu gündən şahın onu özünə yaraşdırmayan bacılarının təhqiramiz rəftarından əzab çəkdi. Onlar onu oğlan doğmaqda və İran vəliəhdinin anası kimi üstün məqam və mövqedən faydalanmaqda ittiham edirdilər. Üstəlik, bu dövrdə həm şah ona bir qadın kimi bir o qədər diqqət yetirmir, həm də Məhəmmədrzanın əylən-

(Azərbaycan dilində ilk dəfə)

Sonuncu İran şahının sarayında saraydaxili intriqalar

Məhəmməd Rza Pəhləvinin anası Bakılı Tacülmülükün xatirələri

Məhəmmədrza bir gün ona deyir:

- Sən mənim xeyallarımda canlandırdığın, arzuladığın həmmən həyat yoldaşsın!

Sürəyya ona belə cavab verir:

- Təəssüf ki, mən sənin haqqında bu sözləri deyə bilmərəm.

Xülasə, söhbət davam edir, Sürəyya Məhəmmədrzanın namünasib şəraitdə olmasını nəzərə almadan, Məhəmməd Xatəminin (şahın pilotu) yanında ona deyir ki, elə ilk fürsətdəcə ondan boşanmaq və sevdiyi bir kişiylə ailə qurmaq niyyətindədir. Ancaq rüzgarın xoş rəftarı nəticəsində bu hadisədən iki gün sonra Tehrandə müqavimətçilər dağıdılır və Məhəmmədrza paytaxta qayıdır.

Sürəyya o zaman təxminən 3 il idi ki, iki yüksək dərəcəli fransız professoru tərəfindən müalicə olunurdu, Məhəmmədrza onun övlad dünyaya gətirməsi üçün müalicəyə çoxlu pul xərcləmişdi. Ancaq İtaliyadan qayıdıandan sonra Məhəmmədrzanın ona münasibətində sərnişinlik yaranmışdı və o, Sürəyyaya dedi ki, hər şey əladır, istəyinə əməl edə və İtaliyada qərara alındığı kimi, boşana bilər.

Əlbəttə, Sürəyya bu sözləri deyəndə Məhəmmədrza Romada (İtaliyada) adı bir oteldə (Akselyor) qərarlaşmışdı. Onun şah sarayı inqilabçıların əlində idi, dünyanın bütün qəzet və radioları Pəhləvi səltənətinin dağılması barədə informasiyalar yayırdı. Buna görə, Sürəyya bir qədər tələssmiş, hadisələrin mahiyyətini anlamamış, Məhəmmədrza ilə bağlı düşüncələrini bürüzə verməmişdi.

Heç nəyə əməl etmirdi. Fövziyə mənim əlimi öpürdü, qızlarım da mənim əllərimi öpərdi. Məni görməyə gələn bütün ayan-əşrəf xanımları da mənim əlimi öpürdülər. Ancaq Sürəyya nəinki əlimi öpmür, heç bir zərrə də əylimir və mənə ehtiram göstərmirdi. Əlbəttə, kiminsə mənim əlimi öpməsinə ehtiyacım yox idi. Amma başa düşürdüm ki, Sürəyya qəsdən, öz nifrətini bürüzə vermək, mənə hörmətsizlik etmək üçün əlimi öpmür. Saraya və iqamətgaha gətirdiyi qohum və tanışları da yalnız onun göstərişlərinə əməl edir, bizi hesaba almırdılar. Onun, özünü Məhəmmədrzaya yaxın tutan qohumlarından Gudərzi adlı birisi münasib fürsət düşsən kimi Məhəmmədrzanın xüsusi seyfini talağıb Amerikaya qaçdı. (Adı Xəbir Gudərzi olsa da, o, Xəbirxan kimi məşhur olmuşdu).

Məhəmmədrza həmin Gudərzidən (onun qısaldılmış adı yadımda deyil) İngiltərənin və Amerikanın məhkəmələrinə şikayət etdi, amma əli bir yerə çatmadı. Gudərzi Məhəmmədrzaya, qardaşına və bacılarına məxsus bir neçə milyonluq qiymətli kağız və bank sənədlərini çırpışdırmışdı. Rüzgarın istehzal oyunlarından biri bu oldu ki, Məhəmmədrzanın keçmiş həyat yoldaşlarının hər ikisi Parisdə məskunlaşdı. Ən maraqlısı isə Fövziyə və Sürəyyanın bir məhəllədə, bir xiyabanda, sadəcə, bir neçə bina məsafəsində ev sahibləri olmaları idi. Taleyin digər məzhəkəsi isə bu oldu ki, İranda olduğumuz son günə qədər bir növ Sürəyyanın ailəsinə, ocağına məxsus olduq. Məsələn, Məhəmmədrzanın baş nazir səlahiyyətini verdiyi Şapur xan Sürəyyanın xalası oğlu idi.

Şahnaz ata-anasının ayrılmasına görə daim dərin narahatçılıq keçirir. O, belə fikirləşir ki, Məhəmmədrza nəinki Fövziyənin talağını verməməli, əksinə, onun İranda qalmasına və müştərək həyatı davam etdirməsinə nail olmalı idi. Mən mübaligəsiz deməliyəm ki, Şahnaz həmişə anasını atasından çox istəyib.

Fərəh Dibanın uşaqları da mənim üçün əzizdirlər, onlar da anaları haqqındakı söhbətlərdən xoşlanmırlar. Hətta Rzacan təkidlə mənədən istəyib ki, xatirələrimdə köhnə yaraların qaysaqlarını qoparmayım, keçmişləri unudum. Özünlüz baxın, qüdrət və qiymət sahibi olan Rza şahın həyat yoldaşı indi nə qədər bədbəxtdir ki, nəvələri ona danışmağı və söhbət etməyi qadağan edir.

Nə isə... Siz hamınız bilirsiniz ki, Fərəh seçilmiş ailədən deyildi. O, Tehranın Vilayət Xiyabanında dərzixanası olan (ya da bir qadın dərzinxanasında çalışan) bir dərzilərin yeganə qızı idi. Fərəhin atası cavan yaşında ölmüş, kiçik yaşlı qızını və gənc həyat yoldaşını kimsəsiz qoymuşdu. Fərəhin dediyinə görə, o, dayısının evində böyümüş, yeniyetməliyində Fransaya getmiş, orada işləyə-işləyə təhsil almağa girişmişdi, lakin müvəffəqiyyət qazana bilməmişdi. Bu qızı Şahnazın əri Ərdəşir Zahidi Məhəmmədrzaya təqdim etmişdi. Bilmirəm, bu Fərəhin ilan məhəbbəti vardı, ya nə cadu və oyunbazlıq elədi ki, Məhəmmədrzanı özünə aşiq elədi.

cələri, digər qadınlarla əlaqələri barədə ona xəbərlər çatırdı. Bütün bunlar onu tənhəliyə çəkilməyə vadar edirdi. Bu fikir Fərəhdə Meksikaya sürgün dövründə daha da gücləndi. Bu kimi düşüncələri hər dəfə yaxın ətrafı vasitəsilə aradan qaldırılsa da o, bu nəticəyə gəlmişdi ki, şahın onunla izdivacı əvvəldən eşq və məhəbbət üzərində qurulmayıb, buna görə də, bundan artığına ümid etməməlidir.

Fərəh bir dəfə ruhi böhran vəziyyətində şah sarayının dörd əsas nəzirindən biri olan Şərif İmamıya demişdi ki, bunlar mənim hamıla olduğum üçündür, mənim üçün qiymət müəyyənləşdiriblər, mən bunlar üçün yaxşı bir inayəm.

Səhv etmərəmsə, 1338-ci ildə (1959) Məhəmmədrza Fərəhlə kəbin kəsdirdi və izdivacın elə ilk gündən ağayidoktor Cəhanşah Salehin nəzarəti altına keçdi. Xoşbəxtlikdən, Məhəmmədrza bu qadın vasitəsilə vəliəhdə sahib oldu. Mən əziz nəvələrimin (Fərəhin övladlarının) narahatlığına səbəb ola biləcək heç bir məsələdən danışmaq istəmirəm. Buna görə də, mən indi Fərəh barədə söhbət etmirəm, yalnız tarix üçün bildirirəm ki, Fərəh, Pəhləvi səltənətinin süqutunda əsas rolunu oynayıb, mən keçmişdə heç vaxt ondan, xüsusilə də anasından razı olmamışam.

O zaman ki, fransız həkimlər tərəfindən Məhəmmədrzada prostat vəzi xəstəliyi aşkarlandı, Fərəh onu qanun qəbul etməyə və özünün naibi - səltənət təyin olunmasını təsdiqləməyə vadar etdi. Biz Fərəhin fransız həkimlərin ayağını saraya açmasından narazı idik.

Ardı 6-cı səhifədə

Təqdim edilən məktub Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun xəzinəsində saxlanılan Mirzə Mehdi xan Astrabadinin "İnşa" kitabından götürülüb. Məktubdan, Teymurun, ona itaət etmədiyinə görə Mazandaran hakimi Seyyid Əli Kiya Gilanini yola gətirmək istədiyi məlum olur. Bu və digər sənədlər bir daha göstərir ki, adətən, mənasız qan tökən, qəddar bir şəxs kimi bizə tanıtılan Əmir Teymur artıq itkilərdən qaçmaq üçün sözümdən çıxanlarla dil tapmaq yolunu tutmağı da bacaran hökmdar olub.

Hacı Rauf ŞEYXZAMANLI
Əlyazmalar İnstitutunun əməkdaşı

Adına bol-firavan salamlar ünvanlanmış Seyyid Əli Kiya qayda-qanunlarla əlaqələri nizama salmağa və vəziyyəti ittifaq yoluna gətirməyə yönəldilmiş bütün humayun söyləri qüsurlu sayır. Amma bundan belə məlum olsun ki, həm anlaşma, həm də qarşıdurma zamanı risalələrin göndərilməsi uca və möhtərəm Həzrətin sünnəti olub ki, boyun əydirməklə vəzifəni öhdəyə qoymaq üçün, İlahi sünnətə tabe etmək məqsədilə yazılmışdır. Bizim Həzrətimiz ömrünün başlanğıcından tabelik və itaət yolunu seçdiyinə görə, ona inayət ilə şəfqət göstərilib və o Həzrət, merac yüksəkliyinə qalmaqala nail ola bilib. Sizin isə boyun əymə və ram olma qələminizin müxalifət əsərlərini ortaya çıxarmağına bais ola bilən heç bir səbəbi məlum deyil. Sonuncu dəfə humayun bayraqlar İran ərazisinə tərəf hərəkətə keçəndə Allahın köməyi ilə bu uğurlu yürüşün nəticəsində oranın düşmən mövqeyi tutmuş tərs camaatının nə günə düşdüyü, müxalifət yolunu seçmiş və islam padşahının (Allah onun var-dövlətini əbədi etsin!) dünyaya boyun əydirən fərmanına xilaf çıxmağı ürəklərindən keçirərək itaətsizlik yönünə dönmüş Məlik İzzəddin Lura, padşah Əhməd və digər Kürdüstan hökmdarları

Əmir Teymur Gürğaninin Seyyid Əli Kiya Gilaniyə məktubu

na, Şirvan və Şəki əmirlərinə və məlik Boqrat Tiflisə nə cür ədəb-ərkan dərsi verildiyi barədə əhvalatlar qulaqlara çatıb. Humayun mübarək bayraqlar Kiçik Lur tərəfə yürüyərək İzzəddinin torpaqlarını başdan-başa talan və viran edib, onun özünü və oğullarını tutub əsir götürəndən və üsyan qaldırması Kürdüstan hökmdarlarından hər birini məhv edib alçaldandan sonra, dəfələrlə öyüd-nəsihət yolu ilə qınandığına və qandırıldığına baxmayaraq, xeyri-faydası olmadığına görə Əhməd də axırda darmadağın edildi və başına saysız

Qarşılıqlı sözləşmələr baş tutdu, zəfər çalan qoşunlar onun müdafiəsi üçün üzü Tiflisə yollandı və Allahın köməyi ilə qısa zamanda vilayətinin qalaları və istehkamları xilas olundu, onu götürüb aləmin pənah gətirdiyi saraya apardılar. İslamı qəbul etməməsini və müxalif mövqə tutmasını ona bağışladılar, ona aman verildi və bundan sonra həvəs və rəğbətə Mühəmmədin (s) dini qəbul etdiyinə görə, onun itaəti qəbul olundu, işləri qaydasına düşdü, öz vilayətləri və məmləkətlərinin taxtına əyləşdirildi və həmin qərarla diyar ona təslim edildi.

almaq istəmədilər. Tabe olanlar isə, Mazandaran və Kuhistanın seyidləri kimi, öz vilayətlərinin taxtlarına çıxdılar və onlara göstərilən yardım, dəstək və şəfqət günü-gündən artmaqdadır. Ancaq müxalif olub üsyan qaldırması Rüstəmdarın valisi və Astrabadın hakimi işin sonunda nə ilə üzlaşdı? Xarəzm vilayətinin, Xorasanın və Təbrizin vəziyyəti də gizli deyil ki, nə cür nifaqla itilaf salmağa çalışdılar, nəsihətləri qəbul etmədilər və axırda məhv oldular.

Bunu bildirməyin və durumunu belə əsaslı surətdə araşdırmağın məqsədi odur ki, Həzrət Risalətpənahın "fitnə törədən Allahın lənətinə düşər olar" kəlamında deyildiyi kimi, əql ilə nəql qaydalarına məhəl qoymamaq, həmçinin, işi nizama salmağın şərti olan fərmana tabe olmaq əvəzinə ona qarşı qiyam qaldırmaq, fitnə-fəsad

törətmək və işə xələf gətirmək, bütövlükdə, məhv olmağa gətirib çıxara bilər, ədavət və düşmənçilik yollarını axtarmağın da aqibəti çox təhlükəlidir. Bundan öncə adları çəkilənlərin hamısının başına gələnlərdən o da qurtula bilməz. Sözü açığı, bunlar təəccüb doğuran şeylərdir. İndi isə, əgər qanun, mərifət və ağıl baxımından istiqaməti düz tutmaq və işlərini sahmana salmaq istəyirsə, ümidini padşahın xoş münasibətinə və Xosrovun lütfü və yardımına bağlayıb, üzünü aləmin pənah gətirdiyi saraya tutmalıdır və ya qardaşlarından, ya da oğullarından birini yollayıb islam padşahı həzrətlərini öz vilayətində

qəbul etmək fərmanını verməlidir ki, onun seyidliyi də nəzərə alınmaqla, "o şəxslər ki, qəzəblərini udar və insanların günahlarından keçərlər" kəlamına müvafiq olaraq, onun cərimələr dəftərinə əfv qələmi ilə əməlləri və hərəkətləri haqqında bir cizgi çəkilsin və vilayət ilə ərazilər ona təslim edilsin. Əgər bu sözə tərs gəlib nəsihəti qəbul etməsə və başqalarının əhvalatından ibrət götürməsə, onda müharibəyə hazırlaşsın, çünki bunun ardınca onun vilayətinə üz tutacağıq ki, təqdir səhifəsinə düşməli olanlar əzəmət lövhəsində öz əksini tapsın. Daha sonra, moizələrlə öyüd-nəsihətlər qəbul olunmadığına görə, baş verəcək hər hansı qarşıdurma və dava, qan tökülməsi və talançılıq, əsarət və qarət – bunların hamısı onun başına gələcək və bunun baskarı da o özü olacaq. Vəssalam.

Əvvəli 5-ci səhifədə

Fərəh Fransada böyüdüyündən, tam Fransa tərbiyəsi gördüyündən özünü iranlıdan çox fransız hesab edirdi. O, saraya gələn kimi Fransada təhsil alanların ayağını iqa-mətgaha açdı.

Öz dəftərxana işlərini və məmləkətin əksər vəzifələrini həmkurslarına, Fransada birlikdə təhsil aldığı tələbə dostlarına tapşırırdı. Bu adamlar Məhəmmədrzanın xəstəliyi zamanında onu mühasirəyə alaraq, ətrafına yığılırdılar. Onun səhv siyasəti inqilabı və hökumətin süqutunu sürətləndirdi.

Mən bundan artıq danışmaq istəmirəm və hökumətin süqutunda iki nəfəri günahkar hesab edirəm: onlardan biri Əmir Abbas Hüveyda, digəri Fərəh və onun dostları idi. Fərəh mənə xeyli ehtiram göstərir, məhəbbət və rəğbət nümayiş etdirirdi. Ancaq mən bildirdim ki, bütün bunlar riyakarlıqdan başqa bir şey deyil. Ümumiyyətlə, mən həmişə bu müdrik kəlamə səmimi-qəlbədən inanmışam ki, insanların dostluq və məhəbbəti onların həssas və zəif anında yaranır. (Qeyd: Tacülmülükün üzü gəlmədiyi üçün dəqiq ifadə etmədiyi bu sitatın əsl belədir: "Təhqir olunmuş və kiçik insanların dostluğu və məhəbbəti, sadəcə, çarəsizlikdən doğur".

Həqiqət budur ki, Fərəh zirək qadın olub, o, Tacülmülükün zəif nöqtəsini tapmaqla, yəni özünün məhəbbət və xoş qılığı ilə kraliçanın qəlbinə girməyə çalışıb. Məhəmmədrzanın əvvəlki arvadları kimi Fərəhin məsələsinin gedib talağa çıxmasının səbəbi də onun Tacülmülükün "xoşdamarını" tuta bilməsi olub.

Nə isə... Deyəsən, Fərəh haqqında çox danışdım, kifayətdir.

Bakılı Tacülmülükün xatirələri

Pəhləvi dövrünün tanınmış şəxsiyyətləri

Keçmiş siyasi və tarixi şəxsiyyətlərdən, tanınmış simalardan yadımda hansı xatirələr qalıb? Bunun üçün beynimi qurdalamalıyam. Mənim bütün keçmiş həyatım rəngarəng xatirələrdən ibarətdir. Söhbətə ərimin (Rza şah) hakimiyyəti dövründəki siyasətçilərdən başlayıb, oğlumun (Məhəmmədrzanın) dövrünə keçmək istəyirəm. Xatirələrim daha çox mərhum həyat yoldaşım ilə bağlıdır, bunun da səbəbi aydındır. Çünki qadınlar o dövrdə bir o qədər də ictimai həyata nüfuz edə bilmirdi. Mən ölkənin birinci xanımı olsam da, digər qadınlar kimi, evdə oturdum. Oğlumun hakimiyyətinə qədər qadınların rəsmi məclislərdə iştirak etməsi kimi bir adət yox idi. Mən özüm cəmi beş, ya altı dəfə, ən çoxu isə on dəfə rəsmi məclisdə iştirak etmişəm. Bu, övladlarımla (Məhəmmədrza, Əşrəf və Şəms) toy məclisi, bundan əvvəl isə hicabın atılması ilə bağlı keçirilən yığıncaq, bir dəfə də İraq padşahı Məlik Feysəlin İrana gəlişi ilə əlaqədar düzənlənən təmtəraqlı ziyafət və nəhayət, bir-iki dəfə isə Rzanın göstərişi ilə xarici ölkə

səfirələrinin həyat yoldaşlarının qəbulu mərasimləridən ibarət olub. Siza bildirməliyəm ki, Rza qonaqlıqlar, ziyafət məclisləri təşkil etməyə meyilli deyildi.

Fövziyənin anası və bacısı bir qrup Misir əşrəfi ilə İranda olarkən, Rza onların xatirinə "Gülüstən" sarayında və Zabıtlər klubunda bir Avropasayağı ziyafət təşkil olunmasına və həmin tədbirə Tehrandakı xarici ölkə səfirələrinin və onların həyat yoldaşlarının dəvət olunmasına göstəriş vermişdi. Biz o zaman hicabı atmışdıq, məclisdə iştirak edərkən manto və firəng şlyapası geyinirdik. Burada bir məqamu vurğulamağam ki, Rzanın hicabı ləğv etməkdə məqsədi qadınların lüt gəzməsi, Avropadakı kimi küçə və keçidlərdə yarıçılpaq dayanması deyil, qadınları götürmək idi. Vəssalam! (Qeyd: Rzanın ən pis işi bir islam ölkəsində hicabı açdırmaq və qadınları götürmək idi. Bu xanım düz danışır, Rza şahın məqsədi qadınları götürmək idi, vəssalam (!) Çünki hicab götürüldəndən

sonra o biri məsələlər avtomatik olaraq onun ardınca gəlir. Rza şah məsələnin qadınların başından hicabı zorla, necə deyirlər, niza ilə götürürdü. Onun arxasınca ölkəyə Qərb mədəniyyəti gəlməyə başladı, Rzanın oğlunun zamanında işi mini yubkaya, şalvara, digər fəsad və əxlaqsızlıqlara gedib çıxdı.

O zaman əyləşmələrdə yaşayan kənd qadınlarının öz yerli geyimləri var idi: məsələn, lorlar, gilanlılar, bəxtiyarlar, o cümlədən digər yerlərdən olan qadınlar öz milli libasına malik idi. Tehranda, Qumda, Məşhəddə qadınlar qara çadra örtür, üzlərinə rübənd keçirirdilər. Rza şah Türkiyəyə səfər etyəndə orada kişilərlə daban-dabana gedən, məmləkət işlərinə müdaxilə edən qadınları görmüş, iranlı qadınları da qara çadra və rübənddən azad etmək qərarına gəlmişdi.

Təəssüf ki, o zaman Sultan Hüseyin şah, ondan sonra Müzəffərəddin şah və Əhməd şah kimi ləyaqətsiz padşah və sultanların hakimiyyəti altında uzun müddət yaşamaq olub İran xalqı Rzanı da onlardan biri sayır və yeni şahın onları Avropa səviyyəsinə, məmləkətlərini müstəraqı ölkələrin sırasına çadırmaq istəməsinə ağıllarına gətirmirdi. Məhz bu səbəbdən, müxalif hərəkətlər başlandı və Rzanın bəhai olması barədə şayiələr yayıldı.

ardı gələn sayımızda

Farscadan tərcümə etdi: İbrahim QULİYEV

Tərcümənin tarixini müəyyən etmək mümkün deyil. Lakin inamla onun çox qədimdən yarandığını iddia etmək olar. Tədqiqatçılar tərcümənin tarixini əsasən dörd mərhələyə bölürlər. Onlar hesab edirlər ki, tərcümənin nəzəri və təcrübi mərhələlərini və bununla əlaqədar bütövlükdə bədii tərcüməni konkret tarixi kontekstdə nəzərdən keçirdikdə bəşəriyyətin mənəvi inkişafının və onun çoxəsrlik mədəniyyətinin xronoloji ardıcılığı aydın şəkildə nəzər-diqqəti cəlb edir. Birinci mərhələ ilk və ya qədim dövr (quldarlıq və feodalizm); ikinci – orta dövr (ilk kapitalın toplanmasından elmi-texniki inkişafa qədər, XVIII əsr daxil olmaqla); üçüncü – yeni mərhələ (XVIII əsrin sonu – XIX əsrin sonunadək); dördüncü – ən yeni mərhələ (XIX əsrin sonu - XX əsr).

Tərcümənin yaranma tarixini bilavasitə dünya dillərinin yaranması ilə əlaqələndirən fikirlər mövcuddur. Doğrudan da, say-sız-hesabsız faktlar tərcümənin çox böyük tarixə malik olduğunu iddia etməyə əsas verir. Eramızdan 3 min il əvvəl yazılmış Şumer mixi yazılarında ikidilli sözlüklər tapılmışdır. Sözsüz ki, bu sözlüklər tərcümənin işinin asanlaşdırılmasına yönəlmişdi. Qeyd edildiyi kimi, məhz tərcüməçilərin köməyi ilə müxtəlif dillərdə danışan icmalarla ünsiyyət həyata keçirilə bilərdi. Ümumiyyətlə, tərcüməçilərsiz qədim imperiyaların mövcudluğu mümkün ola bilməzdi.

Qədim Misirdə qonşularla əlaqələrin yaradılması üçün xüsusi tərcüməçilər məktəbi yaradılmışdı. Qədim Şərqdə ilk dövlətlərin yaranması, onların arasında ilk əlaqələrin formalaşması tədricən tərcümə fəaliyyətinin genişlənməsinə və onun mahiyyətinin artmasına gətirib çıxardı. Professional tərcüməçilər məhz o dövrlərdə yaranmışdılar və tərcümə onlar üçün əsas məşğələ idi. Misirlilər öz çoxəsrlik tarixləri boyu başqa xalqlarla əlaqədə olmuşdular və bu da, təbii olaraq, tərcümənin mövcudluğuna şərait yaratmışdı. Misirdə iki çayarası ölkələr və xalqlar arasında olan qarşılıqlı münasibətlər tərcümə işinin inkişafında əsaslı rol oynayıb.

XII əsrdə Toledoda (İspaniya) tərcümə məktəbi meydana gəldi (Toledo məktəbi). Bu məktəbdə o dövrə aid bütün sivil dünyanın işçi dilləri təmsil edilirdi və ən məşhur tərcüməçi Kremonlu Herhard hesab olunurdu. Mətnlərdə interpretasiyaya və şərhlərə geniş yer verən Toledo məktəbi antik və ərəb müəlliflərinin, eləcə də Quranın bizim dövrə qədər gəlib çatmasını təmin edə bilib. 1370-ci ildə Nikol Orezm Aristoteli fransız dilinə tərcümə etmişdi. Tərcüməyə girişdə o, tərcümə prinsiplərinə aid öz mülahizələrini şərh etmişdi. Bir çox alimlər bunu Fransada tərcümə nəzəriyyəsinin yaranması kimi qəbul edirlər.

VIII-XI əsrlərdə tərcümə Almaniyada inkişaf etməyə başlayır. Belə bir fikir mövcuddur ki, yazılı alman dili tərcüməçilərin fəaliyyəti nəticəsində formalaşmış. 794-cü ildə Frankfurt Sinodunun qərarına əsasən alman dili kilsədə latın, yunan, yəhudi dilləri ilə bərabər hüquq qazandı və monastirlər tərcümə mərkəzlərinə çevrildilər. Tərcümə

Tərcümə nəzəriyyəsi XX əsrin 50-ci illərindən başlayaraq daha sürətlə inkişaf etməyə başladı. Fransız yazıçısı, tərcüməçisi və tərcümə nəzəriyyəçisi Pyer Fransua Kaye XX əsri «tərcümə əsri» adlandırmışdı. O, 1953-cü ildən özünün təsis etdiyi Tərcüməçilərin Beynəlxalq Federasiyasına rəhbərlik etmişdir və tərcümə

Tərcümə problemləri ilə Şərqi Almaniyaya tədqiqatçısı Alfred Kurella da yaxından məşğul olub. O, 1954-cü ildə tərcüməçilərin konfransında «Tərcümə nəzəriyyəsi və praktikas» mövzusunda xüsusi məruzə ilə çıxış edib. A.Kurella tərcüməyə belə qiymət verirdi: «Tərcümə sadəcə

Azərbaycanda tərcümə sənətinin 6 əsrdən çox uzun bir tarixi vardır. Azərbaycan dilinə ilk tərcümə əsəri XIV əsrdə Marağalı Əvhədinin şair Nəsimi tərəfindən Təbriz şəhərində fars dilindən tərcümə edilmiş bir qəsidəsi hesab olunur. Orta əsrlərdə ərəb və fars dillərindən dilimizə tərcümə olunmuş əsərlərin yazılı

Tərcümə tarixi və müasirlik

fəaliyyətinin inkişafına Rusiyada obyektiv və subyektiv faktorlar təsir etmişdi. Subyektiv faktor I Pyotrun Avropa mədəniyyətinin nailiyyətləri ilə tanış olması və bu mədəniyyətin Rusiyada yayılmasına göstərdiyi əvəzsiz təşəbbüsləridir. Bunlarla yanaşı onun tərcümə sahəsində də çox böyük rolu olub.

Digər faktor isə iqtisadi tərəqqi hesab olunur. Bu sahələrin inkişaf etməsi üçün də rusların Qərbi Avropanın iqtisadi və elmi nailiyyətləri ilə tanış olması lazım idi. Bir məsələ xüsusilə qeyd olunmalıdır ki, tərcümənin inkişafında hərbi işin də mühüm rolu olmuşdur. Bu sahədə bilikləri yalnız tərcümə yolu ilə əldə etmək mümkün ola bilərdi. Rusiya imperiyasının sərhədlərinin genişləndirilməsi beynəlxalq əlaqələrin artmasına, möhkəmlənməsinə şərait yaradırdı. Şübhəsiz ki, bu şərait kütləvi şəkildə tərcüməçilərin hazırlanmasını tələb edirdi, əks təqdirdə xarici siyasəti həyata keçirmək mümkün olmazdı.

çilik sahəsində bir sıra mühüm işlərin müəllifidir. Sözsüz ki, qeyd olunan cəhətlər tərcümə işinin inkişafına çox böyük təsir göstərmişdir və 1950–1960-cı illərdə tərcüməşünaslıq artıq xüsusi tədqiqat predmetinə, strukturuna və tədqiqat metoduna malik müstəqil elm sahəsi kimi özünü təsdiq etməyə başladı. Bu dövrdə dillərarası kommunikasiya problemlərinin həllində ümumi elmi kontekstdə təhlillərə tez-tez müraciət olunurdu. Görkəmli ingilis alimi Con Fers 1950-ci illərin ortalarında yazırdı: «Tərcümənin mövcudluğu linqvistik nəzəriyyə və fəlsəfənin ciddi çağırışıdır. Nə etdiyimizi, heç olmasa, nə tərcümə etdiyimizi bilirikmi? Əgər biz bu suallara ciddi elmi terminlərlə cavab verə bilsə idik, yeni, əhatəli dil nəzəriyyəsinin və fəlsəfi ümumiləşdirmələrin yaradılmasında xeyli irəliləyişlər əldə edə bilərdik».

surət çıxarmaq və ya filologiyanın bir hissəsi deyil, o bədii yaradıcılıqdır. Tərcüməçi yazıçısıdır, rəssamdır və onu bundan doğan bütün nəticələr kimi qəbul etmək lazımdır». Tərcümə nəzəriyyəsinin inkişafında Amerika alimlərinin xüsusi rolu qeyd olunmalıdır. ABŞ-da 1950–1960-cı illərdə bu sahədə intensiv irəliləyişlər nəzərə çarpır. Bunun nəticəsində bu sahəyə aid xeyli sayda xüsusi monoqrafiyalar, məcmuələr və s. çap olunmuşdur. Roman Osipoviç Yakobson (1896–1982) «Tərcümənin linqvistik aspektləri» adlı məqaləsində belə bir fikir irəli sürür ki, «İki dilin hər hansı müqayisəsi onların qarşılıqlı tərcüməsini nəzərdə tutur. Geniş yayılmış dillərarası kommunikasiya təcrübəsi, yəni tərcümə fəaliyyəti linqvistika elminin nəzarətində olmalıdır».

abidələr sırasında mühüm yeri var. Ana abidəmiz «Kitabi-Dədə Qorqud»da Qurani-kərimin «İxlas» surəsinin bədii tərcüməsi, eləcə də 1333-cü il tarixli bir Quran əlyazmasında bu müqəddəs kitabın türkcəyə tam sətirləli tərcüməsi ilkin tərcümə nümunələrində sayıla bilər. Bu günə qədər gəlib çatmış orta əsrlərə aid yazılı abidələrimizin böyük bir hissəsi ərəb dilindən, daha çox isə fars dilindən tərcümə olunmuşdur. Bunun səbəbləri məlumdur. Əsrlər boyu Azərbaycan xalqının ərəblərlə, farslarla sıx ədəbi-mənəvi əlaqələri olub.

Bütün bunlarla yanaşı Azərbaycanda islamın geniş yayılması müştərək İslam mədəniyyətinin formalaşmasına şərait yaratmışdır, bunun nəticəsində də hələ erkən orta əsrlərdə bir sıra əsərlərin dilimizə tərcümə olunduğu müşahidə olunur. XV-XVI əsrlərdə milli ədəbi dilimiz vüsətlə inkişaf edirdi. Xüsusilə XVI əsrdə Səfəvilər dövləti dövründə Azərbaycan dili çox böyük sürətli inkişaf yolu keçmiş, Azərbaycanda və qonşu ölkələrdə ünsiyyət vasitəsi olmuşdur. Bunların həyata keçməsində I Şah İsmayıl Xətəinin müstəsna rolu olub. O, əsərlərini yalnız doğma dildə yazıb. Şübhəsiz ki, bütün bunlar bədii tərcümənin də geniş yayılmasına səbəb olub.

Azərbaycan Rusiyanın tərkibinə daxil edildikdən sonra rus dilindən Azərbaycan dilinə, eləcə də Azərbaycan dilindən rus dilinə tərcümələr böyük yer almağa başladı. Sovet dövründə SSRİ-də nəşr edilən bütün kitabların təqribən 70 faizi, Azərbaycan nəşriyyatlarında buraxılan bədii ədəbiyyatın üçdə bir hissəsi tərcümə materialı olub. Mütəxəssislər sinxron tərcümənin inkişafının başlanğıcını əsasən II Dünya Müharibəsi ilə əlaqələndirirlər. Müharibədən sonra bir çox dünya dövlətlərini birləşdirən beynəlxalq təşkilatların yaranması ilə BMT (1945), UNESCO (1946), AŞ (1948), AİB (1957), ATƏM (1975), NATO (1949) sinxron tərcümə millətlərarası ünsiyyəti təmin edən əsas vasitə kimi fəaliyyət göstərməyə başladı. Təbii ki, bütün beynəlxalq mübadilələr məqsəd və əhəmiyyətindən asılı olmayaraq tərcümə fəaliyyətinin sürətli inkişafına təkan verdi.

Kənan
HACI

Tatar çölünə uduzanlar

Hardasa oxumuşdum ki, su daşdan güclüdür. Bu cümlə o vaxtdan beynimə həkk olunub. Su daşı yuyub aparır, daşın suya gücü çatmır. Daş sanki ətalətin maddiləşmiş formasıdır. Zaman kimidir su, tək daşdan yox, torpaqdan da, ağacdan da, alovdan da güclüdür. O qarşısına çıxan hər şeyi götürüb aparır və ya öz içində itirib batırır...

Yeni ilin ilk günlərində bir neçə hekayəsini dilimizə çevirdiyim italyan yazıçısı Dino Bussatinin "Tatar çölü" romanını oxudum və sarsıldım. Bastiani qalası onun taleyinə şərik olanların qəbrinə çevrilir. Tatar çölü canlı meyitlər qəbristanlığıdır. Hər kəs burdan getməkdə sərbəstdir, amma sirli bir qüvvə qəbrin üstünü örtən daş kimi onları burdan çıxmağa qoymur. Leytenant Covanni Droqo da milyonlarla çarəsizdən biridir. O, ömrünü Tatar çölünə udub. Təkcə Tatar çölünə yox, özünə də məğlub olub.

Təyinatını Bastiani qalasına almış gənc leytenant bu qalanın əjdaha kimi ağzını açıb onu udacağını heç ağlının ucundan belə keçirmir. Yazıçı qalaya gedən yolda oxucunu sanki psixoloji cəhətdən çıxılmazlığa hazırlayır. Gənc zabitin isə heç nədən xəbəri yoxdur, o, atının belində inamla irəliləyə doğru gedir. Bastiani qalasında illərini yelə verən zabıt, əsgər heyəti sanki hisslərdən, duyğulardan məhrumdur. Onlar öz vəziyyətlərindən şikayətçi deyillər, böyük intizarla tatarların hücumunu gözləyirlər. Tatarlar isə üfüqdə görünür. Tatar çölü mənasızlığın, puçluğun, çıxılmazlığın simvoludur. Hər kəs bu qalada xidmət etməyi özünə şərəf bilir, amma bu qeyri-müəyyən "şərəf" qurd kimi onların içini gəmirir, onların həyat eşqini, arzularını öldürür. Bastiani qalası da ətalətin maddiləşmiş formasıdır, sükunət bütün ağırlığı ilə sərt dağ silsilələri ilə əhatə olunmuş boz çölün üzərinə çöküb.

Açıq qalan sərhəd xəttini müəyyən edəcək dəstə sərt yoxuşla zirvəyə qalxmalı olur. Amma bu cəhdlər əbəsdir. Bu ərazilərdə sərhəd xəttini müəyyən etməyə ehtiyac yox imiş. Heç bu qalanın da qorunmağa ehtiyacı yoxdur. Qala öz qurbanlarını diri-diri öldürür. Leytenant Anqustina yolda soyuqdan donub ölür. Parolu bilmədiyi üçün öz əsgər yoldaşı tərəfindən güllələnən Lassari də bu amansız mənasızlığın qurbanı olur. Covanni Droqonunu isə Bastiani qalası otuz il çeynədikdən sonra Tatar çölündən kənara qusur.

Əslində hər kəsin həyatını udan bir qala var, insan bəzən o qalanın fərqində olmadan dünyadan köçünü sürüb gedir. Bunu anlamayın, dərk etməyin özü son dərəcə dəhşətlidir. Öz gəlişlə insanın həyatına mənə qatacaq şeylər heç zaman üfüqdə görünmür və tədricən onun həyatı qüvvəsi tükənir, son nəfəsində də zalım ümid ilğim kimi gözlərinin önündən çəkilir. Tatar çölü əslində yaşadığımız dünyanın kiçik bir modelidir. Dünyaya gəlmişkə, yaşamaqdan başqa çarə yoxdur.

Covanni Droqo qalaya gəldiyi gün ona ayrılmış otaqda gecələyərək aramsız damcılayan su səsi onu narahat edir. Gözətçilərdən birini çağıraraq suyun səsinə kəsməyi xahiş edir. Gözətçi ona izah edir ki, bu, su ilə dolu çənin səsidir, heç nə etmək mümkün deyil. Hamı bu səsə öyrəşib. Bu, həmin daşdan da, torpaqdan da güclü olan suyun səsiydi. Droqo xəstələnib qalanı tərk edəncən bu səs saatın aramsız tiqqıltısı kimi onun qulaq yoldaşı oldu. Su da zaman kimidir, axır, axır, dayanmaq bilmir. Droqo özü də bilmədən mövhumi inamın əsirinə çevrilir, qalanın vəhşi cazibəsi onun ayaqlarına qandal vurur, hər gün getmək istəyir, amma gedə bilmir. Taqətdən düşmüş, xəstə canıyla da üfüqə boylanıb hansısa işartının göründüyünə özünü inandırmaq istəyir, amma ömür kimi bütün təsəlli ehtiyatı da tükənib.

Bussatinin öldürücü təsvirləri oxucunu depressiyaya salır. Mən bu əsəri oxuduqdan sonra bir müddət həvali kimi gəzib-dolaşdım. Sanki yazıçı oxucunu da Droqoyla birlikdə gedər-gəlməzə yollayır. Oxucu qəfil ayılıb öz içindəki Droqonu kəşf edir.

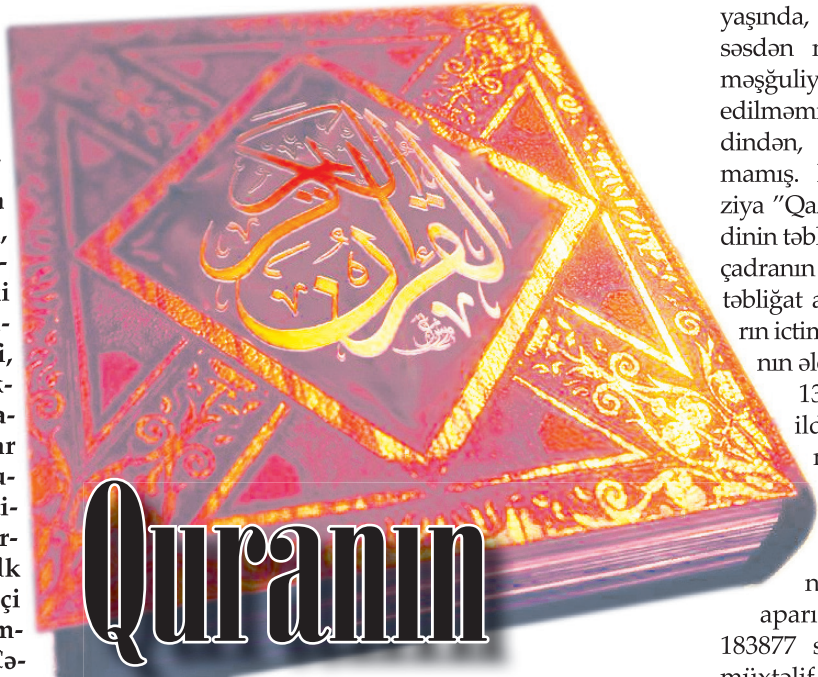
Tatar çölü ölüm kimi qaçılmaz həqiqətdir. Kafkanın "Qəsr"ini oxuyanda da bu hissləri keçirmişdim. Qəsrə yol tapmağa çalışan amma bitib-tükənməyən labirintlərdə azıb-qalan K.-nin və "Tatar çölü"ndəki zavallı zabitin məğlubluğu əkidir. Bu əkid məğlubluq sanki bir kökdən mayalanıb. O sirli qüvvəyə qalib gəlmək mümkün deyil...

Sovet təbliğat maşınının səyi nəticəsində dinlə əlaqəsi olan hər bir kəs "molla" adının çətiri altına yığılıb, qaragüruh, mövhumatçı damğası alıb. Halbuki elə din xadimlərimiz olub ki, elmi, təhsili təbliğ etdiklərinə görə, məhz qaragüruhçu mollalar tərəfindən təqib olunublar. Onlardan biri də Quranın Azərbaycan dilinə ilk tərcüməçisi, maarifçi ziyalı Mir Məhəmməd Kərim Ağa Cəfərzadədir.

Mollaların düşməni...

Mir Məhəmməd Kərim ağa Cəfərzadə Quranı ərəb dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə edəndən sonra din xadimləri onu təqib etməyə başlamışdılar. Bu barədə Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivinin işçisi, tədqiqatçı Aslan Kənan "XX əsrdə repressiyaya məruz qalanlar" kitabında yazır: "Qurani-Kərimin ilk tərcüməçisi axund Mir Məhəmməd Kərim ağa xalqın maariflənməsində, Bakıda qızlar məktəbinin açılmasında misilsiz xidmətləri olan məşhur din xadimi olub. Axund Mir Məhəmməd Kərim ağa İcərişəhərdə yaşayan tanınmış seyid, Bakının hörmətli şəxslərindən sayılan Ağa Seyid Məhəmmədin nəvəsidir.

O, müsəlmanların müqəddəs kitabı olan Quranı ərəb dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə edəndən sonra din xadimləri tərəfindən ona qarşı hücumlar başlamışdı. Mollalar istəmədikləri ki, camaat Qurani-Kərimi dərinləndirən mənim səsin. Qurandan xəbəri olmayanları aldatmaq, bu müqəddəs kitabı istədikləri kimi şərh etmək bəzi mollalara sərfəli idi. Mir Məhəmməd Kərim ağa, həmçinin, müqəddəs kitabımızın üçcildlik təfsirini (izahını) hazırlayıb, Quranla birgə məşhur neft milyonçusu, mesenat Hacı Zeynalabdin Tağıyevin köməkliyi ilə 1904-cü ildə "Kaspi" qəzetinin Bəxariyə mətbəəsində çap etdirmişdi. Onun bu zəhməti müqabilində Hacı Zeynalabdin Tağıyev Mir Məhəmməd ağaya kitabların ağırlığında qızıl da bağışlamışdı".

Quranın

Azərbaycan dilinə ilk tərcüməçisi...

Qızlara təhsil vermək təklifi...

Mir Məhəmməd Kərim ağa Cəfərzadə ilk təhsilini yaşadıqları kimi, doğulduğu Bakı şəhərindəki mədrəsədə alıb. Fitri istedadını görən atası təhsilini davam etdirmək üçün onu İraqın Bağdad şəhərinə göndərir. Mir Məhəmməd Kərim ağa burada on il tam təhsil aldıqdan sonra vətənə qayıdır. İcərişəhərdəki "Şah məscidi"ne axund, sonra isə yüksək bilik və bacarığına görə Bakı quberniyasının qazisi təyin edilir. Aslan Kənan yazır: "Mir Məhəmməd Kərim ağanın qızlara təhsil vermək təklifi qaragüruhçu ruhanilərin qəzəbinə səbəb olub. Onlar avam camaatı ayağa qaldırıb və bəzən onları "cihad"a çağırmaqdan belə çəkinməyiblər. Lakin qız məktəbini açmaq təklifini H.Z.Tağıyev bəyənmişdi və buna görə də, şəhərin maarifpərvər axundlarından bir neçəsini öz vəsaiti hesabına Məkkəyə, Kərbəlaya, Xorasana, Məşhədə və s. yerlərə göndərir və tapşır ki, orada olan mötəbər, rəsmi din xadimlərindən müsəlman qızlarının şəriət məktəblərində təhsil ala bilməsi və burada heç bir qəbahət olmadığı barədə sənəd alsınlar. Bununla da, axund Mir Məhəmməd Kərim ağa və başqa sağlam fikirli ruhanilər qaragüruhçuların təqiblərindən xilas olurlar".

"Antisovet Quran"...

XX əsrin əvvəllərində xalqın içərisindən çıxan ziyalı insanlar xeyriyyə cəmiyyətləri yaratmağa başlayırlar. Onlardan biri də Mir Məhəmməd Kərim ağanın rəhbərlik etdiyi "Nəşri-savad və maarif" cəmiyyəti idi. Adından da göründüyü kimi, cəmiyyətin məqsədi Bakıda yaşayan müsəlmanlar arasında elm və maarif yaymaq olub. Cəmiyyətin katibi Əhməd bəy Ağayev idi.

Mir Məhəmməd Kərim ağa tərcüməçilik fəaliyyətilə də məşğul olub. O, şərq dillərindən - əsasən, ərəb dilindən bir sıra əsərləri Azərbaycan dilinə tərcümə edib. O, böyük ərəb yazıçısı, alimi Cürçi Zeydanın İslam tarixinə aid on yeddi romanından beşini "Əzrayi-Qüreyş", "Kərbəla yanğısı", "Osmanlı inqilabı", "İslamın mədəniyyət tarixi", "On yeddi Ramazan" tarixi romanlarını Azərbaycan dilinə çevirib. O, Şam və Fələstində müsəlmanlarla xristianlar arasında gedən ikiyüzlük (490-690) müharibəni təsvir edən "Səlib müharibəsi" romanını yazıb və 1913-cü ildə nəşr etdirib.

Lakin bütün bu maarifçi xidmətləri onu repressiya maşınının cəngindən qurtara bilmədi. Qala-Maştağa rayonu antisovet elementlərinin (ASE) fəallığının siyahısından çıxarıldıqda belə yazılmışdı: "Mir Məhəmməd Kərim Mir Cəfər oğlu - 70

yaşında, keçmişdə Qazi, səsdən məhrum edilmiş, məşğuliyəti müəyyən edilməmiş, Mərdəkan kəndindən, mühakimə olunmamış. Keçmiş Zaqafqaziya "Qazi"si, gizli şəkildə dinin təbliği ilə məşğuldur, çadranın atılmasına qarşı təbliğat aparır və qadınların ictimai işlərdə iştirakının əleyhinədir".

13 fevral 1938-ci ildə tərtib olunmuş "Axtarış protokolu"nda göstərilirdi ki, M.K.Cəfərzadənin evində axtarış aparılan zaman C/V 183877 sayılı pasport və müxtəlif antisovet Quran-

lar aşkar edilib. 14 fevral 1938-ci ildə Ziyalovun imzası ilə Mir Məhəmməd Kərim Mir Cəfər oğlu Cəfərzadənin həbsi üçün order yazılır. Həmin gün də Axund Mir Məhəmməd Kərim ağa XDİK-nin Maştağa rayon şöbəsi tərəfindən həbs edilir.

Mir Məhəmməd Kərim ağa 1853-cü ildə doğulub. (Aslan Kənan bu tarixin 1855-ci il ola biləcəyini ehtimal edir). Həbs olunanda - 1938-ci ildə onun 85 yaşı olub. Həbs olunma anketində isə onun təvəllüdü 1872-ci il göstərilir. "Çünki heç bir dövətdə 85 yaşlı insanı günahı olmadan nəinki güllələmir, heç həbsə də salmırlar.

Maraqlıdır ki, ona qarşı ittihamnamədə Mir Məhəmməd Kərim ağanın qadınların ictimai-siyasi həyatda iştirakına qarşı olduğu qeyd olunub.

1938-ci il martın 2-ində Mir Məhəmməd Kərim ağaya güllələnmə hökmü çıxarılır. Hökm martın 15-dən 16-a keçən gecə icra olunur.

1956-cı ildə onun oğlu Mir Cəfər Cəfərzadəyə DTK tərəfindən şifahi məlumat verilir ki, atası 1940-cı ilin 14 oktyabrında beyninə qan sızmasını dəyişib.

Axund Mir Məhəmməd Kərim ağa ölümündən 22 il sonra, 1960-cı ildə bəraət alıb.

QIZILGÜL

*O ağlayan kimdi elə,
Ağlaya-ağlaya güllür...
Sinəsini qan aparır,
Yarasının düyməsini
Bağlaya-bağlaya güllür...*

- Zakir müəllim, ilk şeirinizi yazdığınız günü xatırlayırsınız mı?

- Şübhəsiz, xatırlayıram. İlk dəfə əlimə qələm alıb qəzəl yazmışam. Mən şeirə sevgidən yox, qısqıncılıqdan gəlmişəm. Orta məktəbdə çox mükəmməl oxumuşam, məktəbi qızıl medalla bitirmişəm. Rəhmətlik Yaqub Məmmədov toylarda Füzulinin qəzəllərindən oxuyurdu, hamı deyirdi Füzuli yaman yazıb, tərifləyirdilər. Mən də uşaq ağıllıma düşündüm ki, məni niyə tərifləməsinlər, mən də qəzəl yazsa bilərəm. Onda da artıq əruzunu bildirdim, başladım Füzulini dərinə oxumağa. Beləcə, qəzəl yazmağa başladım.

- Onda neçə yaşınız vardı?

- Təxminən, 15-16 yaşım olardı.

- Siz az yazan şairlərdənsiniz. İlham gələndə yazırsınız, yoxsa bu, ovqatla bağlıdır? Yazmaq üçün mütləq ilham pərisi olmalıdır? Sizə şeiri yazdıran nədir?

- Mən o prosesi izah etməkdə çətinlik çəkirəm. Məsələn, fikrimdə olanı yazmaq istəyirəm, amma tamam başqa bir şey yazıram, izah olunmaz bir hissdır. Məsələn, elə hal olur ki, hansısa bir ovqatda oluram, o hiss şeirə, yazıya çevrilməyə qədər üç ay, dörd ay, bəzən altı ay məndən əl çəkmir. Şübhəsiz, ilhamsız heç nə yazmaq mümkün deyil. Dünyada çox nöqtələr var, dünyanın havası, suyu, küləyi, sevgisi, dərdi, qüsbəsi o nöqtədə olur və ondan da şeir yaranır. Bir şeir minlərlə, milyonlarla insanın ovqatıdır. Günəş enerjisi kimi bu enerji də şairin içinə yığılır və bundan şeir yaranır. Bir mövzuya, bir hadisəyə min cür yanaşma ola bilər, hər şairin də öz baxış bucağı var. Bu baxış bucaqları dünyadakı şairlərin sayı qəddərdir.

- Mətbuatda da çox az-az görünürsünüz. Bu, nəylə bağlıdır?

- Mənim borcum yazı yazmaqdır. Şövlə, həvəslə yazdığım yazını dostlarıma oxuyuram. Təzə nəşə yazanda dostlarıma başıma yığıram və o təzə yazını dostların müzakirəsinə buraxıram. Mənim üçün ən böyük mətbuat dostlarımdır. Qərribə görünsə də bu, məndə bir adət halını alıb. Dostlar da çox vaxt təkid edirlər ki, bəlkə bunu dərc etdirənsən? Onda bir-iki şeir seçib mətbuata verirəm.

- Siz əsərlərinizdə şeirlə nəsr birləşdirirsiniz. Dilimizin dastan qatında yazırsınız. "Qara Məlik, Qara Qəzənfər və mən", "Rekviyem", "Qaranlıqdan aydınlığa" əsərləriniz üslub və orijinallığı ilə seçilir. Bu əsərləri hansı janra aid edirsiniz?

- Mən heç bunun janrını bilmirəm. Şeir qurtaran kimi nəsr başlayır, nəsr qurtaran yerdə şeir başlayır. Bu, çox ağır, mürəkkəb bir formadır. Bu da məndən asılı olmayan bir şeydir. Belə deyək, bir təpəni çıxarsan və düzənlik görünür, düzənliyə enirsən, qarşına çaylar çıxır, çayı keçirsən, yenə təpəylə üzləyirsən. Mənim yazdıqlarım da buna bənzəyir.

- Zakir müəllim, çoxları belə düşünür ki, indi artıq qəzəldə təzə söz demək mümkün deyil, qəzəlin bütün imkanları tükənib. Sizin yaradıcılığınızda da qəzəl janrı ayrıca yer tutur. Doğrudanmı, qəzəl bir janr olaraq öz dövrünü başa vurub?

- Məncə, istənilən formada fikri ifadə etmək mümkündür. Hər janrın öz gözəlliyi var. Qəzəl çox mürəkkəb bir janrdır. Füzulinin, Hafiz Şirazin, Əlişir Nəvainin, Nəbatinin, Seyyid Əzimin qəzəllərini oxuyursan, görürsən ki, bir qəzəlin içində böyük romanın əhatə etdiyi mətləblər var. Forma şərt deyil, əsas fikrin necə ifadə edilməsidir. Bir misal çəkim:

*Fəxri, günah evidir, dünya,
günah, yoxsa ki, mən
yuyunub göz yaşında gündə
qüsus almaz idim.*

sonra mən o havanın içinə düşdüm, o havaya düşdümsə, heç vaxt çıxa bilməyəcəksən. Mən "Xəzər" jurnalının saylarını həmişə özümə rayona aparıram, qardaşım Fazil oxuyur. Bir gün evdə oturmuşduq, Fazil dedi ki, heç kəs məni başa düşə bilmir, bax, mən özümü bu sufi mətləblərdə tapmışam. Mən deyəndə ki, hər şeyin mahiyyəti birdir, rəng, forma dəyişir, inanmırdınız. O, Nəşəfini oxumuşdu. Orda belə bir ifadə var, deyir "bizdən əvvəl olanlar biz idik, indi olanlar da bizik, bundan sonra olacaqlar da bizik". Görün, nə gözəl sözdür! Afaq xanım onu çox gözəl tərcümə edib. Qardaşım bu fikri oxuyub çox sevinmişdi, bundan sonra o, bu mübahisələrdən, tənqidlərdən qopdu, azad oldu və sübut etdi ki, bu cür düşüncə də var. Afaq xanım o kitaba çox gözəl ad seçib, "Xilas yolunun yolçuları". Yəni xilas Allaha gedən yoldadır.

- Əsasən belə deyirlər ki, poeziya tərcümə olunmamalıdır. Çünki şeiri adekvat olaraq başqa dilə olduğu kimi çevirmək mümkün deyil. Siz necə düşünürsünüz?

- Mən bu fikrə heç vaxt razı ola bilmərəm. Şeir bir dildən başqa dilə tərcümə olunanda mühitini, havasını dəyişir, amma şairin canı, ruhu qalır. Şeir ovqatı, görünüşü, cövhəri qalır. Bir də şeiri mütləq şair tərcümə etməlidir, o şairin də müəyyən səviyyəsi, baza-sı olmalıdır.

"Məni ədəbiyyata Füzulinin qəzəlləri gətirib"

"Aydın yol" qəzetinin suallarını şair Zakir Fəxri cavablandırır

Bu, tamamilə yeni bir fikirdir və əruzda yazılıb. Başqa formada bunu demək olmaz. Bu, mənim mütləq qənaətimdir. Dünyanın bir kədər nöqtəsi var, sonda insan o kədərdən sıyrılıb azan səsinə gəlir.

- Sufizmə bağlı bir insansınız. Yaradıcılığınızda da sufizmə söykənirsiniz. Bu bağlılıq hardan gəlir?

- Gəncliyimdə sufizmlə, Həllac Mənsurla maraqlanırdım. Böyüklərimiz, rəhmətlik nənəm bu şeyləri çox yaxşı bildirdi. Hamı dünyadan gileylənir, amma sufizmdə dünyadan giley yoxdur, dünyadan qopmaq var. On səkkiz yaşım olanda bir qoşma yazmışdım, üstündən uzun illər keçəndən sonra o qoşmanı oxuyanda gördüm ki, bu elə sufizmə söykənir.

*Nə ömrə, nə günə bir xətrə yox,
Rəngin qarasa da, ağsa da, dünyaya.
Giley eyləməyə səndən yeri yox,
Sinən daşlıqsa da, başsa da, dünyaya.*

Yəni dünyanın ağ, ya qara olmasının insan üçün heç bir əhəmiyyəti yoxdur. Həmin şeirin bir bəndində yazmışam:

*Kiçik qətrələrlə dərya dolammasz,
Tale ki, buz oldu, odla qalanmazz.
İşıqlı qismətə kölgə salammazz,
Göydə qara günəş doğsa da, dünyaya...*

Çünki qismət İlahidəndir, ona görə də onun mayasında bir işıq var. Yeri, Göyü yaradan Allahdır və hər şey bu ilahi nizama bağlıdır. Hər şey İlahidən gəlir və ona da döner. Sufizmə bağlanmağın bir səbəbi də var, bir müddət bundan əvvəl Afaq Məsud sufi alimlərin əsərlərini dilimizə çevirməyə başladı. Bundan

- Ən çox sevdiyiniz şair kimdir? Dünya ədəbiyyatında və Azərbaycan ədəbiyyatında.

- Bilirsən, mənim sevdiyim şairlər çoxdur. Ən çox sevdiyim şairlərin birincisi Füzulidir, sonra Nəbat, Seyyid Əzim Şirvani gəlir. Mən Səməd Vurğundan çox qidalanmışam, eləcə də Əli Kərim çox gözəl şairdir. Mikayıl Müşfiq qaranlıqda bir işıqdır. Dünya ədəbiyyatından şeirlərini dilimizə çevirdiyim şairləri çox sevirməm. Onları sevməsəm, çevirə bilmərəm. Müasir poeziyamızda isə dörd şairin adını çəkə bilərəm. Ramiz Rövşən, Vaqif Səmədoğlu, Vaqif Bayatlı və Musa Yaqub.

- Tərcüməçiliklə nə vaxtdan məşğul olursunuz?

- Bir gün işə gəldim, rəhmətlik Natiq Səfərov mənə dedi ki, bir ingilis yazıçısının əsərini çevirmişəm, orda iki bəndlilik şeir var, onu çevirmək lazımdır. Dədim mən heç ingiliscə bilirəm ki? Mənlik deyil. Qızımı nəzərdə tutub dedi ki, sənin ingilis dili mütəxəssisin yanında, özü də sətiri tərcümə əsasında edəcəksən. Dedi sən canın, mətn yarımçıq qalıb, bunu çevir, mətnə daxil edim. Edqar Ponun şeiri idi, bu iki bəndi çevirib gətirdim, oxudu, diqqətlə üzümə baxdı, bildim ki, bəyənib. Sonra Çeslav Miloşun şeirlərini verdi ki, bunları da çevir. Sonradan bildim ki, bu, Afaq xanımın ssenarisidir. Bu, "Xəzər" jurnalının öz nəşrini bərpa elədiyi dövr idi, iki mininci illərin əvvəlləriydi. O vaxtdan ardıcıl olaraq dünya poeziyasından çevirmələr edirəm.

- Öz tərcümələrinizdən razı-sınız?

- Razı olmasam, onları çapa vermərəm. Tərcümə etdiyim şeirlərə baxanda görürəm ki, istədiyim nəticəni əldə edə bilmmişəm, onlar məhz mənim görmək istədiyim kimidir.

- Tərcümə prosesində hansısa çətinliklərlə rastlaşırsınız?

- Əlbəttə. Mən Amerika şairi Ceyms Arlington Raytın şeirlərinin tərcüməsinə altı ay vaxt sərf etdim. O şeirlər "Xəzər" in son sayında dərc olunub. Eys Kriqenin "Aya dualar" ı mənim çox xoşuma gəlmişdi. Onu oxuyanda yadıma Laçındakı Bəyaz arvad düşdü. Şeirdə deyir görəsən, sabaha çıxa biləcəyəmmi, yemək yeyə biləcəyəmmi, şükür edə biləcəyəmmi? Bəyaz arvad deyirdi ki, Ay, yolunu məndən sal. Çıxış yolunu işıqda axtarırdılar, o işıq da mənim zənnimcə, Tanrıdır. Şeirdə şairin demək istədiyini, sətiraltı mənalara tapmaq çox çətinidir. Bunun üçün biliklə yanaşı güclü duyum, fəhm lazımdır.

- Ən çox kiminçün darıxırsınız?

- Mənim "Qara Məlik, Qara Qəzənfər və mən" kitabımda bir yer var, deyir ay Qəzənfər, bir hövsələ olsun, otur, darıxma. Qəzənfər deyir gedirəm çölə, ev üçün darıxıram, gəlirəm evə, onda da çöl üçün darıxıram. Ona deyirlər ki, sən gəldiyin yer üçün darıxırsan. İmam Həsən Bəsrinin əsərində bir yer var, bir dər-

viş gəlib ona deyir ki, ya şeyx, çox narahatam. O da deyir ki, ey bəndə, dünya o qədər narahatdır ki, fırlanır, sən bu narahat dünyada hansı rahatlıqdan danışırsan?

- Ədəbi prosesi izləyirsinizmi? Gənc ədəbi nəsil haqqında nə deyə bilərsiniz?

- Çox istedadlı gənclər var, onlardan bəziləri özlərini ifadə etmək üçün dolanbac yollar axtarırlar. Ruminin böyüklüyü onun sadəliyindəydi. Gənclərin çoxu elə bilir ki, mürəkkəb formada yazmaq istedad göstəricisidir. Əsla belə deyil. Yazı, mətn oxucunu tərpətməlidir, mücərrəddiyyə qaçmaq lazım deyil. Xüsusən şeir şairin öz dilindən səsləndəndə sən o ovqatın içinə düşürsən, şeir yavaş-yavaş bir kül kimidir, kül qarşı bir üsyandır. Söz səmimiyyətdir. İsa Məsihə sual verirlər ki, göylərin bağlı qapısının açarı varmı? O deyir ki, sən səmimi ol, qızmar günəşin altında, şor suyun sahilində Allahdan bir kölgəlik istə, ordan bir ağac boy atıb sənə kölgə yaradacaq. Səmimiyyət göylərin bağlı qapısının açarıdır.

- Zakir müəllim, şeirləriniz başqa dillərə tərcümə olunubmu?

- Bəzi şeirlərim tərcümə olunub. Amma şeirlərimin tərcümə olunmasında heç vaxt maraqlı olmamışam. İndi isə düşünürəm ki, bu, lazımdır. Yeri gəlmişkən, onu da deyim ki, Tərcümə Mərkəzinin yaradılması bizim ədəbi, mədəni həyatımızda ən parlaq hadisələrdən biridir. Bizim ədəbiyyatımız dünyaya çıxacaq, dünya bizim dəyərlərlə tanış olacaq.

Söhbətləşdi: Kənan HACI

Gabriele LİBİQ
(Almaniya)

○ ...Tarixin elə dönməsinə gəlib çıxmış ki, bu gün milli mədəniyyətlər ümumi dil kimi pozuq ingilis dilindən istifadə edə-edə özlərinə böyük ziyan vururlar. Son onillikdə bu «lingua franca» nəinki məişət ünsiyyətində, həm də işgüzar danışıqlarda, diplomatik münasibətlərdə, təəssüf ki, üstəlik də elmi tədqiqatlarda əsas dilə çevrilir. Ünsiyyətin kompüter formaları bu məsələdə mühüm rol oynayır.

Tarixdə tərcüməçilərin rolu

Başqa dil daşıyıcıları ilə məzmunlu dialoq aparmaq üçün biz ya öz dilimizi və həmsöhbətimizin dilini mükəmməl bilməliyik, ya da başqa dildə təkcə sözləri yox, eyni zamanda ideya və mənalara ifadə etməyi bacaran səriştəli tərcüməçinin xidmətindən istifadə etməliyik.

Ümumi dil problemini həll etmək və pozuq ingilis dilinin indi hökmranlıq edən qatışığını nə ilə əvəz etmək üçün məhz səriştəli tərcümələrin zəruri olduğu hamıya məlumdur. Bəziləri belə hesab edirlər ki, elmi əsərlərin müəllifləri məqalələrini daha yaxşı bildikləri dildə yazmalıdırlar. Bundan əlavə müəllif öz fikirlərini ingilis, fransız və rus dillərinə olunmuş tərcümələrdə ifadə etməyə çalışmalıdır. Həm də həmin tərcümə kompüterin işi yox, öz əsəri olmalıdır. Beləliklə də, tərcümənin səviyyəsini yüksəltməyə başlamaq olardı.

Amma tərcüməçilərin rolu mətnin məzmununu başqa dildə dəqiq çatdırmaqla eyniləşdirilmir. Tərcüməçilər – qarşılıqlı anlama üçün canlı körpüsüdürlər, onlarsız mədəni mübadilə də, mədəni inkişaf da mümkün deyil. Millətin mədəni cəhətdən təkmilləşməsinin adətən "İntibah dövrü" adlandırılan bütün əhəmiyyətli mərhələləri fəlsəfə, elm və incəsənət sahəsində müəyyən fundamental əsərlərin başqa dillərə tərcüməsi olmadan baş verə bilməzdi. İslam İntibahı – həm Bağdadda, həm də Əndəlüsdə - qədim sanskrit mənbələrin əvvəlcə qədim yunan, sonra isə ərəb dilinə tərcüməsi əsasında təşəkkül tapıb. Əksər yunan mətnləri sonralar ərəb və latın dillərinə tərcümə edilib. XIV-XV əsrlərin italyan humanist intibahı ilkin mətnlərin qədim yunan dilindən italyan dilinə tərcüməsinin birbaşa nəticəsi idi. İtalyan İntibahı dövrünün əsərləri də öz növbəsində həmin zamanın ingilis dilinə çevrilib, Tüdor İntibahının yaranmasına səbəb olub. Öz növbəsində Vilyam Şeksprin Kristof Martin Viland tərəfindən alman dilinə tərcümə olunmuş əsərləri klassik dövrdə Veymarda, İohann Volfanq Höte və Fridrix Şiller ətrafında baş verən hadisələrə böyük təsir göstərib.

Hətta bir növ İntibahın nüsxəsinə də tərtib etmək mümkündür: hər hansı bir mədəniyyətin keçmişində və indisində ən mükəmməl, ən ədalətli, ən qiymətli əsərləri axtarıb tapın, onları tərcümə eləyin, öz fikirlərinizlə təkmilləşdirin, beləliklə, onları öz malınıza çevirin. Bu insanların aqlı cəhətdən kasıblığı və süquta uğradığı duyğusunu

Eynilə bu cür Mixail Lermontovun tərcümə etdiyi Höte şeirləri rus ədəbiyyatının bir hissəsinə çevrildi. Hətta o, "Dağ zirvələri" adlı kiçik bir şeirdə duyğuları və səsləri rus qavrayışı ilə daha ahangdar səslənən sözlərlə ifadə edə bilib.

Aleksandr Puşkin bu işin ən yüksək zirvəsinə qalxdı. Puşkinin

ən məşhur bioqrafı və poeziyasının tərcüməçisi olan alman professor Ralf-Ditrix Keyl şairin anadan olmasının 200 illiyi münasibətilə nəşr edilmiş seçilmiş əsərlərinə yazdığı son sözdə (1999) qeyd edirdi ki, o, tez-tez Avropa sülhündən istifadə etməsinə baxmayaraq, öz əsərləri üçün sırf rus forma və obrazları tapmağı bacarmı...

Professor Keyl yazır ki, Puşkinin "1001 gecə" nağıllarından, Qrimm qardaşlarının əsərlərindən və Vaşinqton İrvinin "Əl-Həmra"sından götürdüyü sülhətlər rus dilində o qədər mükəmməl ifadə edilib ki, balaca uşaqlar da, onların nənələri də həmin əsərləri ədəbiyyat bilicisi kimi qəbul edirlər. Eyni zaman-

Böyük tərcüməçilər əsri

dan əziyyət çəkdiyi dövrlərdə xüsusilə böyük əhəmiyyətə malikdir. Həmin dövrlərdə ilham almaq üçün keçmişin dahilərindən və onların nailiyyətləri ilə təmasda olmaq xüsusilə əhəmiyyətlidir.

İdeyaları ötürmə vasitəsi

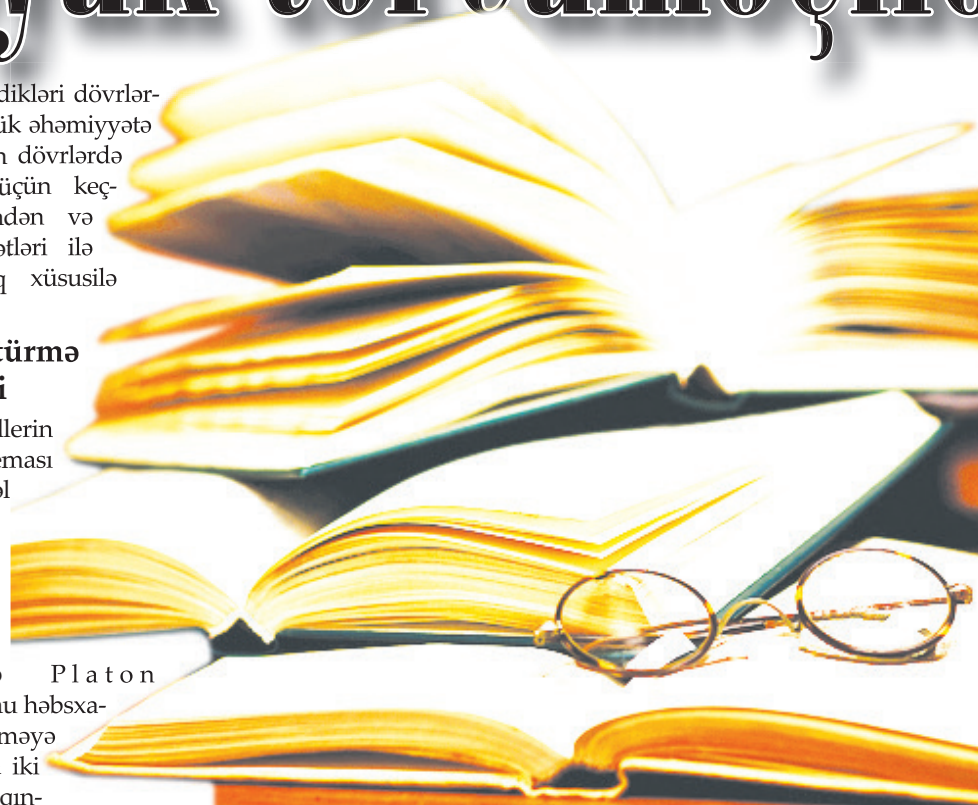
Fridrix Şillerin "Zəmanət" poeması eramızdan əvvəl IV əsrdə (Kiçik Dionisinin dövrü) mövcud olmuş Sirakuzdan bəhs edir.

Həmin dövrdə Platon gənc dostu Dionu həbsxanadan azad etməyə çalışırdı. Poema iki sadıq dost haqqındadır. Müstəbid Dionisi ölümə məhkum edəndə o, ailə vəziyyətinə görə təcili getməli olur və digəri dostu edam yerinə qayıdana qədər girov qalmağa razılıq verir. Şiller həmin poemanın ideyasını Hötedən götürüb...

Poetik ideyalar tarixinin öyrənilməsi Hind-Avropa dillərindəki paralellərin öyrənilməsi qədər maraqlı məşğuliyyətdir. Məsələn, G.Lessinqin "Müdrük Natan" poeməsindəki üzük haqqında təmsili xatırlayaq... Lessinq həmin süjeti C.Bokkəçonun "Dekameron" əsərindən götürüb. "Dekameron"da müdrükün adı Melxisedekdir. Lakin Lessinqin versiyası klassik yamblla (şeir bölgüsüdür – tərc.) qələmə alınıb, xeyli dərəcədə mükəmməldir, buna görə də poemanın konsepsiyasına xüsusi gözəllik verir...

Buradan məlum olur ki, o, italyan İntibah dövrü mədəniyyətinin ilham alıb və həmin irsi german dilində qələmə almaqla german mədəniyyətini zənginləşdirib.

Ən görkəmli alman tərcüməçisi Fridrix Rükkert 40 dil öyrənmişdi, fars, türk, rus, ərəb və Çin dillərindəki sanskritləri alman dilinə tərcümə edir, bununla "Şərq təfəkkürü"nin sirrini alman mədəniyyəti üçün açdı. Rükkert təkcə ideyaların qəlibini yox, həm də poetik formalarını, ölçü və qafiyələrini alman dilinə çevirməyə nail olmuşdu. Həmin əsərlər sırf alman əsərləri kimi səslənirdi. O, müxtəlif mədəniyyətlərə mənsub olan insanların qarşılıqlı anlaşmalarına töhfə verməyi özünün mənəvi borcu sayırdı...

da çoxlu məzmun uyğunluqları ilə yanaşı Avropa klassik ədəbiyyatı sülhətləri Puşkinin qələmi ilə məxsusi rus çalarları qazanırlar...

Puşkinin qələmi alman nağıllarına faciənin, kinayənin və qəlb gözəlliyinin çoxlu yeni cizgilərini daxil edir, rus mədəniyyətini tədqiq edənlər üçün kəşfə çevrilir, həmin adamlarda rus dilinə maraq yaradır, təkcə həmin tərcüməni öz dilində öyrənməyə yox, həm də ifadə vasitələri ilə birgə rus dilini daha dərinləndirən öyrənməyə təhrik edir.

Tərcümənin mədəniyyətlər arasında əsl körpü olduğu sübuta ehtiyacı olmayan həqiqətdir. Həmin körpünü salanlar isə peşəkar və fədakar tərcüməçilərdir.

Tərcümə edən:
N.ƏBDÜLRƏHMANLI

Yaponlar tərcüməçi eynək hazırlayıb

Yaponiyanın "NTT DoCoMo" şirkəti "CEATEC 2013" sərgisində mətni real vaxt rejimində tanıyan və tərcümə edən "ağıllı" eynək prototipini təqdim edib. Qurğu hələlik 4 dili - ingilis, yapon, Çin və Koreya dillərini "bilir".

Qurğu tanış olmayan dillərin menyusu və ya lövhələrin tərcüməsi üçün faydalı olacaq. Eynək prototipi simvolların tanınması və tərcüməsi prosesinin öhdəsindən 5 saniyəyə gəlir.

Bundan başqa eynək, demək olar, istənilən düz səthi sensor displey çevirə bilir. Məsələn, eynək virtual ekran toxunuşunu adi kağıza ötürməyi bacarır. Qurğu ilə əlaqə barmağa keçirilən xüsusi üzük vasitəsilə həyata keçirilir.

Həmçinin qurğu əhatə dairəsində olan insanların üzlərini tanıyaraq informasiyanı uzaq məsafələrdə yerləşən serverlərdən yükləyir.

Bununla belə, "NTT DoCoMo" şirkəti tərəfindən nümayiş olunan eynək prototipi yalnız sərgi nümunəsidir. Qurğunun kütləvi istehsalı daxil olması və qiyməti haqqında məlumat verilmir.

Heyvanların dilini başa düşməyə imkan verən tərcümə sistemi

Yaxın 10 ildə heyvanların dilini başa düşmək, onların insanlara nə demək istədiyini anlamaq mümkün olacaq. ABŞ-ın Şimali Arizona Universitetinin əməkdaşları unikal qurğunun yaradılması üzərində işləyirlər ki, bu qurğu heyvanların fikir və "arzusunu" dilimizə tərcümə edə biləcək.

Hazırda "heyvan dili tərcüməçisi" Şimali Amerikanın geniş çöklüklərindəki çoban itləri üçün adaptasiya olunur. Alimlərin sözlərinə görə, gəmiricilər daha çox müxtəlif səslər çıxarırlar və onların səs kommunikasiya sistemi heyvanlar aləmində digərlərindən fərqli olaraq çox inkişaf edib.

Mütəxəssislər çoban itlərinin "ünsiyyət" prinsipini anlamağa nail olandan sonra müvafiq lüğəti tərtib edə və insan dilinə tərcümə alqoritmini yarada biləcəklər. Gələcəkdə isə bu sistem digər heyvanlar üzərində də tətbiq ediləcək.

Bu işin gərgin əmək tələb etdiyini qeyd edən alimlər "heyvan dili tərcüməçisi" modelinin 10 ildən tez hazır olmayacağını bildirlər. Tərcüməçi sistemin əsasən pişik və itlərin dilini başa düşən versiyasına daha çox ehtiyac olacaq. Statistika görə, ailələrin 70%-i məhz bu ev heyvanlarını saxlamağa üstünlük verir.

Bu gün hər sahədə öz intibahını yaşayan, səhərləri, kənd və qəsəbələri, yolları abadlaşmış göz oxşayan ölkəmizin Qarabağ dərdi qədər bir sağalmaz dərdi də, bizim nə özümüzdə, nə dil və təfəkkürümüzə, nə zəngin milli, maarifətli tariximizə yaraşmayan DƏRSLİK DƏRDİMİZ - müstəqillik dönməsinə qədər qoyan dövrlərdən bəri başı itirilmiş torpaqlarına, pozulmuş sərhədlərinə, qaçqın və köçkünlərinə, bir-birindən çətin və keçilməz ictimai-siyasi problemlərinə, hərbi, iqtisadi, sosial sahədə yaşanan həlli vacib məsələlərə qarşı məmləkətimizdə, necəsə, nəzər-diqqətdən yayınmış, bir qrup dərslük həvəskarının, əksər hallarda öz peşəsini, Azərbaycan ədəbi dilinin norma və qaydalarını belə, lazımı səviyyədə bilməyən orta məktəb müəllimlərinin, təhsilə aidiyyəti olmayan digər peşə adamlarının əlinə keçən dərslüklerimizdir. Balalarımızın gələcəyini, dil və təfəkkür səviyyəsini təmin edəcək bu kitabların ağır durumu ilə bağlı bu günə qədər yazılmış deyilənləri, aparılan yoxlamalar zamanı üzə çıxan qüsur və səhvləri üst-üstə yığsaq, samballı bir kitabın ərsəyə gələcəyinin şahidi olacağıq.

Redaksiyadan

- Müasir mərhələdə təhsil sahəsində aparılan islahatlar proqramında dərslüklerin hazırlanması və onların elmi - metodiki monitorinqi nə kimi yer tutur?

- Dərslük siyasətinin uğurla həyata keçirilməsinin əsas şərtlərindən biri, onların hazırlanmasının bütün mərhələlərində (sifariş, müsabiqə, müzakirə, ekspertiza, qiymətləndirmə, ilk, təkrar və ya təkmilləşdirilmiş nəşrlər) şəffaf və aşkarlığın təmin edilməsi, bu işdə alimlərin, mütəxəssislərin, müəllimlərin, valideynlərin konstruktiv rəylərinin nəzərə alınmasıdır. Şəffaf və aşkarlıq atmosferini isə yaratmaq lazımdır. Gərəkdir göstərilən kateqoriyalardan olan şəxslər dərslük barədə öz rəy, irad və təkliflərini ifadə etmək imkanına malik olsunlar. Bundan ötrü isə açıq müzakirələr təşkil edilməli, dəyərli rəylər araşdırılmalı, ümumiləşdirilməli və bunlar dərslük siyasətinin növbəti mərhələlərində nəzərə alınmalıdır.

Dərslüklerin məzmunu, dil və üslubu, dizayn və tərtibi, sual və tapşırıqların mövzulara uyğunluğu hansı meyar və tələblərə cavab verməlidir? Təbii ki, bu meyarlar yalnız ayrı-ayrı mütəxəssislərin rəylərinin ifadəsi ola bilməz (hərçənd ki, bir çox hallarda fərdi mütəxəssis rəyləri ümumi rəyi dolğun ifadə edə bilər). Meyarlar müvafiq dövlət standartlarına və normativ-hüquqi aktlara əsaslanmalı və bunlar həm dərslüklerin hazırlanması prosesində, həm də sonrakı mərhələdə - qiymətləndirmə və monitorinq mərhələsində rəhbər tutulmalıdır.

Nəzərə alsaq ki, dərslüklər, çox hallarda, 5 il müddətinə təsdiq olunur və onların qüvvədə olma müddəti tədris planı və proqramdakı dəyişikliklər nəzərə alınmaqla müəyyənəndirilir, o zaman bu dərslüklərdəki materialların tərtibi və seçilməsinə perspektivi nəzərə almağın və bu zaman elmi əsaslı proqnozlarla söykənməyən nə dərəcədə vacib olduğu üzə çıxır.

Dərslüklerin hazırlanması, nəşri, yayımı nə qədər zəhmətli, məsuliyyətli iş olsa da, dərslük siyasəti işi bununla bitmir. İstifadəyə verildikdən sonra dərslüklər tədris-təlim prosesində necə işləyir? Çəkilən zəhmət nə dərəcədə səmərə verir? Dərslüklərdəki materiallar qəbul edilməsi meyar və tələblərə hansı səviyyədə cavab verir? Məlum meyar və parametrlər baxımından

onlarda hansı çatışmazlıqlar var? Bunlar necə, hansı yollarla aradan qaldırılabilir? Dərslüklerin bu və bu kimi tələblərə nə səviyyədə cavab verdiyini müəyyənəndirmək üçün onların elmi-metodiki monitorinqi aparılmalıdır. Obyektiv monitorinq işi müstəqil, asılı olmayan qurum tərəfindən aparılmalıdır.

- Dərslüklerin elmi-metodiki monitorinqinin aparılması hansı zərurətdən irəli gəlir, onun önəmi, əhəmiyyəti nədən ibarətdir?

- Bu məsələnin vacibliyi ilk növbədə, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 aprel 2012-ci il tarixdə TQDK-nun Əsasnaməsində dəyişikliklər edilməsi barədə verdiyi Fərmanla irəli gəlir.

Məsələ burasındadır ki, TQDK-nın hər iki sahədə fəaliyyəti həmişə ümumtəhsil müəssisələrində şəbəkəsi ilə üzvi şəkildə bağlı olub. İmtahanların məzmununun formalaşdırılması hər zaman ümumtəhsil müəssisələrinin tədris proqramlarına və burada istifadə olunan dərslüklərə əsaslanıb. Bu proqramlar və dərslüklerin keçdiyi yol isə heç də hamar və asan olmayıb. Onlar bu və ya digər dərəcədə ölkəmizin bu son 22 ildə keçib gəldiyi yolda ictimai-siyasi şəraitin xüsusiyyətlərini özündə əks etdirib. Ümumiyyətlə, müstəqillik illərində dərslüklerin hazırlanması, nəşri və qiymətləndirilməsi bir neçə mərhələdən keçib. İlk mərhələ 1992-94-cü illəri əhatə edir. Bildiyimiz kimi, bu mərhələdə ölkəmiz müstəqillik yolunda ilk addımlarını atırdı. Həmin illərin şagirdləri, məzunları hələ sovet dövründə nəşr olunmuş dərslüklərdən dərslük almırdı. Cəmiyyətdə baş verən ictimai-siyasi dəyişikliklərlə "Tarix", "Coğrafiya", "Ədəbiyyat" və

Son illər məktəb dərslüklərinə, onların keyfiyyət göstəricilərinə maraqlı deyil deyəcəyəm, gənişlənib. Dərslüklərə, onların müzakirəsinə tək mütəxəssislər, müəllimlər, valideynlər yox, bütün tələbələr maraqlıdır. Bu, olduqca tədqiqatçı, unikal bir hadisədir. Bu unikalı şərtləndirən amillər diqqət yetirək. İlk növbədə onu qeyd edək ki, 2008-ci ildən təbii qüvvəyə başlanmış yeni təhsil proqramları (kurikulumlar) əsasında hazırlanan dərslüklərə keçid, bütün məziyyət və çatışmazlıqları ilə, sanki təhsil sferasında kütləvi təsirin malik katalizator rolunu oynamaqdadır: minlərlə, on minlərlə müəllim şagirdlərdən əvvəl özləri kurikulum dərslüklerinden

etmək üçün müasir informasiya texnologiyalarının imkanlarından istifadə etmək lazım idi. Bunun nəzərə alınması, biz qısa bir vaxt ərzində öz mütəxəssislərimizin qüvvəsi ilə bu işin proqram təminatı və texniki-təşkilati tərəfinin işləyib hazırlanmasına nail olduq və onun icrasına başladığımız. Bundan sonra monitorinqin bütün mərhələlərində İKT-nin imkanlarından geniş istifadə olunması ölkəmizdə (eləcə də dünyanın) hansı bölgədə (şəhər, kənd, yaxın, uzaq) yaşamasından, həmçinin vaxtın, zamanın dünənindən, bugününün əslilərinə qədər, istənilən şəxs üçün istənilən məsafədən və istənilən saatda monitorinq prosesini izləmək, qoşulmaq, rəy və təklifini bildirmək, sorğu göndərmək imkanı yarandı.

Üçün lazımı tədbirlər görüldü. Bu təşkilati işlərlə yanaşı, həm də qiymətləndirmə tədbirlərinin gerçəkləşdirilməsi başlandı.

O vaxtdan bir qayda olaraq, əvvəlcə ekspertlər tərəfindən dərslüklerin ilkin ekspertizası keçirilir, sonra isə mütəxəssislər tərəfindən dərslüklerin rəylərinin müqayisəsi aparılır. Müqayisəli təhlilin nəticələri ümumi açıq müzakirəyə çıxarılır. Daha sonra ümumi müzakirələr zamanı səsələnən fikirlər, irad və təkliflər nəzərə alınmaqla tərtib olunmuş rəylər dərslük müəlliflərinə təqdim olunur. Dərslük müəlliflərinin bu rəylərə cavabları alındıqdan sonra onların müstəqil ekspertlər tərəfindən təhlili aparılır, nəhayət, sonda yekun rəylər tərtib olunub "Dərslük" portalında yerləşdirilir və Təhsil Nazirliyinə göndərilir.

və materiallar portalda hissə-hissə, tədris olunduqca verilir. Bununla da bir tərəfdən yerləşdirilən rəy və təkliflərin sistemliliyi təmin edilir, digər tərəfdən isə rəy mübadiləsindən onun həm fəal, həm də passiv (müşahidəçi) iştirakçılarının yararlanmasına imkan yaradılır.

Dərslük materialları ilə bağlı portala qeydlər, təkliflər daxil olduqca, onlar mütəmadi olaraq müzakirəyə çıxarılır və bu barədə məlumat verilir. Bir çox hallarda portal istifadəçiləri dərslüklər və ya onların ayrı-ayrı hissələri ilə bağlı sorğular göndərirlər. Monitorinq şöbəsi xətti ilə cəlb olunan mütəxəssislər daxil olan sorğulara cavablandırır, zəruri hallarda isə metodiki materiallar hazırlayıb portalda yerləşdirirlər.

“Müəllimlərin və dərslüklerin səhvləri unudulmur”

Tələbə Qəbulu üzrə Dövlət Komissiyasının sədri Məleykə Abbaszadə ilə müsahibə

“İmtahan verirlər”. Hər bir məktəb müəllimi bu “İmtahandan” öz peşə hazırlığı səviyyəsinə uyğun fərqli qiymətlər alır.

Beləliklə, Prezident fərmanından sonra ümumtəhsil məktəblərində istifadə olunan dərslük və dərslük vasitələrinin elmi-metodiki monitorinqində yeni bir mərhələ başlandı. Fərmanın icrası ilə əlaqədar TQDK-nun aparatında müəllim qüvvəsi - 2 sektordan ibarət ayrıca şöbə yaradıldı və şöbə müvafiq kadrlarla kompleksləşdirildi. Monitorinqin həyata keçirilməsi üçün xüsusi metodologiya işləyib hazırlandı və digər təşkilati tədbirlər həyata keçirildi.

- Elmi-metodiki monitorinq prosesinin təşkili və idarə olunmasının əsas mərhələ və istiqamətləri hansılardır və bu prosesdə İKT-nin imkanlarından necə istifadə olunur?

- Monitorinq prosesinin səmərəli qurulması üçün düzgün metodoloji prinsiplərin seçilməsi nə qədər vacib və əhəmiyyətli olsa da, prosesin əhatə dairəsini genişləndirmək, kənd təsəvüfatını təmin etmək baxımından yetərli deyildi. Monitorinq prosesinin hər bir mərhələsi müəyyən qrafik üzrə keçirilir. Bu prosesə müəllimlərin, mütəxəssislərin əksəriyyətinin cəlb edilməsində çətinlik var idi. Bu və ümumiyyətlə, bu qəbildən olan çətinlikləri aradan qaldırmaq, prosesə pedaqoji ictimaiyyətin gəniş dairələrinin qoşulmasını təmin

İlk gündən monitorinqin mərhələlər üzrə həyata keçirilməsi qərara alındı. Birinci mərhələdə TQDK-nın saytı vasitəsilə pedaqoji ictimaiyyətə müraciət ünvanlandı. Müəllimlərin I-XI sinif dərslük barədə informasiyaların toplanılması məqsədilə TQDK-nın saytı elektron ünvanınun yaradıldığı bildirildi və mütəxəssislərdən öz rəy, qeyd və təkliflərini həmin ünvana göndərmək xahiş olundu. Çox keçmədi ki, TQDK-ya ümumi təhsil və ali təhsil müəssisələri, elmi-metodiki mərkəzlərin mütəxəssislərindən çoxlu sayda rəylər daxil olmağa başladı.

Dərslük komplekslərinin qiymətləndirilməsi və açıq müzakirələrin aparılması üçün TQDK-nun nəzdində ayrı-ayrı fənlər üzrə daimi fəaliyyət göstərən elmi-metodiki seminarlar təşkil edildi. Seminarlara ümumi təhsil və ali təhsil müəssisələri, eləcə də elmi-metodiki mərkəzlərdən təcrübəli mütəxəssislər cəlb edildi. Dərslüklerin ekspertizasını aparmaq üçün bu sahədə təcrübəsi olan və monitorinqi aparılacaq dərslüklerin müəllifləri olmayan mütəxəssislər sırasından ekspertlər seçildi. Dərslük komplekslərinin təhsil üzrə dövlət standartları və proqramlarının (kurikulumların) tələblərinə uyğunlaşdırılmasını qiymətləndirməsi üçün 4 parametrlə üzrə meyarlar işləyib hazırlandı. Monitorinq işinə cəlb edilmiş mütəxəssislərə (ekspertlərə) əmək haqqı ödənilməsi

Xüsusi qeyd etmək istədim ki, monitorinq işinin mühüm bir mərhələsi olan "Dərslük" portalı Təhsil Nazirliyi ilə TQDK-nın birgə elektron layihəsi kimi yaradılıb və 2013-cü ildə onun hər iki qurumun rəhbərliyi, nümayəndələri, pedaqoji ictimaiyyət və KİV təmsilçilərinin iştirakı ilə təqdimat mərasimi keçirilib.

"Dərslük" portalı 3 bölmədən ibarətdir: monitorinq, xəbərlər, müzakirə.

Hər bir müəllimə www.derslik.edu.az ünvanına daxil olub bu portalla tanış olmağın məsləhət görürəm. Portalda qeydiyyatdan keçib öz fikiri və münasibətini bildirmək hər bir vətəndaşa əvvəlcədən öz münasibətini bildirmək, dərslüklerin məzmununa dair fikir mübadiləsinə imkan verir. Dərslük kompleksinin elmi-metodiki monitorinqi və təlim strategiyalarının işləyib hazırlanması və gerçəkləşdirilməsi ehtiyacıdır. Mən bu prosesdə iştirak edən hər bir şəxsi əmin edirəm ki, onların bütün fikiri və təklifləri diqqətlə oxunur və nəzərə alınır.

Hər tərəfli müzakirə və məsləhətləşmələr vasitəsilə ölkə daxilində çoxşəxli virtual əməkdaşlıq yaratmaq mümkündür. Müəllimlər, müəlliflər, alimlər, valideynlər və məmurular bu prosesin iştirakçıları olub derslik.edu.az-a daxil olub öz töhfəsini verə bilərlər.

Digər məqam: kurikulum proqramları əsasında hazırlanan və ilk dəfə nəşr olunan dərslük və dərslük vasitələrinin bölmələri və fəsilləri üzrə materiallara dair qeyd və təkliflər də portalda yerləşdirilməsi məsələsidir. Lakin bu mətn

- Dərslük komplekslərinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi hansı parametrlər və meyarlar üzrə həyata keçirilir?

- Dərslük komplekslərinin elmi-metodiki monitorinqi 4 istiqamət üzrə aparılır:

1. Məzmunun işlənməsi üzrə;
2. Dil və yazı üslubu üzrə;
3. Dizayn və bədii tərtibat üzrə;
4. Tapşırıqların elmi-metodiki baxımdan məzmununa uyğunluğu üzrə.

Hər bir istiqamət üzrə işin aparılmasına aid metodik sənədlər portalda yerləşdirilib. Dərslük müəlliflərinə məsləhət görürəm ki, sənədlərə tanış olsunlar. Çünki açıq müzakirələr zamanı müəyyən olunur ki, müəlliflər çox zaman, təəssüflərlə olsun, dərslüklerin monitorinqinin nə məqsədini, nə də mahiyyətini anlamırlar.

Yeni təhsil proqramlarının (kurikulumların) tərtibi həm də yeni pedaqoji texnologiyalar və təlim strategiyalarının işləyib hazırlanması və gerçəkləşdirilməsi ehtiyacıdır. Dərslük kompleksinə daxil olan "Müəllim üçün metodiki vəsait" də (MMV) kurikulum proqramının məzmununa istiqamətində olan məsələlərin sistemli şəkli verilməlidir.

- Oxucular monitorinq prosesinin təşkili, idarə olunması, gedişi və nəticələrini əks etdirən statistik göstəricilər barədə də məlumat verməyinizi xahiş edirik.

- Hazırda monitorinq şöbəsinin nəzdində 21 fənn bloku üzrə elmi-metodiki seminarlar fəaliyyət göstərir. Seminarların işində ümumilikdə birbaşa və internet bağlantısı vasitəsilə 5762 nəfər iştirak edir. Onlardan 3512 nəfəri Bakı şəhərində TQDK-nın mərkəzi aparatı nəzdindəki seminarları, 1470 nəfəri Komissiyamızın Gəncə, Naxçıvan, Şəki, Ağcabədi, Göyçay, Xaçmaz, Şirvan, Lənkəran Regional bölmələri nəzdində təşkil olunmuş seminarları təmsil edir, 782 nəfəri isə seminarlara "Skype" proqramı vasitəsilə qoşulur. Təkcə 2014-cü ilin son 4 ayı ərzində seminarların 91 məşğələsi keçirilib.

Dərslük komplekslərinin monitorinqi ilə ümumilikdə 1223 nəfər ekspert məşğul olur. Onların 782 nəfəri ümumtəhsil məktəblərini,

Bu vaxtdakı ekspert qruplarının yekun rəylərinə əsasən I – VI siniflər üzrə ümumilikdə 21 dərslük kompleksinin istifadəsi məqsəduşüün hesab edilməmişdir. Bu sıraya I – V siniflər üçün "Azərbaycan dili" (Azərbaycan dilində), V – VI siniflər üçün "Ədəbiyyat" (Azərbaycan dilində), I – V siniflər üçün "Riyaziyyat" (Azərbaycan və rus dillərində), II – VI siniflər üçün "Təhsil bilgisi" (Azərbaycan və rus dillərində), variant dərslük (Azərbaycan və rus bölmələri üçün) dərslük kompleksləri daxildir. Bu dərslük komplekslərində müvafiq məzmun istiqamətləri üzrə standart və alt-standartların tələblərinə lazımı dərəcədə əməl

Hər bir müəllimə www.derslik.edu.az ünvanına daxil olub bu portalla tanış olmağın məsləhət görürəm. Portalda qeydiyyatdan keçib öz fikiri və münasibətini bildirmək hər bir vətəndaşa əvvəlcədən öz münasibətini bildirmək, dərslüklerin məzmununa dair fikir mübadiləsinə və müzakirələr bizim üçün çox vacibdir. Mən bu prosesdə iştirak edən hər bir şəxsi əmin edirəm ki, onların bütün fikiri və təklifləri diqqətlə oxunur və nəzərə alınır.

309 nəfəri ali məktəbləri, 132 nəfəri isə digər elm və təhsil mərkəzlərini təmsil edir. Ekspert heyətində 44 professor, 195 dosent təmsil olunur.

Ötən müddət ərzində I – XI siniflərdə (Azərbaycan və rus bölmələrində) istifadə olunan 301 dərslük, 188 müəllim üçün metodik vəsait və 58 iş dəftərinin elmi - metodiki monitorinqi aparılıb. Bunlardan 168-i I – VI siniflər üçün yeni təhsil proqramları (kurikulumlar) əsasında hazırlanan dərslük, 184-ü müəllim üçün metodik vəsait, 58-i isə iş dəftərinin monitorinqi aparılan qalan vəsaitlər isə ənənəvi tədris proqramlarına əsaslanan və VIII – XI siniflərdə istifadə olunan vəsaitlərdir. Bunların 133-ü dərslük, 4 isə metodiki vəsaitdir.

edilmədiyi, təlimdə qiymətləndirmə meyarlarının təbii qüvvəyə gətirilməsi, bir sıra elmi-metodiki səhvlərə yol verildiyi, material seçilməsinə şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərinin həmişə nəzərə alınmadığı, tapşırıq və çağırışların müxtəlifliyinə kifayət qədər diqqət yetirilmədiyi, materialların yerləşdirilməsində sadəcə mürəkkəbə doğru prinsiplərin gözlənilmədiyi, habelə bir çox digər tələblərə əməl edilmədiyi müəyyən olunmuşdur. Elmi-metodiki monitorinqi aparılan dərslük kompleksləri haqqında Yekun Rəyi Təhsil Nazirliyinin müvafiq strukturu və dərslük müəllifləri nəzərə almağa borcludurlar. Lakin onlar dərslüklerin növbəti kompleksinin 5 ildən bir nəşr edilməsi qaydasına istinad edərək, çıxış yolunu Yekun rəydə

yer almış irad və təkliflərin növbəti nəşrinə qədərki müddətdə düzəldilməsində görür, TQDK-dan, vaxt ilə, monitorinqin apardığı dərslük komplekslərinin təkrar çapı üçün bir daha qiymətləndirilməsini xahiş edirlər. Nümunələrə diqqət yetirik: Təhsil Nazirliyinin müraciətinə əsasən, 2014-cü ilin mart-aprel aylarında əvvəlki tədris ilində monitorinqi keçirilmiş II və III siniflər üçün dərslük komplekslərinin (II sinif üzrə 19 adda dərslük, 21 adda müəllim üçün metodik vəsait, III sinif üzrə 19 adda dərslük, 19 adda müəllim üçün metodik vəsait) təkrar çapa getməsi ilə əlaqədar onların nəşrə qədərki məktəblərinin monitorinqi aparılmışdır. Bu zaman dərslüklerin əvvəlki nəşrləri barədə formalaşdırılmış yekun rəylərə təkrar çapa gedən yeni nəşrlər təqdim edilmişdir və bəlli olmuşdur ki, bütün fənlər üzrə dərslük komplekslərində 2013-cü ildə yekun rəylərdə göstərilmiş irad və təkliflərin bir çoxu nəzərə alınsa da, bir çox uyğunsuzluqların hələ də qaldığı, habelə düzəlişlər aparılarkən bəzi səhvlərə də yol verildiyi müəyyən edilmişdir. Dərslüklerin məzmunu, dil və üslubu, bədii tərtibatı və dizaynı, tapşırıqların elmi-metodiki baxımdan məzmununa uyğunluğuna aid hazırlanmış yeni rəylər Təhsil Nazirliyinə göndərilmiş və "Dərslük" portalında yerləşdirilmişdir.

Təhsil Nazirliyinin başqa bir müraciətinə əsasən 2014-cü ilin may-iyun aylarında VII siniflər üçün yeni təhsil proqramları (kurikulumlar) əsasında hazırlanmış dərslük komplekslərinin nəşrə qədərki məktəblərinin qiymətləndirilməsi aparılmış və müvafiq materiallar Təhsil Nazirliyinə göndərilmişdir.

Hal-hazırda monitorinq şöbəsi tərəfindən TQDK-nun öz nəşrlərinin də ekspertizası və qiymətləndirilməsi aparılır. 2013-cü ildə V siniflər üçün, 2014-cü ildə V siniflər üçün kurikulum proqramları və dərslüklerin əsasında hazırlanmış 20 adda qiymətləndirmə vəsaitinin, həmçinin V – XI siniflər üçün fənlər üzrə 40 adda test kitabının, eləcə də fənlər üzrə 25 adda tədris vəsaitinin monitorinqi aparılmışdır. Şöbə tərəfindən hazırda cari tədris ilində istifadəyə verilmiş VII sinif üçün kurikulum dərslüklərinə uyğun hazırlanan 10 adda qiymətləndirmə vəsaitinin ekspertizası aparılır.

Sözümün sonunda deməliyəm ki, dərslüya olan münasibəti dəyişməliyəm. İnsan, bilibili nəsilənməyə keçirməkdən ötrü kitabı icad etdi. Təkcə elmi yox, yazdığı dünyanın, məmləkətin ruhunu, milli-mənəvi dəyərlərini, qəhrəmanlıq tarixini də bu kitablara köçürdü və qoruyub saxladı. Dərslük bu kitablardan ən müqəddəsi, habelə bir çox digər tələblərə əməl edilmədiyi müəyyən olunmuşdur. Elmi-metodiki monitorinqi aparılan dərslük kompleksləri haqqında Yekun Rəyi Təhsil Nazirliyinin müvafiq strukturu və dərslük müəllifləri nəzərə almağa borcludurlar. Lakin onlar dərslüklerin növbəti kompleksinin 5 ildən bir nəşr edilməsi qaydasına istinad edərək, çıxış yolunu Yekun rəydə

Rabil NOVROZOV

Aleksandr BLOK

Fərəhli duyğular girdi yuxuma
Gördüm tək deyiləm ta bundan belə.
Səhərin səsinə qalxdım yuxudan
Əriyən buzlardı daşırdı elə...
Gördüm təbiətin yaz vüqarını
Düşündüm həyatda möcüzələr var.
Orda itiləyib baltalarımı
Tonqal qalayırkı gümrəh adamlar.
Təzə at qayıqlar qətran apardı
Düzlər qaldırırdı bayraqlarını.
Sular daşıyırdı sınan buzları
Bir də avarların qırıqlarını.
Sevincdən xumardım... sevinc vermədi...
Şirin arzularla uyurdum daha.
Mənimlə baharlı arzularımdı
Sən tənha deyilsən duyurdum daha.

***

O düz on beş yaşındaydı mən ürəkdən
İstəyirdi... mənə gəlin ola bilərdi.
Sevinc ilə ürəyimi açdım ona mən
Gülüb getdi, varlığında yurd saldı dərdi.
Bu çoxdanın söhbətidir o vaxtdan artıq,
Meydan ötən fəsillərin, illərin idi.
Biz çox az-az görüşərdik, az danışardıq,
Aramızda olan sükut çox dərin idi.
Qış gecəsi rüyalara sadıq qalaraq
Tənha çıxdım izdihamlı, nurlu zaldan mən.
Maska taxmış adamların içində ancaq,
Bu nə idi...gözüm ona sataşdı birdən.
O da gəldi arxam ilə səssiz-səmirsiz
Bilmədi ki, nə olacaq bir an içində.
Tək səhərin qaranlığı gördü şübhəsiz,
Böylə gəlin itdi zülmət, duman içində.
Soyuq dolu, günəş dolu aydın bir səhər,
Biz kilsədə onun ilə yenə görüşdük.
Biz anladıq nurlu olub sükutlu illər,
Nə olubsa ucalıqdır biz başa düşdük...
Bu hekayət dolanacaq illəri hökmən,
Dolu, isti ürəyimdən səslər yüksəlir.
Bir bəzəkli bina hördüm bu nəğmələrdən,
Başqasını oxuyaram bir zaman gələr.

***

Dəli tək yaşamaq istəyir ürəyim
Ki, əbədiləşdirim nə varsa – hökmən.
İnsaniləşdirim simasız şeyi,
Həqiqət eləyim xəyalları mən.
Qoy məni rüyalar üzsün hər zaman,
Boğulum yuxular içində bərk-bərk.
Məndən gələcəkdə bəlkə bir cavan
Səsində bir inam, qürur deyəcək.

***

Hamıdan gözəl idin,
hamıdan etibarlı.
Daha dil tökmə mənə,
daha yalvarma mənə.
Qaraçı nəğməsi tək
uçur ömür qatırı
Sovuşan günlərim tək
çətin geriyə dönə.
Keçdi, getdi, ötüşdü,
nə ki, qəlbə əzizdi.
İrəlində naməlum yollar
durur bağışla.
Xeyir-dua verirəm,
unudulmaz əzizim.
Cavanlıq nə hay verər,
nə qayıdar, bağışla.

Aleksandr Blok Cabir Novruzun tərcüməsində

***

Fanar, aptek, gecə, küçə,
Bir mənasız solğun işıq...
Yaşa... qərinə də keçə
Gedəcəksən... mənası yox...
Dönəcəksən təkrar-təkrar,
Yenə təkrar sönməcəksən.
Gecə küçə, aptek, fanar,
Buz bağlanmış kanal və mən.

***

Bir məbədə sığırdım səhrələr qucağında
Orda müqəddəs bir şəm yanırıdı nurlu-nurlu.
Mələklər çalırıdılar Davidin rübabında
Göylər də öz dilində

nəğmələr oxuyurdu.

Mən yollar yolçusuydum,
yorğun, arğın, narahat,
Ömrümün ən əzablı, ən kədərli çağıydı.
Varlığımı yemişdi zalım, məkrli həyat,
Özümə bu məbəddə rahatlıq axtarırdım.
Öz eşqimi, sevgimi qurban verdim qul tək,
Bəlkə mələklər məni

göydən gəlsin qibtəyə.

Bu bir anlıq sevincdən mənə elə gəldi ki,
Mən cənnətə düşmüşəm,

mən cənnət içindəyəm.

Axı bir anlıq sevinc daim kimi güldürüb,
Birdən məbəd yox oldu,

səhra oldu dörd yanımda.

O zamandan qəlbimə qüssə girib,

dərd girib,

Çırpınıram içində qaranlığın, dumanın.

O məbəddən nə nişan, nə iz qalıbdı indi,
Zəmanə viran qoydu onu bir an içində.
Dağıtdı dünya onu, uçurtdu bircə gündə,
O şəm də söndü, getdi zülmət,

duman içində.

Eşqimi ucaltmadı bir də o ulu məbəd,
Hətta yanan şəmi də yandırmadı yenidən.
Söndü getdi o inam, o təsəlli, o heyrət,
Tamam yetim, yuvasız

bir yolçuyam indi mən.

***

Səmum əsdi, soldu gülüm, oldu xəzan,
O gül idi mənə həyat, ümid, inam.
O şəh ilə böyümüşdü, bəs niyə, bəs
Zaman şəhi göz yaşıyla etdi əvəz?
İllər ötüb, bir solmuş gül görsəm nə vaxt,
Bir anlığa xoş görünür mənə həyat.
Sonra isə ürəyimi sıxır kədər,
Adil varmı, zalım varmı həyat qədər?!

Kabaxi gecəsi

Xoşlayıram may gecəsi çıxıb bəzən
Kabaxinin ətrafını dolaşmağı.
Aram-aram bir ətirli külək əsə
Bala-bala duman tuta düzü, dağı.
Səmti itə o sahilin, bu sahilin,
Mən də elə yollar boyu çaşıb qalam.
Gah gur axan, gah da sakit axan Kürün,
Nəğməsini dinləməyi xoşlayıram!
O gecə də belə idi, tənha, yalqız
Mən yenə də dolaşırdım o yerləri.
Birdən allah, nələr gördüm, bir dəstə qız,
Kabaxinin mələkləri, gözəlləri.

Seyr edirlər sahilləri həvəs ilə
Cavan-cavan oğlanlar da deyə-gülə
Sahil boyu gəzişirlər, dolaşırlar
Sevişirlər, küsüşürlər, barışırlar.
Sevdikləri oğlanlarla, cavanlarla
Kimi məğrur, kimi nazlı, kimi gülür,
Səma ayı bu ayları yerdə görüb
Gizlənməşdi buludların arasında
Ay gördü ki, bu məhəbbət dünyasında
Ondan çox-çox nurludular yer ayları
Mahnı oxu, biri bərkdən harayladı.
O sözü ki, Çavçavadze bu vaxt deyib:
«Bəxt əlindən heç kimsə azad deyil».
Şərqi birdən dilə gəldi, qanadlandı
Birdən sanki gözlərimdə məşəl yandı.
Mən onların arasında qələm qaşlı,
Ağ paltarlı bir qız gördüm ağılım çaşdı.
Sanki məni sehrələdi, məftun etdi,
Ya rəbb, söylə, cəsarətim hara getdi?
O üzümə min naz ilə gülə-gülə,
Xəyal oldu, yoxa çıxdı birdən-birə.
O zamandan ta görmədim onu bir də
İllər ötüb o sahilə, həmin yerdə,
Mən bir daha onun ilə qarşılaşdım,
Yenə, allah, ruhum uçdu, ağılım çaşdı...
Dayanmışdı yenə qızlar sırasında,
Seçilirdi mələklərin arasından.
Baxdı mənə, zərif-zərif gülümsədi,
Mən qəlbimdən keçənləri ona dedim:
- Sənin ilə bu görüşdən – dedim şadam.
Dedi: - Hələ mən yadımdan çıxmamışam.
Çox sağ olun, minnətdaram buna görə,
İndi dəbdır unut məni bundan belə.

Tərcümə edən: Cabir NOVRUZ

Kamran NƏZİRLİ,
filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru

Bədii tərcümə dünyanın mədəni sərvətlərini dərk etmək, bəşəriyyətin kollektiv yaddaşını genişləndirmək üçün mədəniyyət amilini ehtiva edən bir alətdir. Onun bazası tarixi-ədəbi məsələləri həll etmək kimi missiyası olan ədəbiyyatşünaslıq nəzəriyyəsidir. Bədii tərcümə üçün bir nömrəli qayda tərcümə olunan əsərin ruhunu verməkdir. Əlbəttə, bu məsələdə dünyanın aparıcı tədqiqatçıları, alimləri və tərcüməçiləri əsas iki əks mövqedə dayanır: birincilər, yuxarıda qeyd etdiyim kimi, doğma dilin ruhuna uyğun tərcüməyə üstünlük verir, ikincilər isə oxucuya özgə təfəkkürünü öyrətməyi vacib hesab edirlər-qoy oxucu özgə bir yazıçıyı, özgə bir mədəniyyəti qəbul etməyi öyrənsin. Bunun üçün lazım gələrsə, doğma dilə zor işlətmək də olar. Bu mənada birincilər, sərbəst tərcümə, ikincilər isə sətiri tərcümə tərəfdarıdır.

Əlbəttə, bədii tərcümədə digər qaydalar və faktorlarla yanaşı, tərcüməçinin təcrübəsi, istedadı, savadı və qabiliyyəti də mühüm rol oynayır ki, tərcümə etdiyi əsərdə interpretasiyaya yol verməsin, özündən əlavələr uydurmasın. Belə deyirlər ki, pis tərcüməçi orijinali özünə tərəf çəkir, yaxşı tərcüməçi isə müəllifə doğru gedir.

Müasir dövrdə bədii tərcümə sahəsində yetərinə problemlər var və mən bu problemlərdən yalnız biri barədə, daha çox ad və toponimlərin təqdim edilməsində baş verən "xaotik" mənzərə və təsərrüfatsızlıqdan danışmaq istəyirəm. Təəssüf ki, bu problem nəinki bədii tərcümə sahəsini, eləcə də bütün növ tərcümə mətnlərini və sənədlərini əhatə edir. Və yenə təəssüf edirəm ki, hətta klassik tərcümələr də bu qüsurlardan xali deyil. Təkrar edirəm: bu, xüsusi problemdir və yaqın bilirəm ki, belə "xaotik" axının qarşısını almaq üçün bir çox dövrlərdə xüsusi komissiyalar fəaliyyət göstərirlər. Əlbəttə, bu problemin aradan qaldırılmasında təkcə komissiyaların, yaxud da yenicə yaradılmış Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin məqsədyönlü fəaliyyəti ilə də kifayətlənmək olmaz. Düşünürəm ki, burada əhalinin xüsusi kateqoriyalarının - televiziyalarda, qəzet və jurnallarda, saytlarda, nəşriyyatlarda və s. çalışan jurnalistlərin, tərcüməçilərin, redaktorların, korrektorların, elmi-tədqiqat işləriylə məşğul olan mütəxəssislərin də maariflənməsi vacib şərtədir.

Xüsusi adların (şəxs və yer adları) həm xarici dillərə, həm də xarici dillərdən Azərbaycan dilinə düzgün transliterasiyası və transkripsiyası istər ədəbi dil normalarına riayət etmək baxımından, istərsə də orijinalın ruhunu əks etdirmək baxımından çox böyük önəm daşıyır. Bunu təkcə tərcüməçilər yox, həm də bayaq qeyd etdiyim xüsusi kateqoriyadan olan sənət adamları da nəzərə almalıdırlar.

Xüsusi adların, toponimlərin transliterasiyası və transkripsiyası zamanı yanlışlığa qətiyyətlə yol vermək olmaz. Burada vahid prinsip gözlənilməlidir. Təəssüf ki, indiyədək nə elmi-nəzəri mənbələrdə, nə dillə bağlı yaradılmış komissiyalarda xüsusi adların, toponimlərin düzgün təqdim edilməsiylə bağlı tədbirlər görülür, nə də nəzarət mexanizmi var. Əlbəttə, nəzərə alınmalıdır ki, transliterasiya sözlərin uyğun qaydalara əsasən başqa dillə çevrilməsidir. Linqvistikada bu, mətnin, yaxud sözün bir yazı sistemindən digərinə sözbəsöz, ya da hərfbəhərflə çevrilməsidir. Transkripsiya da təxminən eyni mahiyyət daşıyır, lakin o, sözlərin üzünün köçürülməsindən savayı dilin qrafik, orfoqrafik norma-

si adların daşdığı informativ məna yükü oxucuya yanlış çatdırılır. Belə-də ədəbi dil təhrif olunur, orijinalda ifadə edilmiş milli kolorit pozulur, ya da zəif nəzərə çarpır. Axı məlum məsələdir ki, xüsusi adlar bədii əsərin strukturunda heç də həmişə yalnız semantik işarə kimi çıxış etmir, eyni zamanda semantik məzmununa görə, fonetik xüsusiyyətinə görə də müəyyən bədii və poetik informasiyanın daşıyıcısı rolunu oynayır. Xüsusi ad konkret personajı, həm də bütövlükdə ədəbi əsərin pafosunu müəyyən edir. Söhbət xüsusi adların transliterasiyası və transkripsiyasından gedirsə, deməli, bu adların başqa dilin hərflər sistemində köçürülməsi problemini də nəzərə almaq lazım gəlir.

Məsələ bundadır ki, xüsusi adların (şəxs və yer adlarının) mətnlərdə müvafiq qaydlara görə başqa dillə ötürülməsi yuxarıda qeyd etdiyim kimi linqvistik baxımdan bir yazı sistemindən digərinə sözbəsöz, hərfbəhərflə çevrilməsi hədisəsidir. Məsələn, götürək Azərbaycan-İngilis, İngilis-Azərbaycan xüsusi adlarının transliterasiya və transkripsiyasını və onlar arasındakı fərqləri.

İngilis dilindəki "Robin Hood" Azərbaycan dilinə Robin Qud kimi yox, Robin Hud kimi transliterasiya olunmalıdır. Bu ad uzun illər bütün tərcümə mətnlərində "Qud" kimi təqdim olunub, halbuki məhz "hood" (hud) kimi

Konkret faktlara nəzər salaq: 1977-ci ildə Moskvada "Progress" nəşriyyatı İngilis dilində Mirzə İbrahimovun redaktorluğu ilə "Azərbaycan nəsrini" antologiyasını çapdan buraxıb. Əvvəla, təəccüblüdür ki, nəsr antologiyası Məhəmməd Füzulinin qəzəli ilə başlayır. Qəzəli Ronald Vrun tərcümə edib. Elə Füzulinin adı təqdimatda düzgün yazılmayıb. Onu "Mukhammed" kimi təqdim edirlər. Yeri gəlmişkən, böyük Azərbaycan şairinin adı indi də bəzi mənbələrdə düzgün transliterasiya edilmir. Onu gah Muhammad bin Suleyman, gah Mahammad bin Suleiman, gah da Mohammad Füzuli kimi təqdim edirlər. Məhəmməd Peyğəmbə-

Tərcümə mətnlərində ad problemi

Yaxud niyə Məhəmmədi "Mukhammed", Qarabağı "Karabakh", Robin Hudu isə "Robin Qud" kimi yazmaq olmaz

larından asılı olmayaraq onun bütün incəliklərinin mümkün qədər dəqiq verilməsindən ötrü təbii edilən yazı və işarələr sistemi deməkdir. Ümumiyyətlə, transkripsiya qrafika, orfoepiya və orfoqrafiyanın üçünün də birləşdiyi dilçilik sahəsidir. Transkripsiyanın növlərindən asılı olaraq (fonoloji və fonetik) sözün hansı formada verilməsi hadisəsi baş verir, yəni burada səslərin qarşılıqlı təsiri ya nəzərə alınır, ya da nəzərə alınmır. Fonetik transkripsiyadan xarici dilləri öyrənərkən istifadə edilir və bu, zəruridir. Lakin söhbət fonoloji transkripsiyadan gedəndə sözün fonemlərlə verilməsində səslərin qarşılıqlı təsiri nəzərə alınmır. Buna baxmayaraq tərcümə mətnlərində linqvistik baxımdan həm transliterasiya, həm də transkripsiya qaydaları kobud şəkildə pozulur və ədəbi dil normalarına xələl gəlir. Qeyd edirəm ki, bu xüsusi problem nəinki bədii tərcümə mətnlərini, habelə tarixi, elmi, siyasi, iqtisadi mətnləri də əhatə edir, nəticədə xüsusi

transliterasiya olunmalıydı. Çünki orta əsrlərdə əfsanəvi İngilis Robin Hud bütün mənbələrdə qarətçi-cəngavər, varlı adamlardan qarət etdiklərini kasıblara paylayan şəxs kimi göstərilir və əslində onun soyadındakı "Hood" sözünün çoxsaylı mənaları olsa da, əfsanəvi qəhrəmana yaraşan mənası "dəbilqədir", yəni cəngavərlərin başa qoyduğu dəmir dəbilqə. Göründüyü kimi, onu "Qud" kimi transliterasiya etməklə həm sözün, həm də personaj kimi qəhrəmanın pafoslu semantik xüsusiyyəti itib. Yaxud "Hemingway" Azərbaycan dilinə Heminqvey kimi transliterasiya olunmalıdır. İndiyə kimi tərcümə olunan bütün mətnlərdə yazıçının familyası transliterasiyada yox, transkripsiyada verilir, yəni "Heminquey" kimi. İngilis dilində "double-u" (w) hərfi transliterasiyada "v" kimi, transkripsiyada isə müxtəlif vəziyyətlərdən asılı olaraq v, ua, ue, ui kimi tələffüz olunur. Transkripsiya onların hamısını (ue, ui, yaxud ua) diftonqları şəklində yazır. Transliterasiya isə onları ayırır. Digər tərəfdən sonrakı səsdən asılı olaraq "W" hərfi bəzən v kimi, bəzən ue kimi, bəzən də ua və ui kimi tələffüz olunur. Bütün bunlar transkripsiyanın işidir, lakin xüsusilə şəxs adlarının və toponimlərin transliterasiyasında bu məcburiyyət yoxdur. Düşünürəm ki, xüsusi adlar çevrilməməlidir. İngilis dilində "William", "Wilde" və s. adları da bu qəbildəndir, Azərbaycan dilinə transliterasiyada "Vilyam" və "Vayld" kimi təqdim olunmalıdır. Təəssüf ki, yuxarıda qeyd etdiyim təsərrüfatsızlıq sovet dönməmindən bəri davam etməkdədir.

rin adı da başqa bir antologiyada ("Azərbaycan poeziyası antologiyası", 1971, Moskva, Progress Nəşriyyatı) düzgün təqdim olunmur. Bir yerdə "Mohammed" kimi, başqa nəşrlərdə isə "Muhammed" kimi verilir. Adların müxtəlif variantlarda verilməsi yolverilməzdir.

Bunlardan hansı düzgündür, yaxud hansı daha məqbul sayıla bilər? Yenə də transliterasiyanın linqvistik qaydasına əsaslanmaq lazımdır. Düşünürəm ki, orijinal dildəki ad və toponimlər orijinal dildəki kimi yazılmalı və oxunmalıdır. Belə olan halda heç kim cürət edib əcnəbiyə Qarabağı "Karabakh", yaxud da "Naqorniy Karabakh" formasında təqdim etməz.

Yuxarıda qeyd etdiyim məlum antologiyada Cəlil Məmmədquluzadənin "Poçt qutusu" hekayəsi də yer alıb. Yazıçının familyası "Mamedkulizade" kimi təqdim edilir (Tərc. Faina Glagoleva). Antologiyada çox sayda şəxs və coğrafi adlar düzgün təqdim olunmur (Məsələn, Suleiman Ragimov, Ali Veliev, Gajibaba Nazarli, Mamed, Abduragim, Vezir, Alekperzade, Mekhti Gussein, Mamedkhanli Enver, bir yerdə Mohammed, digər yerdə Mukhammed və s.).

Yer adları, realilər, ekzotik sözlər: Kazvin (Gazvin), Erivan (İravan), Makhalla (mahalla), Djulfa (Julfa) və s.

Antologiyada "Dədə Qorqud" "Dədə Korkut" kimi təqdim edilir, sonra isə izahı İngiliscə verilir: Book of My Grandfather Korkut. Müasir dövrdə çap olunan tərcümə mətnlərində də çox vaxt "Dədə Korkut" kimi transliterasiya edilir. Səməd Vurğun, Rəsul Rza, İlyas Əfəndiyev, Bəxtiyar Vahabzadə və s. kimi görkəmli şair və yazıçılarımızın ad və soyadları da İngilis dilinə düzgün transliterasiya edilmir. (Səməd, Efendiyev, Vahabzadə və s.). Bəzi tərcüməçilər İslam və ümumiyyətlə dinlə bağlı termin və adların transliterasiyasını İngilis dilində müxtəlif variantlarda təqdim edirlər. Məsələn, götürək Cəbrayıl mələyinin adını. Tərcüməçilərin bir qismi onları müvafiq olaraq "Gabriel" kimi təqdim edir. Əzrail isə "Azrael" kimi... Belə transliterasiya yanlışdır. Əvvəla, belə adların düzgün transliterasiyası ilə yanaşı onların izahını da vermək tələb olunur.

Səməd Vurğunun sürgündən xilas etdiyi "Yaxşı kişi"

Yanvarın 25-i görkəmli aktyor Məmmədza Şeyxzamanovun ad günüdür. Onu daha çox "Əhməd haradadır" filmində oğlunun axtarışına çıxan Şirin kişi, "Tütək səsi" filmində sazı sinəsinə basıb "Ruhani"ni dilləndirən köhnə çuxalı İsfəndiyar kişi rolu ilə xatırlayırıq.

Məmmədza Şeyxzamanov 1915-ci ildə Gəncədə anadan olub. O, iki yaşında atasını itirib. Ailənin bütün yükünü çiyində daşıyan anası Böyükxanım Gəncədəki toxuculuq fabrikində işləyərək uşaqlarını dolandırır.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti süquta uğrayandan sonra müstəqillik tərəfdarlarına qarşı "təmizləmə əməliyyatları" bu nəsilə də yan keçməyib – repressiyaya məruz qalaraq arasında onları da yaxın qohumları olub. Bu da, təbii ki, ailənin gələcək taleyinə təsir edib. Onlar tez-tez təqiblərə məruz qalıblar, olmanın çətinlikləri və problemlərlə üzləşiblər.

Hələ orta məktəb illərindən savadı, istedadı ilə digər şagirdlərdən fərqlənən Məmmədza Şeyxzamanov elə kiçik yaşlarından aktyorluq sənətinə marağı olub. O, məktəbdə oxuya-oxuya teatr məktəbinə daxil olub. Məmmədza Şeyxzamanov 1934-cü ildə Cəfər Cabbarlı adına Gəncə Dövlət Dram Teatrının rejissoru Həbib İsmayilovun təşəbbüsü ilə buraya dəvət edilib. İlk dəfə

Ə.Həmidin "Hind qızı" tamaşasında Brahma adlı kiçik rolda çıxış edib. Bu, gələcək aktyorun sənət zirvəsinə doğru gedən yolda atdığı ilk uğurlu addım olub.

O, teatrda işləyərkən peşəkar yaradıcılıq prosesi ilə tanış olub, aktyorluq sənətinin gözəl ənənələrini mənimsəyib. Burada çalışdığı dövrdə "Vaqif" (Əldar), "Fərhad və Şirin" (Fərhad), "Yaşar" (İmamyar), "İki qardaş" (Yuri) və digər tamaşalarda yaddaqalan obrazlar yaradıb. 1954-cü ildə Azərbaycan Dövlət Akademik Dram Teatrında işə başlayıb. Bu, onun sənət yolunda yeni uğurlara yol açdı. Yaradığı müxtəlif səpkili obrazlarla daha çox tanınıb və sevilib.

Məmmədza Şeyxzamanov müxtəlif xarakterli, müxtəlif səpkili obrazların öhdəsindən bacarıqla gəlir. Rollarında olduğu kimi, həyatda da əsl Azərbaycan kişisinin tipik nümunəsi olub. Xaraktercə mətinliyi, mərdliyi, düzlüyü, zəngin dünya görüşü malik bir şəxsiyyət olması hər zaman sənət dostları tərəfindən

xüsusi vurğulanır. Onların sözlərinə görə, Məmmədza Şeyxzamanov rahat və yaradıcı insan olduğundan onunla çalışmaq asan olub. O, hamıyla öz dilində danışmış. Yaxınları, dostları arasında isə bir ləqəbi ilə seçilib – "Yaxşı kişi".

Ancaq həyat yaxşı kişinin üzünə gülməyə başlayanda onu yenə faciələr haqlayır. Məmmədza Şeyxzamanov ailəsi ilə birlikdə repressiyaya məruz qalır. Səbəb isə ailə üzvləri, qohumluq əlaqələri, pantürkist damğası olur. Aktyor xanımı və azyaşlı qızı ilə birgə Qazaxıstanın ucqar vilayətlərindən birinə sürgün olunur. 7 il əzablı sürgün həyatı yaşayır. 7 ildən sonra aktyorun amnistiyası ilə bağlı qərar çıxsadan, bu sənədi ondan gizlədirlər. Ancaq sonda Məmmədza dözməyərək qəti qərarını verir və bir gecə ailəsini də götürüb gizlicə Gəncəyə gəlir. Öz vətəninə də sürgün həyatı yaşamağı başlayır. Keyli müddət Gəncədəki qohum-əqrəbasının evində gizlənmək məcburiyyətində qalır. Ancaq ona Xalq şairi Səməd Vurğun kömək edir. Aktyoru hələ

Gəncə teatrında "Vaqif" tamaşasında oynadığı vaxtlardan tanıyan şair onun sənədlərini düzəldir və nəticədə Məmmədza Şeyxzamanov ikinci sürgün həyatından qurtulur.

O, 1955-ci ildə "Bəxtiyar" filmində Rəcəbov rolu ilə böyük ekrana çıxır. Bununla da aktyorun kino yolunda ilk uğurlu çıxışı açılır. Daha sonra Cəfər Cabbarlı adına "Azər-

baycanfilm" Dövlət Kinostudiyasının istehsal etdiyi bir çox filmə çəkilir. Müxtəlif illərdə "Qızmar günəş altında"da Alı kişi, "Leyli və Məcnun"da Dərviş, "Bir qalının sirri"ndə həkim Eldostu, "Onu bağışlamaq olarmı"da polkovnik Qurbanov, "Qatır Məmməd"də Gəncə qubernatoru, "Nəsimi"də Şeyx Əzəm kimi obrazlar yaradır.

1976-cı ildə Rəşad Ocaqovun çəkdiyi "Tütək səsi" filmində İsfəndiyar kişi

rolunda çıxış edən Məmmədza Şeyxzamanov bir daha nə qədər böyük aktyor olduğunu sübut edir.

Azərbaycanın teatr və kino sənətinə verdiyi töhfələrə görə bir çox fəxri adlar alan, Xalq artisti, Dövlət mükafatı laureatı Məmmədza Şeyxzamanov 1984-cü ildə dünyadan köçüb.

Səvinc FƏDAİ

Əvvəli 15-ci səhifədə

Bəzi tərcüməçilər ad və soyadların Azərbaycan dilindən ingilis dilinə transliterasiyası zamanı şəxsi adlara daxil olmayan ləqəbləri də tərcümə edərkən yanlışlıqlara yol verirlər. Məsələn, Qoç Koroğlu, Tülkü Qasım, Keçəl Həmzə, yaxud da Qara Tofiq, Dəli Domrul adlarındakı ləqəb və ayamaların hərfi tərcüməsini verirlər. Məsələn, "qoç" deyəndə "igid, cəsur" anlamını vermək əvəzinə yazırlar ki, "ram", yaxud "dəli" sözünü "crazy, mad" kimi, "tülkü" sözünü isə "fox" kimi tərcümə edirlər. Əslində isə hər üç sözün mənə çalarına, müsbət, yaxud mənfi mənada işlənməsinə diqqət yetirilməlidir. "Qoçaq, igid, mərd, cəsur" mənalarında olan sözləri ingilis dilinə tərcümə edərkən, yaxud əksinə təqdim edərkən ehtiyatlı olmaq lazımdır. "Qara Tofiq" deyəndə də onu sözün həqiqi mənasında "Black", yəni rəng mənasında yox, "böyük", "başçı" mənalarında izahını vermək lazımdır.

Bir neçə ay bundan qabaq Jurnalistlərin Ekspert Mərkəzinin təşəbbüsü ilə ingilis dilində bizim yazıçıların almanaxı çıxmışdı. Çox yaxşı və təqdirəlayihə layihəydi. Mən onu dəstəklədim, çox zəhmət çəkmişdilər. Lakin kitabı əlimə alanda doğrusu bir qədər də təəssüfləndim. Axı bu qədər zəhmət çəkmişiz, iş görmüşüz, nə üçün ad və soyadların, yer adlarının, ayamaların təqdim edilməsində bu qədər qüsurlar var? Təkcə şəxs və yer adlarının transliterasiyasında 70-dən çox qüsurlar var. Məsələn, "İlyas kishi" verilir, amma burada "kişi" sözünün izahı yoxdur. (s.16), Behram "Behram" kimi, Xanəli "Khaneli" kimi, Əjdər "Ajder" kimi, Fərman "Ferman" kimi, Nofəl "Nofel" kimi, Düşənbə "Dushanbe", Lacivərd "Lajverd" kimi, Rəsul "Resul" kimi, Və-

Tərcümə mətnlərində ad problemi

Yaxud niyə Məhəmmədi "Mukhammed", Qarabağı "Karabakh", Robin Hudu isə "Robin Qud" kimi yazmaq olmaz

li "Veli" kimi, Kənan "Kenan" kimi Bərbər Səfi "Barber Sefi" kimi (heç bir izahat verilmir!), Nəriman gah "Neriman", gah da "Nariman" kimi, Nailə "Naile" kimi, Səadət "Saadet" kimi, Cavid prospekti "Javid Prospect" kimi, Mirzə Fətəli Axundov "Mirze Feteli (gah da Fatali) Akhundov" kimi, Qarabağ "Karabakh" kimi, gah da "Garabagh" kimi, lülə kabab "lule kebab" kimi (izahat yox!), jiquli "zhiguli" kimi (izahat yox!), paxlava "baklava" kimi (izahat yox!), Cəfərabad "Jeferabad" kimi, Zəngilan "Zengilan" kimi, Xudafərin "Khudafarin" kimi, Can Bala "Can Bala" kimi (heç bir izahat yox!), Şərif "Sherif" kimi, Vüsalə "Vusale" kimi, Pəriş, Təriş adlarına heç bir izahat yox, Pərvanə "Pervane" kimi, Bayım "Beyim" kimi, Qoçqan nədir, izahat yox, və sair və ilaxır. Bu cür transliterasiya qüsurludur, bunlara qətiyyətlə yol vermək olmaz.

Bir neçə kəlmə də coğrafi adların ingilis dilinə transliterasiyası barədə. Yuxarıda qeyd etdim ki, "Qarabağ" sözünü ingilis dilində "Karabakh" kimi transliterasiya etmək olmaz. Bəzi mənbələr onu "Naqorniy Karabax", digərləri isə "Upper Karabakh" kimi təqdim edir. Belə təqdimat da qüsurlu və yolverilməzdir. Axı coğrafi adlar yerin, yurdun, məmləkətin, millətin tarixiylə bağlıdır. Bu adlar çox vaxt qədim tayfa və nəsilərin məskənləşdiyi əraziləri nişan verir, buna görə də onlar düzgün transliterasiya edilməlidir

ki, gələcəkdə bədxah qonşularımız bu faktlardan sui-istifadə hallarına yol verə bilməsinlər. Belə adlara nə əlavələr, nə də tərcümə lazım deyil. Belə adlar sadəcə transliterasiya ilə verilməli, hətta yazılışda transkripsiyası da düzgün verilməlidir. Bəlkə də biz Gəncənin gah "Genje", gah "Ganja", gah da "Genche" kimi, Naxçıvanın isə gah "Nakhichevan", gah da "Nakhchivan" kimi verməyimizin fərqi deyil. Lakin xarici ölkə vətəndaşları və oxucuları belə şeylərin fərqi dərkəlməyir, ad və soyadlarda, yer adlarında baş verən bu xaos "transliterasiya" hadisəsini başa düşməzlər, hətta bunlar müəyyən təbəqələr arasında güllüş doğurur. (Qeyd edim ki, bu "xəstəlik" ənənə halını alıb və hətta bizim

statistik məlumatlarımızın təqdim edilməsində də xaosluq hökm sürür, işğal altında olan torpaqlarımız bir yerdə 20, başqa bir yerdə 15 faiz göstərilir, qaçqın sayı bir məlumatda 1 milyon, o biri məlumatda 1 milyondan çox təqdim olunur... Bunlara da nəzarət yoxdur!).

Yer adları (toponimlər) ilə yanaşı bəzən xüsusi adlar kateqoriyasına daxil olan və etimoloji tarixi mənası sonradan izah olunan coğrafi adlar da transliterasiya edilərkən onların düzgün transkripsiyasının verilməməsi hallarına tez-tez rast gəlinir. Tərcüməçilər belə sözlərin etimoloji tarixini, kökünü və həm də mənasını transliterasiya zamanı mütləq nəzərə almalıdırlar.

Bu gün xarici dillərə, eləcə də xarici dillərdən Azərbaycan dilinə tərcümələrin sayı ilbəlil çoxalsa da, peşəkar mütəxəssislər azalır. Bu, yaxşı hal deyil. Mən tərcümə sahəsindəki problemlərin yalnız biri barədə söz açdım. Bunu da qeyd edim ki, xüsusilə bədii tərcümə mətnlərində işləyən xüsusi adların (şəxs adlarının və toponimlərin) daşdığı milli koloritin saxlanması, onun düzgün transliterasiyası bütövlükdə orijinalın qavranılması baxımından çox böyük təcrübə və peşəkarlıq tələb edir. Məncə, xalq içində geniş yayılmış sözlərin də, coğrafi mühitə, mədəniyyətə, maddi məişətə, yaxud millətə, ölkəyə aid əşya, anlayış və hadisələrin adlarını da tərcümə, yaxud transliterasiya edərkən yerli və tarixi koloriti nəzərə almaq lazımdır, çünki belə leksik vahidlərin başqa dillərdə qarşılığı yoxdur. Bu tip sözlərə dilçilikdə realilər, yaxud da ekzotik sözlər deyilir, onların milli mənsubiyyəti olur. "Xan", "bəy", "kələm dolması", "lüləkabab", "kəndxuda", "şəkərbura", "xurd-xəşil" və s. yüzlərlə söz və ifadə var ki, bunların tərcüməsi, yaxud transliterasiyası zamanı çox vaxt çətinliklər yaranır. Düşünürəm ki, tərcüməçi hər iki dildə müvafiq qaydalara riayət etməklə yanaşı, çətin anlaşılan sözlərin, coğrafi adların, ayama və ləqəblərin, ekzotik sözlərin də tərcümə və transliterasiyasında izahlar verməli, yaxud da köməkçi materiallardan istifadə etməlidir.

Henrix BÖLL

Görkəmli alman yazıçısı, "O illərin çörəyi", "Və heç nə demədi", "Sahibsiz ev", "Haradaydın, Adəm?", "Saat onun yarısında bilyard oyunu", "Bir təlxəyin düşüncələri" və s. kimi məşhur romanların müəllifi, ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı laureatı H.Böll hekayə janrının da ustasıdır. Böll bu janrı öz müsahibələrinin birində "ən çox sevdiyi cazibədar nəsr forması" adlandırır və doğrudan da, yaradıcılığının son günlərində hekayəyə müraciət edib.

ğunu Lotte də çoxdan unudub və tez-tez gəlib onun qarşısında dayanır, ağlayır, olmayan bir iş üçün göz yaşları axıdır. Lap dəqiq yadımdadır ki, Bodo iki kotleti, xeyli salata, bir dənə iri, vanilinli pudinqi və iki dilim də pendiri aşırandan sonra bacısının öz mənasız-məzumsuz inşalarını cızmaqara elədiyi həmin qələmlə "Payız dumanı çökmüş ürək", "Ağla, ağla" adlı şeirlərini bir-nəfəsə yazdı. Bodo ən yaxşı şeir -

ladı. İndi onun yetmişə yaxın çap olunmamış şeiri məndədir. Həmin şeirlərdən biri belə başlayır: "Ay satqın, sözgəzdiren Lotte.. " Bodo şeirdə alliterasiya formasına yenilik gətirən şair hesab olunur.

Bodo bu əzablar içində boğula-boğula, döyülə-döyülə on səkkiz yaşına çatdı və orta yetkinlik dövrünün ən gözəl çağlarına qədəm qoydu. Onu divar kağızı satan bir tacirə şeyird verdilər. Burdakı şərait Bodonun poetik məhsuldarlığının inkişafı üçün böyük zəmin yaratdı. Sərxoş tacir çox vaxt piştaxtanın altına girib yatır, Bodo da nümunə üçün qoyulmuş divar kağızlarının arxasına şeir yazırdı..

Beləliklə, Bodo on doqquz yaşına çatdı və dekabr ayının birində bütün şeyirdlik dövrü üçün yığılıb qalmış əlli mark məvacibini aldı. Şeirlərindən üç yüzünü seçib, üç yüz müxtəlif redaksiyaya göndərdi və heç birinə də cavab məktubunun haqqını əlavə eləmədi. Bu, ədəbiyyat aləmində hələ indiyənəcən görünməmiş bir cəsarət idi! Dörd ay keçəndən sonra iyirmi yaşın

çox pərt olmuş, məcburiyyət qarşısında qalaraq özünün Teodora olduğunu etiraf etmişdi. Lakin həmin qız o deyil. Dəqiq bilirəm ki, o deyil, çünki Teodoranı yaxşı tanıyıram. Onun adı Kete Barutiskidir və özü də "Bekerin ucuz mallar mağazası"ndakı altıncı piştaxtanın arxasında dayanıb, yazı ləvazimatı satır. Bodonun bütün şeirləri "Bekerin ucuz mallar mağazası"ndan alınmış kağızlarla yazılıb. Onunla bu piştaxtanın önündə çox dayanmışıq..Yeri gəlmişkən, Kete Barutski cazibədar qızıdır. Sarışındır, azacıq da fısıldayır. Böyük ədəbiyyatdan xəbəri yoxdur və axşamlar tramvayda həmin mağazada işləyənlər üçün güzəştli qiymətə satılan "Bekerin ucuz kitabları"nı oxuyur.

Bodonun özü də qızın hansı kitabları oxuduğunu bilirdi. Ancaq bu onun məhəbbətində zərrə qədər də xələl gətirmirdi. Tez-tez mağazanın qarşısında durub Keteni güdür, gah yay axşamlarında, gah da payızın çiskinli günlərində onun arxasınca sürünür, yaşadığı qəsəbəyə qədər gedib çıxırdıq. Qız indi də orda qalır. Heyf ki, Bodo çox utancaq olduğu üçün ürəyini qıza açabil-

Ölməz Teodora

(hekayə)

Həmişə Benqelman küçəsindən keçəndə, Akademiyanın bu yaxınlarda "Ölməzlər" siyahısına daxil etdiyi Bodo Benqelmanı xatırlayıram. Hətta Benqelman küçəsinə yolum düşməyəndə də tez-tez Bodonu düşünürəm. Həmin küçə birinci nömrədən başlayıb yüz yetmiş səkkizdə qurtarır, mərkəzdəki gecə barlarının reklamları önündən keçərək şəhərin kənarındakı çəmənliyə qədər uzanır. Bu çəmənlikdə otlayan inəklər böyürə-böyürə kiminsə gəlib onları sulamağa aparacağını gözləyir... "Bekerin ucuz mallar mağazası", lombard da Bodonun adını daşıyan küçədə yerləşir və mən də Bodonu xatırlamaq üçün tez-tez "Bekerin ucuz mallar mağazası"na, lombarda gedirəm. Saatımı lombarddakı piştaxtanın arxasında oturmaşam təvəzülə baxırdım və o da gözümlə zərrənin taxaraq onu yoxlayandan sonra ikrahla "dörd mark" - deyib geri sürüşdürəndə, mənə əylənərək qəbzə qol çəkib, onu təzədən geri itələyəndə, axırda da yavaş-yavaş kassaya tərəf gedib orda alacağım pulu gözləyəndə, Bodo Benqelman barədə düşünmək üçün kifayət qədər vaxtım olur. Axı bir zaman onunla bu kassanın qabağında dayanıb çox gözləmişdik...

Bodonun "Reminqton" markalı makinası vardı, şeirlərini də həmişə dörd nüsxədə çap eləyirdi. Düz beş dəfə əbəs yerə onu lombarda qoyub, əvəzində borc pul götürmək istədik. Ancaq makina həddən artıq köhnə idi, sökülüb-dağılırdı və ona görə də lombardın rəhbərləri yola gəlmədi, dedilər ki, qanunu poza bilmərik. Onda heç kəsni girov götürmək istəmədiyi - özü də ayda iki faiz sələmlə! - bu maki-

nanı düz üç nəsil - dəmir məmulatı ilə alver eləyən babası, vergi məsələləri üzrə müşavir işləyən atası və nəhayət özü, şair Bodo tiqqıldatmışdı. Məlum məsələdir ki, Benqelmanın xatirə muzeyini yaradıblar. Ordakı şüşənin altında qırmızımtıl rəngli, ucu çeynək-çeynək olmuş bir qələm saxlanılır. Yanında da belə yazılıb: "Bodo Benqelman öz şeirlərini bu qələmlə yazmışdır". Əslində, Bodo özünün beş yüz şeirindən yalnız ikisini bacısının çantasından oğurladığı həmin qələmlə yazmışdı. O, şeirlərinin çoxunu bənövşəyi rəngli karandaşla, bəzilərini də makina ilə yazırdı..

Sonralar vəziyyətimiz çox ağırlaşanda, həmin makinanı lap su qiymətinə - altı mark səksən pfenninqə Hayziq adlı bir kişiye satdıq. O, heç bilmədi ki, həmin makinanın dillərindən nə qədər ölməz şeirlər çıxıb. Hayziq indi Humbolt küçəsində yaşayır və köhnə şeylər alıb-satmaqla dolanır. Bodo özünün "Bayquş kimi tək qalmış çərçinin hücrəsi" adlı şeirində ona əbədi bir heykəl ucaldıb.

Beləliklə, indi Bodonun xatirə-muzeyində onun öz şeirlərini yazdığı makina deyil, dəstəyində bacısı Lotte Benqlamın dişlərinin yeri qalmış bu qələm nümayiş etdirilir! Həmin qələmin vaxtilə kimə məxsus oldu-

lərini, toxqarına yaradardı və ümumiyyətlə, o da bütün dərddli adamlar kimi qarınqulu idi. Poetik yaradıcılığı səkkiz ildən çox dövrü əhatə etsə də, bacısının qələmindən on səkkizcə dəqiqə istifadə eləmişdi.

Lotte indi qardaşının poetik şöhrəti ilə öyünür. Düzdür, Hesse adlı bir kişi ilə ailə qurub, ancaq yenə də özünü hər yerdə "Bodo Benqelmanın bacısı" kimi təqdim edir. Ancaq yaman əclaf qız idi. Bodo şeir yazanda, gedib onu şeytanlayırdı. Çünki Benqelmanlar ailəsində şeir yazmaq "lazımsız iş", "vaxt itirmək" hesab olunurdu. Bodonun dərddi çəkilişi dərd deyildi. Poeziya onun ən zəif yeri idi və yazmaya bilmirdi. Yazmağa başlayanda da Lotte onu görür və görün kimi də haray-qışqırığı dəhlizi, mətbəxi başına götürürdü. Sonra da sevinə-sevinə özünü cənab Benqelmanın kabinetinə salırdı:

- Bodo yenə şeir yazır!

Dəhşətli dərəcədə ciddi adam olan cənab Benqelman çıxırdı:

- O donuz haradadır? Benqelmanlar ailəsinin lügət tərkibində bir az qabalıq vardı!

Sonra da "əzişdirmə" mərasimi başlayırdı. Bütün lirik şairlər kimi kövrək olan Bodonun əlaqəni bağladığı pilləkənlə aşağı sürüyür və cənab Benqelmanın istifadə etdiyi dəmir xətkəşlə döyürdülər. Axırda Bodo gəlib öz şeirlərini bizdə yazmağa baş-

ındə olan Bodo birdən-birə məşhurlaşdı. Şeirlərindən yüz əlli ikisi çap olundu və qan-tərə batan poçtalyon da hər səhər Benqelmanların evinin qarşısında öz velosipedindən düşəsi oldu. Bodonun sonrakı gəlirini hesablamaq üçün şeirlərinin sayını qəzetlərin sayına vurmaq, alınan rəqəmi də qırx dəfə artırmaq lazımdır.

Ancaq heyif ki, öz şöhrətindən ikicə il ləzzət ala bildi. Axırda da gülməkdən qıc olub öldü. Bir gün mənə etiraf elədi ki, "şöhrəti adicə poçt xərçi ilə də qazanmaq olar". Sonra da pıçılı ilə sözüne davam etdi:

- Axı mən o şeirləri elə-belə, maraq üçün göndərmişdim.

Bu sözləri deyib saqqanaq çəkdi, güldü, güldü.. və birdən də keçindi! Bu sözlər onun nəslə dediyi yeganə sözlər idi və mən də hamısını olduğu kimi gələcək nəslə çatdırıram. Bodoya ən çox şöhrət qazandıran "Teodora haqqında nəğmələr" kitabı oldu. Kitaba hələ də tayı-bərabəri tapılmayan iki yüz ondu-alovlu məhəbbət şeiri salınıb. Onun mövzusu barədə müxtəlif tənqidçilər müxtəlif ədəbi esselər yaratmış və Teodoranın kim olduğunu müəyyənləşdirməyə çalışmışlar. Hətta biri utanmaz-utanmaz onu hələ də yaşayan çağdaş bir şairə ilə eyniləşdirmiş və elə inandırıcı dəlillər gətirmişdi ki, Bodonun üzünü belə görməyən yazıq şairə

mədi. Qəlbi od tutub yansa da, məhəbbətini dilinə gətirə bilmədi. Hətta məşhurlaşandan sonra pul sel kimi axanda da ilahələr kimi gülümsəyən, ilahələr kimi fısıldayan o qəşəng qızı - balaca Kete Buritskini görmək xatirinə alverini yenə də "Bekerin ucuz mallar mağazası"nda eləyirdi. Elə buna görədir ki, "Teodora haqqında nəğmələr kitabında", "sehrli cəh-cəhi," "həlim ifadəsi" tez-tez işlənmişdir..

Bodo ona tez-tez şeirlər yazılmış imzasız məktublar göndərirdi. Ancaq mən - epik janrda yazan sadə adam kimi çox sadə bir təşbehə deyə bilərəm ki, həmin məhəbbət məktublarının son mənzili Buritskinin sobası olurdu... Hətta indinin özündə də "Bekerin ucuz mallar mağazası"na tez-tez gedirəm. Axır vaxtlar Keteni cavan bir oğlanla görürəm. Aydın məsələdir ki, o, Bodo qədər utancaq deyil. Özü də geyimindən çilingərə oxşayır... Əlbəttə, mən də bu ədəbi mübahisələrə qoşularaq Bodonun yaratdığı "Teodora"nın Kete Barutiski olduğunu sübut eləyə bilərəm. Ancaq eləmək istəmirəm, çünki Kete ilə çilingərin səadətinə qiymirəm. Yalnız hərdən həmin mağazaya gedib rəngbərəng kağızların, "Bekerin ucuz kitabları"nın arasında eşələnir, pozan axtarır, Keteyə baxır və...tarixin nəfəsini duyuram..

Tərcümə: Vilayət HACIYEV

Dünyanı böyük bir şair tərək elədi: Vaqif Səmədoğlu. Bu itki hələlik yalnız Azərbaycana aiddir; dünyanın hələ bu itkidən xəbəri yoxdur.

Amma mütləq olacaq – çünki Vaqif Səmədoğlu bir ölkəyə sığısa şair deyil, birbaşa dünyaya məxsusdur.

İtki nə qədər ağır olsa da, təəssüf ki, həm də gözlənilən idi: böyük şairin sağalmaz xəstəliyə düçar olduğu barədə son vaxtlar kifayət qədər yazılmışdı, göstərilmişdi də; yəni bir növ, ictimaiyyət bu xəbərə hazır idi. Yeganə ümid möcüzəyə qalmışdı. Əfsuslar ki, möcüzə baş vermədi və yanvarın 28-i günü çoxdan gözlənilən acı xəbər gerçəkləşdi.

Beləcə, Vaqif Səmədoğlu dünyadan getdi.

O, həqiqətən dünyadan getdi, özü də dünyanın özündən qat-qat böyük olan bir dünyadan – şeir dünyasından, sənət dünyasından, söz dünyasından. Yerində isə böyük bir boşluq qaldı – indən belə həmişə göz deşəcəkdir Vaqif Səmədoğlu boşluğu.

Bu boşluq çox nəhəngdir: nə az, nə çox – Vaqif Səmədoğlunun özü boyda. Və bu boşluq heç vaxt dolmayacaq; bu itkini heç bir şey unutdura bilməyəcək. Təkcə ona görə yox ki, itkinin yeri Vaqif Səmədoğlunun özü qədər böyükdür, yox – başlıcası, o səbəbdən ki, böyük şairin söz dünyasındakı, ədəbiyyat aləmindəki yeri yalnız onun özünə məxsus şeriksiz ərazi idi. Vaqif Səmədoğlu bu dünyaya, bu aləmə qədəm basdığı gündən öz şeriksiz yerinə sahiblənməyi bacarmışdı, sona qədər də öz halal ərazisində ağılıq etməyi bacardı.

«Azərbaycan ədəbiyyatında heç kəs ölümdən mənim qədər yazmayıb» – deyən «ölüm şairi» müvəqqəti saydığı həyata əlvida deyib, canı-dildən vəsf etdiyi öz «doğma» ölümlünə qovuşdu.

Həqiqətən də, çətin elə bir şair tapılar ki, ölümlə bu cür məhrəm, bu qədər səmimi münasibət qurmağı onun kimi bacara bilsin və bəlkə birbaşa elə bu səbəbdəndir ki, şairin az qala hər hansı misrasını bu gün asanlıqla onun başdaşına yazmaq mümkündür. Ən qərubsəsi də budur ki, bu şeirlər ağı kimi yox, nəğmə kimi səslənir – çünki onlar «ölüm xofundan» yox, «ölüm sevgisindən» yaranıb.

Heç bu da səbəbsiz deyil: Vaqif Səmədoğlu ölümə müvəqqəti həyatın üzünə bağlanan qarçı kimi deyil, əbədi dünyanın üzünə açılan qarçı kimi baxırdı.

Mahir N. QARAYEV

Mən ölən gün
bir küllək əsəcək küçələrdə.
Və yellədəcək
ipdən asılı, quruyan
sarı çiçəkli bir uşaq paltarını.
Matəm bayrağıtək dalğalanacaq
uşaq paltarı
mən ölən gün...

***

Son gecədir bu gün yenə,
Sabah yenə son səhər.
Son yel dolur son yelkənə,
Qayıq üzür birtəhər...

Axırıncı ağacdır bu,
Əsir sonuncu küllək.
Bağlayıb sonuncu yolu
Yenə sonuncu fələk...

İndi son küçə üstünə
Yağacaq son addımlar.
Yenə dönəcəklər tinə
Sapsarı son adamlar...

Doğulur sonuncu insan,
Sonuncu insan ölür.
Yenə son dəfə ağlayan,
Son dəfə gülən olur...

***

Dənizdən ayrılmış qurpuru qaya
Qədim xatirətək əyib başını.
Ayrılıq illərin indi kim saya,
Kim bilir kədərin qoca yaşını?

Bəlkə yer altına qaçan Xəzərdən
Yer üzündə qalan daş izdir qaya?
Bəlkə də fırtına içindən qopmuş
Bir parça qurumuş dənizdir qaya?

Birdağ-birdağ illər düşür üstündən,
Kiçilir hey yaşa dolduqca qaya,
Bostandan quşları qovacaq bir gün,
Xırdaca daş qalıb bu uca qaya...

***

Əlimi uzatdım
sevincə sarı -
Gördüm yox,
arada kədər dayanıb.
Atamı səslədim
dara düşəndə -
Gördüm yox,
arada qəbir dayanıb.

Üz tutub gedirdim
Allaha tərəf -
Gördüm yox,
arada ömür dayanıb...

***

Bir küçə var şəhərimdə,
sakit qısa bir küçə...
Yetmiş addım o yana,
yetmiş addım bu yana.
Bir siqaret
o yana,
bir siqaret bu yana...

***

Telefon nömrələri
oxşamaz bir-birinə.
Amma hamısında
insan səsi.

İnsan səsləri
oxşamaz bir-birinə:
birində sevinc,
birində kədər.

Kədərlər oxşamaz,
oxşamaz bir-birinə:
biri ümitsiz,
biri ümidli.

Ümidlər
oxşamaz bir-birinə:
biri Allahdan asılı,
biri insan əlindən.

İnsan əlləri
oxşamaz bir-birinə:
biri torpaq şumlayar,
biri insan ömrünü.

İnsan ömürləri
oxşamaz bir-birinə:
biri yaşayar,
biri dözər.

İnsan dözümlü
oxşamaz bir-birinə:
biri dartılar,
biri sınar.

İnsan sınarı
oxşamaz bir-birinə:
biri ortadan bölünər,
biri tikə-tikə.

Əşitmişəm yol üstəsən,
Yaz, göndərim gözlərimi,
Harda ağlamaq istəsən...

***

Gecə itir qaranlıqda,
Gündüz dumana bürünür.
Ömür beşgünlüksə əgər
Niyə belə long sürünür?

Göy üzü lap quramadır,
Buludları yamaq-yamaq.
Bu daş hasara söykənib,
Çətindir, vallah, yaşamaq!

Nə yaman ağrımış hər gün,
Bir ömrü yüz paya bölmək.
Dəniz sahilində durub,
Dəniz həsrətiylə ölmək...

***

Telefonun dəyişsə
təzə nömrəni
bir kağıza yazıb,
gətir.
Gətir,
basdır məzarıma,
əşidirsənmi?

Dondu balıqlar...
İndi 1965-in
yanvar gecəsidir.
Deyəsən yaşamaq istəyirəm.

***

Bir gözəl qadının
yanından otdum,
dayanmadım.
Bir gözəl nəğmə oxuyurdum,
dayanmadım.
Bir gözəl dünyanın
içində yaşayırdım.
Dayanmadım.

***

Salam, ata, salam.
Bilirəm,
arxamdasan.
Məzarından
cəmi əlli-altmış
addım bu yanda dayanıb
trolleybus gözləyirəm.
Trolleybusa minib,
sənin yanına
gələndə qədər
yaşamağa gedəcəyəm.
Ömür bu imiş, ata?
Gəldi...
Salam, trolleybus,
əlvida, ata...

Gülüm, diriyəm yenə, heç kəsə demə...

Tikələr oxşamaz
bir-birinə:
biri əsr boyda,
biri gün boyda

***

Günlər oxşamaz
bir-birinə:
biri yaxşı,
biri pis.

Pis günlər
oxşamaz bir-birinə:
birində özün susarsan,
birində telefon...

***

Əyrin-üyrün,
Dar küçələrin,
Güdüzlər
otaqlarındakı bəyaz gecələrin,
damlarının yastısı,
içinin astası
küçələrini
dolanan addımların
həmişə tənha səsi,
Gecələrinin
dünyada itən tarix tikəsi.
İçindən
Kommunist küçəsinə çıxan
təəccübüm,
oğrularından qorxan cibim,
ölüm ayağındadır indi.
Bıçaq səhər,
İçəri səhər...

***

Bacarsaydım qurudardım,
Dünyanın dənizlərini,
Xəzər yudu bu gün, gülüm,
Sahildəki izlərini.
O balaca ləpirləri
Çoxmu gördü dünya mənə,
Gözmü dəydi izlərinə?
Yerə vurdun sözlərimi,
dindi yerin sarı simi...

Bakıya duman gəlib,
heç kəsə demə.
Deyəsən yaman gəlib,
heç kəsə demə.
Çıraq yanıb bu axşam,
yanıb, sönməyən bu axşam,
heç kəsə demə.
Bu dumana qarımdan
çıxan kimi azmışam,
yenə şeir yazmışam,
heç kəsə demə.
Daş evlər arasında
neyləyər duman mənə?
Gülüm, diriyəm yenə
heç kəsə demə...

***

Mənə sevib ayrılmağa
bir qadın verin.
Ürəyimdə bir ayrılıq qəribsəyib,
və bu ayrılıqdan bir şeir...

Mənə baş götürüb getməyə
bir yol göstərin.
Ürəyimdən bir yol keçir,
və bu yoldan bir şeir...

Mənə yaşamağa
bir qürbət verin.
Ürəyimdə bir vətən qəribsəyib,
və bu vətəndən bir şeir...

***

Doğuldum 1939-da.
1937-də tutuldum.
48-də nənəm öldü,
ömrümdə ilk dəfə
ölüyə ağladım.
Balıqlar saxladım
akvariumda.
Açıq qaldı pəncərəm
bir çis gecəsi.

Məzarıma
nə baş daşı qoyun,
nə heykəl.
Bir cüt ayaqqabı qoyun,
ayağıyalın
geyib getsin...

***

Əşidirsənmi?
Amma necə eşidəsən...
iki il,
yeddi ayın ayrılığıyla
tutulub qulaqlarımız.
Bir yandan da bu yağış...
Bu yağışda canavarlar da
adam olub yorğan-döşəyə
girmək istəyir.
Görürsənmi?
Amma necə görəsən...
Qurtarmayıb hələ də
aramızdan keçən qatarın vaqonları.
Bir yandan da bu yağış...
Bu yağışda qorxudan
səs-səsə verib bar-bar bağırır
Qobustan qayalarının öküzləri də!
Əşidirsənmi?
Amma necə eşidəsən...
İki il
yeddi ayın ayrılığıyla
tutulub qulaqlarımız.
Bir yandan da bu yağış...

***

Qulaqlarımda küləyin uğultusu,
gözlərimdə torpağın tozu.
Sağımda kor quyu,
solumda pashı darvazanın səsi.
Arxamda bağ evi,
qarşımda hasar.
Sağ əlim cibimdə,
sol əlim divarda.
Burdayam, ay Allah, burda!

Nikolay QUMILYOV

I

Şeir tərcümə etməyin üç üsulu var: əvvəlcə tərcüməçi təsadüfən ağılına gələn ölçüdə, qafiyədən və özünün, bəzən də başqalarının söz ehtiyatından istifadə edir. Öz mülahizəsinə əsasən orijinalı ya uzadır, ya qısaldır. Aydındır ki, belə tərcümə həvəskar tərcüməçinin işidir.

İkinci yolu isə budur ki, tərcüməçi nəzəriyyəyə əsaslanıb tərcümə edir. O, oxucunu inandırır ki, əgər müəllif rusca yazsaydı, məhz bu cür yazardı. Tərcümənin bu üsulu XVIII əsrdə çox geniş yayılmışdı. İngiltərədə Pop, Rusiyada Kostrov Homeri bu üsulla tərcümə edib böyük uğur qazanıblar. XIX əsrdə bu üsul qəbul edilməsə də, izləri günümüzə qədər gəlib çıxıb. İndi də bəzi adamlar düşünür ki, bir ölçünü başqa ölçü ilə əvəzləmək... qafiyədən boyun qaçırmaq, yeni obrazlar əlavə etmək olar. Onlar düşünür ki, şeirin ruhunu saxlamaq üçün hər şey etmək olar.

Amma öz adına layiq olan şair formadan ruhu əks etdirmək üçün yeganə vasitə kimi istifadə edir...

II

Oxucunun diqqətini həmişə ən vacib şeylər çəkir. Halbuki, çox vaxt qeyri-şüuri olaraq şeirin yarınması üçün fikir, daha doğrusu, obraz vacibdir, çünki şair obrazlı düşünür. Obrazların sayı məhduddur, həyatdan götürülüb və şair nadir hallarda onun yaradıcısına çevrilir. Lakin onun obrazlara münasibətində fərdiliyi üzə çıxır. Məsələn, fars şairləri qızılqanlı canlı varlıq kimi, orta əsr şairləri məhəbbət və gözəllik simvolu kimi düşünür, Puşkinin qızılqanlı isə sadəcə öz saplağında olan gözəl güldür. Maykovun qızılqanlı bəzəkdir, aksesuardır, Vyacheslav İvanovun qızılqanlı isə mistik varlığa çevrilir. Məlumdur ki, bütün hallarda onlarda söz seçimi və ahəng fərqlidir. Eyni bir münasibətdə minlərlə çalar olur: məsələn, Bayronun Korsarının replikası müəllifin psixoloji-təmtəraqılı təsviri fonunda öz yığcamlığı və ifadə seçimi texnikasına görə seçilir. Edqar Po "Sərçə"yə dair haşiyəsində mövzunun bir az nəzərə çarpan və güclü təəssürat yaranan sualtı axınından danışır. Əgər kimsə həmin "Sərçə"ni tərcümə edəndə quşların zahiri-fabulasına və bir az da sevgilisi ölənlərinin kədərini diqqət yetirərsə, o, müəllifin fikirlərinin ziddinə gedər və üzərinə götürdüyü vəzifəni yerinə yetirə bilməz.

III

Obrazın seçilməsi ilə şeirin qarşısında onun inkişafı və nisbəti məsələləri durur. İkisi də misra və beytlərin sayının seçimini müəyyənləşdirir. Bu məsələdə tərcüməçi mütləq müəllifin arxasınca getməlidir. Hətta obrazların sayı qalsa da, çalarını dəyişmədən şeiri qısaltmaq

və ya uzatmaq mümkün deyil. Obrazın yığcamlığı və amorfluğu ideya kimi qəbul edilir, artıq olan və ya çatışmayan hər misra onun gərginlik dərəcəsinə təsir edir.

Beytə gəlincə, onların hər biri başqalarına bənzəməyən fikir axınuna malikdir. Belə ki, birinci katrendə bir mövqedə olan sonetin ikincidə ziddiyyəti üzə çıxır; birinci tersetdə onların qarşılıqlı təsiri hiss edilir, ikinci terset isə son misrada ona gözlənilməz im-

IV

Üslub sahəsində tərcüməçi bu məsələyə münasibətdə müəllifin poetikasını dərinlən bilməlidir. Hər şairin nəzəri fikirlərə əsaslanan söz ehtiyatı var. Şeirlərdə tez-tez paralelliyə, tam təkrara, böyük dəyişikliklərə, vaxtın və ya məkanın dəqiq göstərilməsinə, beytlərə pərçimlənmiş sitatlara rast gəlinir ki, bu da oxucunu təlsimləyir. Onları saxlamaq və nisbətən az əhəmiyyətli olanları itisara salmaq lazımdır.

Şeir tərcüməsi

kan yaradır, çox vaxt hətta son sözdə qəlizləşmək fürsəti verir ki, bu da sonetin açarı sayılır. Katrenləri bir-biri ilə asan qafiyələnməyən Şekspir sonetləri dilə yatımlıdır, ancaq o qədər də güclü deyil. Qadın qafiyəsi olan italyan soneti çox lirik və təmtəraqılıdır, ancaq hekayət və təsvir üçün o qədər də yararlı deyil. Bunun üçün adı sadə sonet yaradır. Qəzəldə bir söz, bəzən ifadə hər misranın sonunda təkrarlanıb (avropalılar səhv olaraq onu iki yerə bölürlər) al-əlvan naxış və ya ovsun təəssüratı yaradır. Uzunlaşmış və geniş oktava heç bir bənd kimi sakit və ağır hekayəyə bənzəmir. Hətta dördmiserli və ikimiserli sadə beytlər var ki, şair qeyri-şüuri olaraq, onun xüsusiyyətlərini nəzərə alır. Bundan başqa şairlə yaxından tanış olmaq, onun hansı beytə üstünlük verdiyini və onlardan necə istifadə etdiyini bilmək lazımdır. Ona görə də tərcüməçinin borcudur ki, beytləri dəqiq, olduğu kimi saxlasın.

Bundan başqa bir çox şairlər qafiyənin mənə yükünə böyük əhəmiyyət verirlər. Hətta Teodor de Banvil iddia edir ki, şairin ağılına gələn ilk qafiyə əsasdır və şeirin skeletini təşkil edir: ona görə də qafiyələnməmiş iki sözdən birinin orijinalda misranın sonunda olan sözlərlə üstü-üstə düşməsi vacibdir.

V

Nəhayət, şeirin səslənməsi məsələsinə gəlib çıxdıq: tərcüməçi üçün bu, ən çətin məsələdir. Fransız ritmini yaratmaq üçün rus sillabik (hecalı) şeiri hələ çox işlənməlidir... Bundan başqa şərtliyə ciddi əməl olunmalıdır, çünki o təsadüfən yaranmayıb və böyük hissəsi həqiqətən də orijinala adekvat ola bilər.

Hər vaxtın öz ruhu, öz xüsusiyyəti və öz məqsədi var: vurğusu pillə-pillə düşən (vurğulu heca vurğusuz hecadan aşağıdır) yamb (vurğusu ikinci hecada olan ikehecalı şeir vəznə) sərbəst, aydın və möhkəmdir, həmçinin, insan iradəsinin gərginliyini danışmaq dilində gözəl ifadə edən şeir vəzn-

lərindən biri qanadlanan, yüksələn xorey (vurğusu birinci hecada olan ikehecalı şeir təqtsi) ya təlatümlü və mütəssirdir, ya da gülməlidir; onun sahəsi – nəğmədir. Birinci vurğulu hecaya düşən və iki vurğusuz hecanı palma başını yellətdiyi kimi yellədən daktıl (şeir vəznə) güclüdür, əzəmətlidir, təbii qüvvələrin, allahların və qəhrəmanların əməllərindən onların sakit vaxtında danışır. Anapest şeir vəznənin əksidir, kəskin, sərt, hərəkətdə olan təbiət qüvvəsidir, vəhşi

Enjambement adlanan cümlənin bir sətirdən o biri sətirə keçirilməsi də çox vacib məsələlərdəndir.

Kornel və Rasin kimi klassik şairlər buna yol vermirdilər, romantiklər onu məişətə daxil edib, modernistlər son həddə qədər təkmilləşdiriblər.

Bütün deyilənlərdən belə nəticə çıxır ki, şeirin tərcüməçisi şairin özü olmalıdır, bundan başqa diqqətli tədqiqatçı və səmimi tənqidçi olub hər müəllifə xas ən xarakterik xüsusiyyətləri seçməli, lazım gəlsə,

Ən məşhur poliqlotlar

Tarixdə ilk məşhur poliqlot Ponti çarı Mitridat VI Evpator olub. Özünün çoxmillətli ordusuyla o, uzun müddət Roma imperiyası ilə döyüşüb. Deyirlər, Mitridat 22 dil bilib və həmin dillərdə təbəələrini mühakimə edib. Ona görə də paralel mətnlərin bir çox dillərdə nəşri (xüsusilə Bibliyada) "mitridat" adlanır.

Ən məşhur qadın-poliqlot Misir mülkəsi Kleopatradır (bizim eradan əvvəl 69 – 30-cu illər).

Salnaməçilər yazırlar ki, "Onun səsi insanın ruhunu oxşayırdı, dili isə istənilən ahəngə, istənilən ləhcəyə yatırdı". O, bir çox barbarlarla tərcüməçiyə danışsa da, efiopiyaqlar, troqloditlər, yəhudilər, ərəblər, suriyalılar, midiyahılar və parfiyalılarla dilmancsuz danışırdı. Deyilənə görə, Kleopatraya qədər çarlar heç Misir dilini də bilmirmiş. Yunan və latın dilləri də daxil olmaqla Kleopatra 10-a qədər dil bilib.

Sonralar kardinal olan kasıb dülgər oğlu Cüzeppe Qasparo Metsofanti (1774 – 1849) də ən məşhur poliqlotlar sırasındadır. Müxtəlif mənbələrin məlumatına görə, o, təxminən 30-100 dil bilirmiş. Bunlardan 30-nun mükəmməl bildiyi haqqında məlumatlar var. O, əsas Avropa dillərindən başqa macar, alban, qədim yəhudi, ərəb, türk, fars, Çin və başqa dilləri mükəmməl bilirdi və asan-

lıqla bir dildən başqa dilə keçirdi. A.V.Suvorov və N.V.Qoqolla görüşəndə o, rusca danışırdı. Metsofanti hətta müxtəlif dillərdə şeir də yazıb.

Macar tərcüməçisi və yazıçısı İştavan Dabi 103 dildən tərcümələr edirmiş.

XX əsrin məşhur vunderkindi Uilyam Ceyms Sidis səkkiz yaşında olanda səkkiz dil bilirdi. Artıq 30 yaşında isə 30 dil bilirmiş.

Rus şairi-tərcüməçisi Osip Borisoviç Rumer 26 dil bilib və sətri tərcüməşiz çevirirdi.

İtalyan humanisti Covanni Piko della Mirandola 22 dil bilirdi. Müğənni, aktyor Pol Robson 20-dən çox dildə ünsiyyət saxlayırdı.

Fransız şərqşünası və misirşünasıluğun banisi, Rozetta daşlarını oxumuş Jan-Fransua Şampolyon 20 yaşında 13 dil bilirmiş.

XIX əsr çexen mühəndis-memarı, hüquqşünası və ilahiyatçısı Yusif Hacı Səfərov 12 dildə danışırdı.

ehtirasdır. Amfibraxi isə ilahi-yüngül və müdrik varlıqdan xəbər verən həzin, saf sintezdir. Bu vəznlərin ölçüləri xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir: belə ki, dördbölgüli yamb çox vaxt lirik hekayə üçün, beşbölgüli yamb – epik və dramatik hekayə üçün, altbölgüli yamb isə mühakimə və sair üçün istifadə edilir. Təsadüfi deyil ki, şairlər bu formanın xüsusiyyətləri ilə mübarizə aparır, onları başqa şəkllə salmaq istəyir və bəzən buna nail olurlar. Lakin belə mübarizə heç vaxt obraza uğur gətirmir. Ona görə də vəznə və orijinalın ölçüsünə riayət etməklə izini tərcümədə saxlamaq vacibdir.

Qafiyə məsələsi çox şairləri düşündürüb: Volter eşitmə (qulaq) qafiyələri, Teodor de Banvil – görmə qafiyələri tələb edirdi, Bayron isə həvəslə öz adlarını qafiyələndirmişdi. Parnaslılar – zəngin, Verlen sönlük qafiyələrdən istifadə edirdi. Simvolistlər isə daha çox assonansa (ahəngə) qaçırıldılar. Tərcüməçilər özləri üçün müəllifin qafiyəsinin xarakterini aydınlaşdırmaqla və ona əməl etməlidirlər.

qalanları ona qurban verməlidir. O, öz şəxsiyyətini unutmaldır, yalnız müəllifin şəxsiyyəti haqqında düşünməlidir. İdeal variantda tərcümə imzalı olmamalıdır.

Tərcüməçi səli qafiyələri orijinalın qafiyəsi ilə, sillabik şeiri rus şeiri kimi vermək, xarakterik danışığı üçün söz axtarıb tapmaqla tərcümə texnikasını inkişaf etdirə bilər. (Kiplinqin ingilis əsgər dili, Laforqun Paris jarqonu, Mallarmenin sintaksisi və sair.).

Əlbəttə, sıravı tərcüməçi üçün bunlar vacib deyil.

Nəyin vacib olduğunu qısaca təkrar edək:

1) sətirlərin sayı, 2) vəzn və ölçü, 3) qafiyələrin növbələnməsi, 4) enjambement xarakteri, 5) qafiyələrin xarakteri, 6) lüğətin xarakteri, 7) müqayisə tipi, 8) xüsusi üsullar, 9) tonların keçidi (tonlara keçid).

Beləliklə, tərcüməçi üçün doqquz ehkam var, ...ümid edirəm ki, onlar daha yaxşı icra ediləcək.

1919

Lev Tolstoy 15-ə yaxın, o cümlədən ingilis, fransız və alman dillərini mükəmməl bilir, polyak, çex, italyan dillərində isə oxuya bilirdi. Bundan başqa Tolstoy yunan, latın, tatar, Ukrayna və kilsə dilini, holland, türk, qədim yəhudi, bolqar və başqa dilləri də müəyyən səviyyədə bilib.

Böyük dramaturq, diplomat Aleksandr Qriboyedev 9 dil bilib. Gənc yaşlarından alman, fransız, italyan və ingilis dillərinə yiyələnən Qriboyedev sonralar yunan, latın, fars, ərəb və türk dillərini də öyrənib.

Təmsilçi İvan Krilov fransız, italyan və alman dillərini bilib. Sonralar qədim yunan və ingilis dillərini də mənimsəyib.

Nikolay Çernışevski 16 yaşında 9 dili – latın, qədim yunan, fars, ərəb, tatar, qədim yəhudi, fransız, alman və ingilis dillərini mükəmməl öyrənib.

Alman alimi İohann Martin Şlayer 41 dil bilirdi. Görünür poliqlot olduğuna görə, o, esperantonun sələfi olan volapyuk dilini yarada bilmişdi.

Dövrümüzdə də poliqlotlar az deyil.

Məsələn, Belçikadan olan mühəndis-memar İohann Vandevale 40 yaşında 31 dil bilirdi. İtalyalı linqvist-professor Alberto Talnavani isə Avropanın bütün ölkələrinin dilində sərbəst danışa bilir. Dilləri öyrənən gələcək poliqlot dilləri artıq 12 yaşında mənimsəyib, 22 yaşında – Bolonya universitetini bitirəndə isə "dil baqaj"ında 15 dil olub.

Hazırladı: Naringül ƏLİYEV

○ ...Hələ rəngli fotoların çəkilmədiyi dövrlərdə rəssamlar öz əsərlərinin şəkillərini məhz ona çəkdirmək istəyiblər. Çünki onun çəkdiyi şəkillərdə rəsm, tablounun bütün rəngləri öz çalarları ilə seçilib. Onu bir yazıda "Nazim Hikmətin fotoqrafı" kimi təqdim ediblər. Amma, mənə, bu, Kamal Babayevin zəhmətini kiçiltmək olardı. Söhbət ömrünün 66 ilini fotoqrafılığa həsr etmiş bir insandan gedir.

○ "88 yaşlı bir adamdan bu 66 ilin "haqq-hesabını" necə aparaçağam", fikri ilə qayğılanmışdım müsahibəyə gedəndə. Amma fotoqraflarla bağlı silsilə yazılar hazırladığım müddətdə bir daha əmin oldum ki, bu peşənin sahibləri həyatı təkcə fotoaparatin yaddaşına köçürümlər...

Fotodan acığı gələn

fotoqrafı...

Qonşuda qız sevənin...

Beləcə, institutdan qovuldum. Amma fotoqrafıq işim yaxşı gedirdi. "Pioner" jurnalının məsul katibi Hüseyn Abbaszadə qonşumuz idi. Bir gün gəldi ki, Kamal, təzə şeirim çıxıb, "Qonşu qız" adlı. Onu sənə həsr etmişəm. Bizim evdən küçüyə çıxan dalandə Hüseyn, onlarla üz-büz də indiki həyat yoldaşımıl yaşayırdılar. Amma bir ildən sonra Hüseyn də bizimlə üz-büz yaşayan qızla evləndi...

1953-cü ildə Hüseyn məni "Pioner" jurnalının redaktoru Zeynal Cabbarzadənin yanına apardı. O da mənə tapşırıq verdi ki, uşaq jurnalı üçün şəkillər çəkim. Getdim çəkdim-radio qarşısında bir qəşəng uşaq oturub, qu-laq asır. Redaksiyanın rəssamı o şəklə rənglədi. Jurnalın üz qabığına verdilər. Bu şəkllə görə mənə mükafat da yazdılar. Bir gün Zeynal Cabbarzadə məni İncəsənət Muzeyinə göndərdi ki, "Pioner" jurnalına uyğun olan tabloların şəkillərini çəkim gətirim. Muzeyin direktoru Xalq rəssamı Kazım Kazımzadə idi. O, məni çox yaxşı qəbul etdi. Şəkilləri çəkdim. Kazım müəllim mənə dedi ki, bizim muzeyin fotoqrafı yoxdur, gəl, burda da şəkillər çək. Sənə direktor fondundan qonorar verərəm. Orada saxlanılan əsərlərin şəkillərini çəkirdim, pasportu üçün, kiçik ölçüdə çıxarırdım. 1955, ya 56-cı ildə Bakıda Gənc Texniklərin Mərkəzi studiyası yaradılmışdı. Məni orada fotoqrafıyadan dərs deməyə dəvət etdilər. Getdim, bir müddət sonra hiss etdim ki, bu uşaqlar üçün dərslik lazımdır. Direktor Oqtay Hüseynzadəyə dedim ki, azərbaycanca bir kitab, broşür yoxdur, uşaqlar çox çətinlik çəkir. Dedi, yaza bilərsənə, yaz, 4 broşür yazdım. Bunlar çap olundu, uşaqlara paylandı, gördüm ki, xeyli irəliləyiş oldu. 1958-ci ildə məni İncəsənət Muzeyinə ştata götürdülər. Bir neçə aydan da sonra laboratoriya müdiri keçdim, maaşım da iki yüz manat artdı. Ta 2011-ci ilə qədər bu muzeydə işlədim.

... 1986-cı ildə İsveçdə keçirilmiş fotomüsabiqənin diplomunu, 1987-ci ildə SSRİ-də çıxan "Nauka i jizn" jurnalının mükafatını almışam. Həmin jurnalda məqalələrim də dərc olunurdu. 1988-ci ildə "Sovetskoye foto" jurnalının müsabiqəsində 1-ci yeri tutmuşam. 1995-ci ildə Fransanın Nant şəhərində açılmış "Azərbaycan fotoqraflarının əsərləri" sərgisində bir neçə əsərlə çıxış etmişəm...

Nazim Hikmətlə görüş...

Bir gün Zeynal müəllim məni çağırıb dedi ki, Nazim Hikmət Mərdəkəndə dincəlir, get onun şəkillərini çək. Getdim, gördüm, üzündən nur yağan bir insandır. Olduqca istiqanlı, səmimi... Söhbət elədik, dostlaşdıq, mənə bir kitabını bağışladı. Tez-tez gedirdim yanına, şəkillərini çəkirdim. Bir şəklə çox xoşuna gəlmişdi. Dedi ki, bundan beş yüz dəne çıxart. Dedim o qədər neynirsiniz, dedi, mən gündə 10-15 şəkil paylayıram. Bakıda olanda daima yanında şəxsi həkimi Qalina Kolesnikova olurdu. Sonra evləndi onunla. Bir gün getdim redaksiyaya, dedilər, Nazim Hikmət səninçün pul göndərib. Dedim, vay, biabır oldum. Dörd-beş dəne "palazqulaq" yüzlük idi, qaytardım qoydum zərfa, redaksiyanın kuryeri ilə göndərdim geriyə...

Qızılgül ABDİN

"Fotoqrafiyadan acığım gəlirdi"

1927-ci ildə doğulmuşam. Keçmiş Kamo küçəsində, 70 sayılı evdə. Dayım, gözəl insan və həkim Ağamehdi Əlizadə XX əsrin əvvəllərindən foto həvəskarı idi. Bazar günü uşaqları yığıb şəkil çəkərdi. Məhəllədə 7 uşaq idik. Mən hamısından böyük olduğumçün, deyərdi ki, işi sən tut. Necə tutmağı da öyrədərdi. Hərdən mənə deyirdi ki, "proyativel" (yuyucu maddə) hazırla, neqativləri yuyaq. Mən də maddələri aptek tərzisi ilə çəkirdim, qaynanmış su qatırdım, hazırlayırdım. Onda plyonka yox idi, şüşə plastinkalarda çəkirdik. Bəzən neqativləri özüm yumalı olurdum. Otağı qaranlıq edirdim, başıma qara şal atırdım, şəkilləri yuyurdum, salırdım fiksaja. Amma fotoqrafiyadan acığım gəlirdi, ona görə, heç öyrənmək də istəmirdim.

Heyf, dayım tez rəhmətə getdi, 36 kadrlı plyonkaları, təzə fotoaparatlara görmədi...

Müharibə...

1941-ci ilin sentyabrında dərsə gələndə gördük ki, həyətdə adamlar o tərəf bu tərəfə qaçırlar. Məlum oldu ki, məktəbimizi hospital ediblər. Bizi köçürdülər 88 sayılı məktəbə. Bakıda bir neçə məktəbi hospital eləmişdilər. O qədər yaralı gəlirdi ki... Dayım da o hospitallardan birində cərrah kimi işləyirdi. Elə yorulurdu ki, evə gələndə divanda yığılıb qalırdı. Yemək yeməyə də halı olmurdu. Yarım il oxuduq, bizi yenə başqa məktəbə köçürdülər. Bununla belə, oxumağa böyük həvəsimiz var idi və bir də, babam Ağə Əlizadə bizi elə tərbiyə etmişdi ki, zəif oxuya bilməzdik. Babam Azərbaycan Cümhuriyyətinin şeyxülislamı olub. Amma cəmisi 20, ya 18 ay şeyxülislam olub, sonra sovet hökuməti qurulub. Məscidləri bağlayıb, şeyx-

ləri, mollaları tutub aparırlar. Babamın da arxasınca gəliblər, baxırlar ki, otağının divarlarındakı rəflər kitablə doludur.. Hegel, Feyerbax, Marks, Dostoyevski... Komandir deyib ki, ay molla, sən bu kitabları neynirsən? O da deyib ki, mən molla deyiləm, mən axundam, bunları oxuyuram. Çıxıb gediblər...

İlk fotoaparat sevinci...

Qardaşım da, mən də orta məktəbi bitirdik, 1947-ci ildə qardaşım Moskva Avtomexanika İnstitutuna daxil oldu. Yay tətilinə gələndə mənimçün bir dəne fotoaparat hədiyyə gətirdi. Baxdım ki, əcəb maraqlı aparatdır. Nə plastinka, nə bir şey- heç nə lazım deyil. İçinə bir dəne kaset salırsan, 36 dəne şəkil çəkir. Qardaşımın bir dostu mənə plyonkanı aydınlaşdıran cihaz da hədiyyə etdi. Çoxlu şəkil çəkdim, yudum, hazırladım, gördüm əvvəlkindən çox asandır. Belə-belə alışdım fotoqrafılığa. Amma dərsim qaldı bir kənarında. Azərbaycan Neft-Kimya İnstitutuna daxil olmuşdum. Mən energetika fakültəsini seçmişdim, yer olmadı, neft emalı fakültəsinə saldılar. Sonra başım foto çəkməyə qarışdı. Gördüm, gedib-gələ bilmirəm, ərizə verdim, qiyabi şöbəyə keçdim. Üstündən bir az da keçdi, məni instituta çağırırdılar. Dekan dedi ki, arayış gətirməlisən ki, neft mədənlərinin birində işləyirsən. Mən də gəldim evə, kor-peşman. Bir dostum var idi-Mirkazım, seyid idi. Əlindən hər nə desən gəlirdi. Dedi "narahat olma". Sabahı günü mənə bir arayış gətirdi, möhürlü-zadlı. Apardım verdim, gəldim. Üstündən 1 il keçdi. Bir gün yoxlama işimi aparmışdım, getdim gördüm ki, divardan siyahı asılıb. İnstitutdan çıxarılan adamların içərisində mənim də adım vardı. Gedib katibədən soruşdum, dedi, bəs, sənin arayışınla gediblər Orconikidze adına Neft Emalı Zavoduna, məlum olub ki, orada işləmirsən.

Nobel mükafatı laureatı İosif Brodskinin 1988-ci ildə Miçigan Universitetinin məzunları qarşısındakı məşhur çıxışının üstündən uzun müddət keçsə də, hələ də ədəbi aləmin yaddaşından silinməyib. Həmin vaxt tənqidçilər şairin çıxışını "yersiz", "siyasi cəhətdən yanlış" adlandırmışdılar, hətta bir nəfər ona "rasizm" yarlığı da yapışdırmışdı. Amma Brodski həmin vaxt qərəzsiz, zamandan və məkandan kənar çıxış etmişdi. Çıxışdan bəzi müddəaları oxucuların diqqətinə çatdırırıq.

1. Fikrinizi dilinizdə dəqiqliyi üzərində cəmləşdirin. Öz lüğətini genişləndirməyə çalışın, onunla elə rəftar edin ki, elə bil bank hesabınızdır. Ona çoxlu vaxt ayırın, öz yatırınızı artırmağa çalışın.

Bunda məqsəd özünüzmü mümkün qədər tam və dəqiq ifadə etmək imkanı qazanmaqdan ibarətdir. Bir sözlə məqsəd – sizin müvazinətinizdir. Ona görə ki, deyilməmiş, ifadə olunmamış sözlərin yığılıb qalması mütləq sizin əsəb böhranı keçirməyinizə səbəb olacaq.

Bundan qaçmaq üçün mütləq kitabqurduna çevrilməyiniz zəruri deyil. Sadəcə lüğət almaq, həmin lüğəti hər gün oxumaq lazımdır. Bəzənsə şeir kitablarının mütləqəsi ilə məşğul olmaq zəruridir. Belə kitablar kifayət qədər ucuzdur. Hətta onların arasında ən bahasının qiyməti bir dəfə psixiatrın qəbulunda olmağın dəyərindən xeyli azdır.

2. Valideynlərinizə qarşı xeyirxah olun. Əgər bu "Ata-ananıza səcdə edin" kimi səslənirsə, məni bağışlayın. Mən ancaq bunu demək istəyirəm: onlara qarşı qiyam qaldırmamağa çalışın. Çünki hər halda onlar sizdən əvvəl dünyalarını dəyişəcəklər, buna görə də özünüzmü ən azı bu günahdan azad edə bilərsiniz.

Əgər "Sizdən bir qəpik də almaram" mənasında qiyam etməyə ehtiyacınız varsa, onda o qədər də dəymədişər olmayanlara qarşı çıxın. Valideynlər həddən artıq yaxın hədəfdirlər. Məsafə o qədər yaxındır ki, hədəfdən yayına bilməsiniz.

3. Siyasətçilərə o qədər də arxalanmayın. Onların başı həddən artıq qarışıq olur. Siyasətçilər sosial şəri həddən artıq azalda bilərlər, amma onu aradan qaldıra bilməzlər. İnkışaf nə qədər sürətli olur-olsun, etik nöqtəyi-nəzərdən həddən artıq az olacaq, çünki, ən azı bir adam həmin inkışafdən payını ala bilməyəcək.

İosif Brodskinin

6 nəsihəti

"Özünüzmü qurban saymaqdan qaçın"

Dünya mükəmməl deyil. Qızıl əsr heç vaxt olmayıb və olmayacaq. Buna görə də siz yalnız özünüzmü güvənməli, dünyanızı özünüzmü sərbəst idarə etməlisiniz. Qismətinizi özünüzmü qazansanız da, siz həm şükürün, həm də peşmanlığın haqlıya olduğunu bilməlisiniz.

4. Sadə olmağa çalışın. Bizim sayımız həddən artıq çoxdur, tezliklə bundan da artıq olacaq. Günəşin altında yer qazanmaq mütləq başqalarının hesabına baş verəcək. Digərlərinin ayağını basmalı olmağınız o demək deyil ki, onların çiyinə dırmaşasınız. Ona görə də əgər varlı, ya da məşhur, yaxud həm varlı, həm də adlı-sanlı olmaq istəyirsinizsə, işiniz avand olsun, amma bütün ömrünüzmü bunlara həsr etməyin.

çalışın. Yaxın adamları, özünüzmü sevməyi də yaddan çıxarmayın.

5. Özünüzmü qurban statusu verməkdən hər vaxt qaçın. Vəziyyətin nə qədər xoşagəlməz olur-olsun, bunda xarici qüvvələr – tarixi, dövləti, irqi, rəhbərliyi, valideynlərinizi, ayları-illəri, uşaqlığı... – günahlandırmayın.

Günahı nəyinsə üzərinə yıxanda özünüzmü nəyinsə dəyişmək qətiyyətinizi sarsıdır, məsuliyyətsizlik boşluğunuzu artırır, həmin boşluğu da iblislər və boşboğzlar doldurmağı çox sevir, çünki mələklər iflic olmuş iradəni sevmirlər.

Ümumiyyətlə, həyata təkə gözəlliklərinə görə yox, həm də çətinliklərinə görə hörmət etməyə çalışın. Onlar oyunun tərkib hissələridirlər, yaxşı cəhətləri budur ki, yalan deyillər. Siz hər dəfə ümitsizliyə qapılındadı və ümitsizlik həddinə çatanda, xoşagəlməz vəziyyətə və çətinliyə düşəndə yadda saxlayın: həyat sizinlə bildiyi yeganə dildə danışır.

6. Başlamağı bacarın. Qədəm qoyduğumuz aləm yaxşı nüfuz malik deyil. Tezliklə əmin olacağsınız ki, bura xoşagəlməz yer deyil. Ona görə həyatınıza bədbəxtlik gətirməyə çalışın adamlara fikir verməməyə çalışın. Belələri həm rəsmi vəzifələrdə olanlar, həm də özlərini vəzifəli hesab edənlər arasında çox olacaq.

Düşmənlərinizin sizə qarşı elədikləri, həmin əməllərə necə reaksiya göstərməyinizdən asılı olaraq, az və ya çox əhəmiyyət kəsb edəcək. Buna görə də onun içindən, yaxud yanından keçib gedin. Beləcə, beyninizin hüceyrələrini faydasız gərginlikdən xilas edin.

Atatürkün şeirləri

Mustafa Kamal Atatürk bütün həyatını böyük siyasətə həsr etməklə yanaşı sənətlə, poeziya ilə də maraqlanmağa vaxt tapıb. Onun bizə gəlib çatan şeirləri azsaylı olsa da, Atatürkün elm, düşüncə, mədəniyyətlə birlikdə sənət zövqünü də nümayiş etdirir. Həmin poetik nümunələr bu gün də sevilir və qiymətləndirilir.

Həqiqət hardadı?

Qafil, nə üç əsr, nə on əsr
Tuna əzəldən Türk diyarıdır.
Məlum tarixlər söyləməyib bunu
Qalxır örtüklər, örtülən doğulacaq,
Dinləyin səsini doğulan tarixin,
Aydınlıqda qaraltı, qaraltıda şəfəq
Yalan tarixi gömüb,
düz tarixə gedin.

Asiyanın ortasında Oğuz oğulları, Avropanın Alplərində

Oğuz torunları,
Doğudan çıxan biz
Harda olsa, nə olsa,
özümüzmü tanıyıraq.
Türk bir millətin adı deyil,
Türk bütün adamların birliyi.
Ey bir-birinə diş qırcayan yığınlar,
Ey yığın-yığın insan qəflətləri
Yırtılsın gözlərdəki
qəflətdən pərdə,
Həqiqət harada?

Həyat serenadası

Atatürkün Salih Bozoka yazdığı məktubdan:
"Bir fransız şairi həyata tərifi verir:

Həyat qısadır,
Bir az xəyal,
Bir az eşq
Və sonra nə olar, olar.

Diğəri də:
Həyat boşdur.
Bir az kin,
Bir az ümid
Və sonra nə olar, olar.

İnsan

Gələnlər adamdı,
tapdıqları insandı,
İnsan yalnız Tanrının
yaratdığı məxluq
İnsan məxluqdan,
adam insandan çıxdı.
Tanrının insanı yeyər və içər.
İnsanın adamı düşünər
və yaradar.

Çapa hazırladı: NƏRİMAN

Yazı prosesini mərasim kimi

Məşhur yazıçılar başlıca əsərlərini qələmə alanda mərasimə oxşayan müxtəlif hərəkətlər edib, üstəlik, cürbəcür işlərlə məşğul olublar.

Mark Tven

Daim siqar çəkirdi...

Böyük Amerika yazıçısı Mark Tvenin uşaqlar üçün şeirlər və nağıllar qələmə aldığı az adam bilir. O, eyni zamanda oxucuların məktublarına zarafat dolu cavab verməyi sevirdi. Yazıcının oxucu məktublarına şərh hətta ayrıca kitab şəklində də nəşr olunub. Tvenin hikmətli sözlərini də onun hobbilərindən biri kimi qəbul etmək olar. Bəs yazıçı necə işləyirdi?

Bioqrafının yazdığına görə, o, doyuncu yediyi səhər yeməyindən sonra kabinetinə gedir, axşam yeməyindən (saat 5-əcn) oradan

çıxmırdı. O, fasiləsiz olaraq bir neçə saat işləyə bilirdi. Yazıçı günortada yeməyinə gecikir, ailəsi isə onu narahat etməkdən qorxurdu. Şam yeməyindən sonra Tven yazdığıni ailə üzvlərinə oxuyurdu. Yazıçı özünə dinləyicilər tapmağı sevirdi, bu onu ruhlandırır.

Mark Tvenin ən çox sevdiyi məşğuliyyət isə siqar çəkmək idi. O, harada olur-olsun, daim siqarını tüstülədir.

Simona de Bovuar

O, dükanları gəzməyi sevirdi...

Simona de Bovuar 1965-ci ildə verdiyi müsahibədə onun haqqında yaradılmış "əzabkeş dahi" obrazını darmadağın etdi. O, həmin müsahibəsində adi iş rejimi, pis xətti, qəhrəmanlarının adlarını telefon kitabçalarından götürməsi, öz personajlarını ətrafındakı adamlardan "kəçürməsi haqqında danışdı.

"Ümumiyyətlə, səhəri sevməsəm də, həmişə işə başlamağa tələsirdim. Əvvəlcə çay içirdim, təxminən saat 10-da isə yazı masası arxasında əyləşib günorta saat 13-ə qədər işləyirdim. Sonra dostlarımla görüşür, saat 17-yə yaxın evə qayıdıb saat 21-əcn yazıram. Başladığım süjeti davam etdirirəm. Fasilədə qəzet oxuya, dükanlara gedə bilərəm. İşimdən daha böyük zövq alıram. İşim irəli getməyəndə təxminən yarım saatımı əvvəlki gün yazdığım mətnin redaktəsinə sərf edirəm. Sonra isə qaldığım yerdən davam edirəm".

Vladimir Nabokov

Sistemləşdirmə ustası

Kəpənək həvəskarı, mühazirəçi, qəlibi sevməyən Vladimir Nabokov xüsusi yazıçılıq vərdişləri ilə şöhrət qazanmışdı. İş zamanı sistemli elmi yanaşmadan istifadə edirdi. Üstəlik, onun kəpənəklə-

rin təkamülü barədə nəzəriyyəsi alimlər tərəfindən müsbət rəy almışdı. Nabokov deyirdi: "Sənətkar və alim kimi, hər hansı tərffüatı ümumiləşdirmədən, obrazı ideyadan, aşkar rəmzləri qeyri-müəyyən faktlardan, yabanı meyvələri isə sintetik cəmdən üstün sayıram".

O, 1950-ci ildə uzun yeşiklərdə saxladığı sistemli kataloq kartoçkalı üzərində ilk qaralamalarını yazdı. Yazıcının dediyinə görə, o, sonralar həmin kartoçkalı istədiyi kimi düzür, bu da ona hekayənin süjetini mətnlərin ardıcılığından asılı olmayaraq qurmağa imkan verirdi. O, kartoçkalı qarışdırmaqla abzasların, fəsillərin, yerini dəyişdirər, süjeti məsləhət bildiyi kimi davam etdirə bilirdi. Həm də kartoçka yeşikləri ondan ötrü səyyar masa rolunu oynayırdı. O, "Lolita" romanını Amerika-ya səyahət zamanı, gecələr dayanacaqda saxladığı maşınının arxa oturacağında yazmışdı. Yalnız bir neçə aydan sonra kartoçkalı yazı makinasında köçürmək üçün arvadı Veraya vermişdi.

Günel NATİQ

Ağac yaddaşı min-min insan nəslinin yaddaşıdır. İnsanlar doğulur, yaşayır, ölürlər, yeni nəsillər gəlir, gedir, ağaclar isə nəsillərin yaddaşını öz yaddaşına sığışdıraraq, bu yaşantıların səssiz şahidinə çevrilirlər. İnsan həmişə bu ululuğu, böyüklüyü dərk edib. Həm də onu haqlı suallar düşündürüb: görəsən, bu zəhmli varlığın sirli sükutunun arxasında nələr gizlənir? Görəsən, adamlarla ağacları nələr birləşdirir?

Qədim zamanlarda hər xalqın özünün bir müqəddəs ağacı vardı. Düşünürdülər ki, ağacın da ruhu var və o, qeyri-adi gücə malikdir. Ağacın həssas ruhuna yaxın olan insan hətta ondan ağıl, müdriklik, təcrübə də əxz edə bilərdi.

Qədimlərdə belə hesab edirdilər ki, insanla ağac qan damarları kimi bir-birinə bağlıdırlar - birində nə baş verirsə, o birində dəhşətli özünü büruzə verir. Ona görə də ağac insanın həm dostu, həm də əkiz qardaşı sayılırdı, ağac insanın ruhunu qidalandırır və eləcə də, həm yaxşı, həm də pis xüsusiyyətləri özündə əks etdirirdi. İnsanın həyatının ən önəmli çağında onun ağac-əkizini müşahidə edirdilər, yalnız bundan sonra həmin adamın taleyi ilə bağlı hökm çıxarılırdı. Ağac əsasən insanın düzgün addım atıb-atmadığını və ya gələcək həyatında özünü necə göstərəcəyini müəyyən etmək olurdu.

Ağaclar nəinki insan mənəviyyatının, həm də Tanrılar dünyasının aynası sayılırdı və belə hesab olunurdu ki, təbiətdə görünən və görünməyən nə baş verirsə, bu yolda əks olunur. Ağac həm keçmiş və gələcək, həm də insanlarla Tanrılar arasında bir körpü idi.

Həyat ağacı - həyat mexanizminin bir modeli kimi

Demək olar ki, bütün xalqların mifologiyasında həyat ağacı obrazı var. Hərçənd həyat ağacı konkret heç bir mədəniyyətə aid deyil. O irqlərdən və dinlərdən kənar müstəqil obrazdır. Bu obraz təbiətin ayrılmaz hissəsidir.

Onun kökləri çox dərinlərə, yeraltı sirli dünyalara uzanır. Budaqlarıyla, göy üzünün ən yüksək qatına, ulduzların, Tanrıların, Yüksək Arzuların və İdealların mövcud olduğu yerə ucalır. Orda həmişə bahar hökm sürür. Bu, kainatın mərkəzidir, kosmosun nə əvvəli, nə sonu olan, görünən və görünməyən hadisələri onun ətrafında cərəyan edir. O, yer və göyü birləşdirir. Ağac kainatın üç qatını simvolizə edir. Torpaqaltı, yer və göyüzü. Ağac həyat mexanizminin bir modelidir. Bitib-tükənməyən həyatı təmsil ediyi üçün ölümsüzlüyün simvoludur. Ağacın gövdəsi zamanın və məkanın oxunu simvolizə edir, amma budaqları və kökləri onun məhvindən, həyatın və ölümün özündən belə kənara çıxır. Bu, insanın mənəvi yükşəlişə gedən yoludur, həyat, ölüm və

yenidən doğulma mərhələlərini ifadə edir. İnsan özü həyat ağacının miniatür modelidir.

Türk mifologiyasında həyat ağacı - Övliya ağacı

Övliya ağacı Ulu Göy Tanrının özəlliklərini daşıyır; övliya ağaclarının tək və bənzərsiz olması, ölümsüzlüyü simvolizə etməsi, tapınma yeri olması və s. Tanrı dağı kimi, Övliya ağac da tanrıçılıqda Tanrını təmsil edir.

"Göydən üç alma düşdü"

Nağılın sonunda "Göydən üç alma düşdü" deyirlər. Bu "üç alma" həm nağılın yekunu, həm də nağıl deyinin mükəfatıdır. Nağılçının bacarıq və məharətidir ki, almaların üçü də onun özünə çatır: "Biri mənim, biri özümün, biri də nağıl deyinin". Bu öz yerində, bəs niyə almalar ağacdən deyil, göydən düşür? Mifoloji inanclarla paralellər apararaq. Miflərdə də ağaclar göydən yerə enir. Ola bilər ki, "Göydən üç alma düşdü" deyimi genetik kodlara - mifoloji inanclarla əlaqəli deyil.

Dədə Qorqud boylarında "Qaba ağac" deyimi var. Yəni ulu, böyük ağac. Ağac uludur, böyükdür, bəzən yol göstərəndir. İnsan ondan güc alır, qüvvə alır. Yaşarlıq, əbədlilik duyğularını ağaclarla çoxaldır.

Həyat ağacının budaqları buluddan nəm çəkir. Bəs budaqları yerə uzanan həyat ağacı haqqında nə demək olar? Axı miflərdə tərsinə təsvir olunan ağaclar da rast gəlirik. Bu da kainatın, onun qanunlarının, sonsuz sayda baş verən dəyişikliklərin simvoludur.

"Əcdadların ruhları ağaclarla yaşayır"

Həm Şərq, həm də Qərb xalqlarının inanclarında ağaclar canlı varlıq kimi təsəvvür edilir. Onlar hiss edir, nəfəs alır, bir-birləri, hətta adamlarla da danışırlar. Bu səbəbdən ağaclarla bağlı çoxlu yasaqlar var, ağacı vurmaq, kəsmək, təhqir etmək olmaz.

Bəzi Avropa xalqlarında belə bir inanc var idi ki, onların əcdadları ağacların budaqlarında, yarpaqlarında, çiçəklərində yaşayır. Hətta uşaqları da ağac dünyaya gətirir.

Skandinaviya miflərində həmişəyaşıl həyat ağacından söhbət gedir, o, müqəddəs balla qidalanır. O, nəhəng ağacdır və özündə doqquz dünyanı birləşdirir. Ağacın başında qartal oturub, gövdəsinə isə ilanla əjdaha sarılıb.

Poeziyada mifoloji inancların izləri

Aşıq Veysəl deyir ki:
*Bir ulu ağacdən bir yarpaq düşsə,
O saat acısın duyur, inləyər.
Qatlansa acıya, sakitcə keçsə,
Əsən rüzgarlara uyar, inləyər.*

Ağac dünyadır, yarpaq da dünyanın faniyini anlayan insan. Əsən rüzgarlar həyatın ağrı-acılarıdır, insanları da bir ağacdən qopan yarpaq kimi sovurub aparır. Bu şeir mifoloji inanca söykənir. Qədim inanclarla görə, o biri dünyada hər yarpağı yer üzündəki bir insana aid olan ağac var. Yarpaq saralıb düşəndə həmin adam dünyasını dəyişir.

Mifologiyada ağacın gözlə görünməyəcək qədər uzaqlara varması inancı Nazim Hikmətin bir şeirində də öz izini qoyub.

*"Mən bir cəviz ağacıyam
Gülləyə parkında
Nə sən bunun fərqi dəsən,
Nə polis fərqi dəsən."*

Vaqif Bayatlı Odərin söyüd ağacıyla bağlı şeirinin kökündə də insan soyunu ifadə edən ağaclarla bağlı mifoloji inanc dayanır.

*"Bir söyüd ağacı qoyun dan yerinin altına,
qoy bitsin orda bütün ölümlərin qəsdinə", - deyir şair.*

*Qalxsm o söyüd
O torpaqdan qalxan
Soyun qələbəsitək,
Qalxsm o söyüd
O arxdan qalxan
Suyun qələbəsitək,
Dikəldin o arxı da
Bir söyüd qələməsitək axsm,
axsm
Qalxa-qalxa,
sma-sma
Tanrının
göyüzündəki
bağçasına.*

Başqa bir söz məqamında şair "bəxt ağacı" ifadəsini şeirə gətirir. Bu da maraqlı bir obrazdır.

*Bir yol ağzında iki bəxt ağacı yan-yanə,
Bir sevginin yarasından,
İki bəxt ağacı arasından
Sevgili ölümlərin, şəkər ölümlərin
Üz qoyduğu torpağı oyatmaq.
Yaşamaq bir ağac kimi...*

Nazim Hikmətin məşhur misralarında da ağac həyatla bağlı bəşəri duyğuları ifadə edir:

Yaşamaq bir ağac kimi tək və hüür Və bir orman kimi qardaşcasına...

İnsan başqa insanlardan ayrı yaşaya bilməz. O, enerji almalı və enerji ötürməlidir. Eyni zamanda, ormanda tək ağac kimi öz azadlığını da hiss etməlidir.

Başqa bir türk şairi Camal Süreyyənin bir şeirində də ağac yaşamaq ümidi, ölümə əks olan həyat qaynağıdır.

Ölüm gəlir ağılıma, birdən ölüm - Bir ağacın gövdəsinə sarılıram.

İspan şairi Xyan Ramon Himenes bir şeirində özünü ağaca bənzədir, amma bu, adi ağac deyil, göy üzünə dirənən bir ağacdır, "mənim qanımla ulduzlar qidalanır - deyir şair - budaqdakı quşlar isə mənim yuxu və arzularımdır. Əgər mənə balta vursalar, göy üzünü də yerə çökər".

Bir daha adamlar və ağaclar barədə

Ağac həyatın dərin fəlsəfidir, insan kimi ağacların da öz xarakterləri var. Təsədüfi deyil ki, qədim xalqlardan olan druidlərin astrologiyasında insanlar doğulduqları vaxta əsasən hər hansı bir ağacın xüsusiyyətlərini daşıyırlar. Bozilər şam ağacının, kimi söyüdü, bəziləri də çinarın xüsusiyyətlərini daşıyır. Məsələ burasındadır ki, təbiətlə sıx təmasda olan druidlər dünyanı və həyatı ağaclarla, çiçəklərlə, torpaqla vəhdətdə qavrayıblar, dərk ediblər. Bütün bu məqamları gözdən keçirəndə qədim insanın "Anam Qaba Ağac" deyimi də artıq mifə, əfsanəyə bənzəmir...

Uitni Hyustonun cəsərətə dünya musiqi tarixinin ən sevilən və yaddaqalan ifaçılarından biri adlandırmaq olar. Albomları 170 milyon nüsxə ilə satılan müğənni qazandığı mükafat və titulların sayına görə çoxdan Ginnesin Rekordlar kitabına düşüb. "Rolling Ston" jurnalının hazırladığı "100 böyük ifaçı" siyahısında onun da adı var. Hyustonun bəstələdiyi və öz ecəzkar səsi ilə "bəzədiyi" mahnıların əksəriyyəti zövq etalonuna çevrilib. Yəqin ki, onun ifasını, "I Will Always Love You" (Səni həmişə sevəcəyəm) xitini, heç olmasa, birçə dəfə dinləməyən insan tapmaq çətindir.

Hyuston ailəsi

Uitni Hyuston 1963-cü il avqustun 9-da Nyu-Cersi ştatının Nyu-Ark şəhərində anadan olub. Uçuşlu ailənin sonbeşiyi olan Uitni həmişə sevgi və qayğı ilə əhatə olunub. Valideynləri Con və Sissi Hyuston baptist kilsəsinin nümayəndələri olduqları üçün kilsə musiqisi hələ erkən yaşlarından onun həyatının ayrılmaz hissəsinə çevrilib.

Balaca Uitni kilsə xorunda oxuyub, şəhərin ən yaxşı müəllimlərindən musiqi dərsi alıb. Anası Sisi və xalası qızı Dayon Uorvik şəhərin qaradərili sakinlərinin üstünlük təşkil elədiyi məhəllələrində əsl caz ulduzu idilər. Belə bir mühit balaca qızın dünyagörüşü və arzularına təsirsiz ötürə bilməzdi. On bir yaşında ikən balaca Hyuston Nyu-Arkdakı "Yeni ümid" baptist kilsəsinin xorunda aparıcı soslislərdən biri olub. Anası ilə qastrol səfərlərinə yollanan Uitni onunla birlikdə səhnəyə də çıxıb.

Bir müddət sonra Hyuston məşhur ifaçı Çaki Xanın vokalçısı kimi çalışmağa başlayıb. Böyük səhnəyə addım-addım irəliləyən Uitni gecə klublarında çıxış edib, fotomodel kimi fəaliyyət göstərmiş. 1980-ci ilin əvvəllərində Hyuston model biznesində əsl inqilab edib. O, "Glamour" «Cosmopolitan» kimi dünyaca məşhur jurnalların üz qabığına rəngli fotolar çəkdi-rən ilk fotomodelərdən olub.

İlk albom

Hyustona ilk albom təklifi 13 yaşında gəlsə də, anası etiraz edib və qızının məktəbi yarımçıq qoymayacağını deyib. Səsyazma studiyaları ilə əməkdaşlıq edən Hyuston 1983-cü ildə ilk böyük uğuruna imza atıb.

Gecə klublarından birində anası ilə çıxış edən Uitni dinləyən prodüserlər studiya rəhbəri Klayv Devisə xəbər verirlər. Həmin ildə Uitni "Arista Records" studiyası ilə müqavilə bağlayıb və solo albomu üzərində işləməyə başlayıb. "Uitni Hyuston" adlı ilk albomu 1985-ci ildə işıq üzünə görüb. İlk işbirliyi kifayət qədər uğurlu alındığından, ifaçının səsi radiostansiyalardan eşidilib. Buna görə də, iki il sonra musiqi mağazalarında yeni – "Uitni" albomu peyda olub. Məhz bundan sonra Hyustonun karyerası yüksələn xətlə inkişaf etməyə başlayıb. Müğənnini əvvəllər qaradərili ifaçıların üzünə bağlı olan məşhur televiziya proqramlarına dəvət etməyə başlayıblar..

1986-cı ildə Hyustonun birinci albomu ən nüfuzlu musiqi çartlarında, "Billboard 200"də ilk pillədə qərarlaşıb. Təkcə Birləşmiş Ştatlarda 13 milyon nüsxə ilə satılan albom müğənninin uğur talismanına çevrilib.

Onun ikinci albomu – "Uitni" də böyük səs-küyə səbəb olub. 20 milyon nüsxə ilə satılan albom "Beatles"-in rekordunu təzələyib.

1988-ci ildə ikinci "Qremmi" mükafatını almış sənətçi elə həmin il Seulda keçirilən Yay Olimpiya oyunlarının himnini ifa edib.

Dünya ulduzu statusunu qazandıqdan sonra Hyuston daha beş albom buraxıb. Onlardan sonuncusu 2009-cu ildə işıq üzünə görünən "I look to you" (Mən sənə baxıram) rekordda imza atmasa da, uğurlu alınıb.

"Niyə boşanmırsan, Uitni?" - bu sualı rəfiqələri ona tez-tez verirdilər. Bu sualların qarşılığında Hyuston dərinə nəfəs alır, sakit səs tonu ilə həmişə eyni cavabı verirdi: "Ailə quranda bir-birimizin gözlərinə baxıb and içmişik. Kədərdə və sevincdə, xəstəlikdə və sağlıqda...".

1989-cu illərdə Uitni həmkarı, "New Edition" qrupunun solisti Bobbi Braunla tanış olub. Üç il sonra, 1992-ci ilin iyulunda cütlük ailə həyatı qurub. 1994-cü ildə Hyuston çoxdan arzuladığı övladını, Kristinanı dünyaya gətirib. Polislə problemlər yaşayan Bob Braunun narkotik vasitələrdən asılılığı mətbuat üçün sirr deyildi. 2000-ci ilin əvvəllərində isə qəzetlər Uitnin də narkotik aludəçisi olduğunu yazıb.

2006-cı ildə uzun sürən mübahisə və münaqişələrdən sonra içki və narkotik asılılığından əziyyət çəkən Hyuston boşanmaq qərarına gəlir. Müğənni evlilik andını pozmağa məcbur olur.

Büt dağılır

1990-cı illərdə Hyustonun imici ciddi şəkildə zədələnib. Müsahibələrə, fotosessiyaya və məşqlərə gecikən müğənni prodüserlərin etimadını doğrultmayıb. 2000-ci ilin yayında istirahətdən qayıdan müğənninin çantasında marixuana aşkarlanıb. 4,2 min dollar məbləğində cərimə olunan Uitni "Oskar" mükafatının təqdimatına mərasiminə buraxılmayıb.

Maykl Ceksonun 30 yaş münasibətilə keçirilən konsert zamanı səhnəyə çıxan Hyustonun səhhətində ciddi problemlər olduğu aşkar görünüb. Bir neçə dəfə müğənninin ölümü barədə yalan məlumatlar yayılıb.

İki il narkotik asılılıqdan müalicə alan müğənni 2005-ci ildə reabilitasiya kursunu uğurla başa vurub. Amma səhhətindəki problemlər ucbatından müğənni 2010-cu il dünya turnesini təxirə salıb.

Şübhəli ölüm

Uitni bu yolda təkbəşinə irəliləmiş, çoxlarının arzu etdiyi uğuru qazanmışdı. Amma dağılan ailə həyatı, şəxsi problemlər onu rahat buraxmırdı. Yenidən spirtli içkilərə və narkotikə meyillənən Uitni artıq səhnədən uzaqlaşmışdı.

"Qara mirvari"

Uitni Hyuston

"Cangüdənlə gələn uğur

Uğur onu bütün sahələrdə müşayiət edirdi. Hyuston beş populyar və yüksək gəlirli filmə, bir neçə serialda rol alıb. Kino prodüseri kimi də çıxış edən Uitni, bu sahədə də yaddaqalan işlərə imza atıb.

1992-ci ilin noyabrında Hyuston "Cangüdənlə" filmində aktrisa kimi debüt edib. Kevin Kostnerlə tərəf müqabili olan ifaçı film üçün altı mahnı bəstələyib. Film müğənniyə aktyor kimi də dünya şöhrəti gətirib. Bu gün də çoxları Hyustonun "Cangüdənlə" filmindəki qız" kimi xatırlayırlar.

Prodüserlər "I Will Always Love You" (?) kompozisiyasının uğuruna şübhəylə yanaşsalar da, mahnı 14 həftə hit-paradların birinci pilləsindən düşməyib. 43 milyon nüsxə ilə satılan albom Hyustona üç "Qremmi" və "İlin albomu" mükafatını qazandı. Hyustonun "Cangüdənlə" filmi üçün yazdığı mahnılardan ibarət albom XX əsrin ən çox satılan 50 albomundan biridir. Bu siyahıda "Titanik" və "Kral şir" filmlərində səslənən musiqiləri də var.

Ailə qalmaqalı

Otaqda sakitlikdi. Döşəmədə uzanmış qadının pıçılısı sükutu pozur: "Sevincdə və kədərdə, xəstəlikdə və sağlıqda...". Dodağından qan damcılayır. Dilində qanın acı dadını hiss edir. "Ölüm bizi ayırana qədər..." - pıçıldaya-pıçıldaya dizləri üstə qalxır. Açıq qapıdan ərinin maşına necə mindiyini görür. Uitni çətinliklə də olsa, ayağa qalxır, üzünə soyuq kompres qoymaq üçün vanna otağına keçir. Axı sabah konsertdir, elə etmək lazımdır ki, sabaha qədər üzündəki bu şişkinlik azalsın.

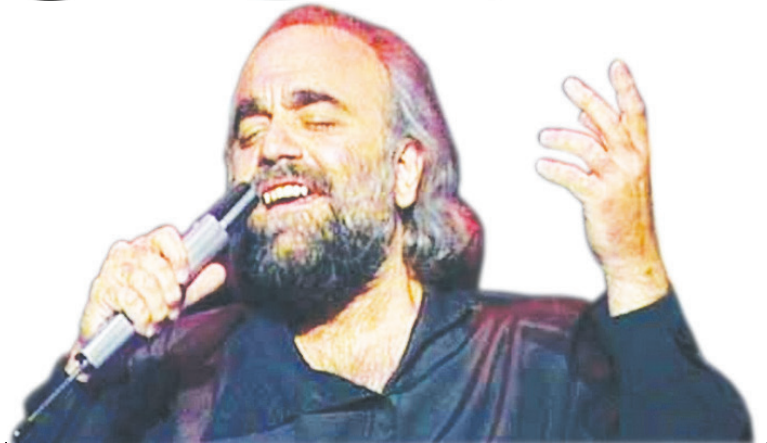
Bütün bu hadisələr, keçirdiyi stress Uitniyi sıxır, üzürdü. Buna görə də, "Qara mirvari" ləqəbli ifaçı cəmi 48 yaşında ömrü yolunun sonuna gəlir. 2012-ci il fevralın 12-də Hyuston Los-Ancelesin "Beverly Hilton" otelinin dördüncü mərtəbəsindəki nömrəsinin hamam otağında ölü tapılır.

Müğənninin ölümü ilə bağlı yüzlərlə versiya irəli sürülür. Bəziləri onun sakitləşdirici həb, digərləri narkotik qəbul etdikdən sonra vannada yuxuladığını və buna görə suda boğulduğunu yazır. "The Sun" qəzetinin iddiasına görə, məşhur müğənni 2 gün davam edən bir ziyafətdə olub. Həmkarı Kelli Praysin təşkil etdiyi ziyafət zamanı Uitni 31 yaşlı sevgilisi müğənni Rey Ceyin digər ifaçı Steysi Frensislə mehribancasına söhbət-ləşdiyini görüb. Hyuston bərk qəzəblənib və onların üstünə qışqırıb. Dostları onu sakitləşdirərək, sadəcə, söhbət etdiklərini bildiriblər. Bundan sonra dayanmadan spirtli içki qəbul edən Uitni oradan çıxıb, qaldığı otele gəlib. Sakitləşdirici həb qəbul edib və vanna otağına keçib.

Polis ifaçının bədənində heç bir zərərli qəbul edilmiş dərman preparatlarına gəlincə isə, yaxınları onun tez-tez sakitləşdirici həblər qəbul etdiyini təsdiqləyiblər.

Bütün bu versiya və "senarilər" nəticəni - Hyustonun faciəvi sonluğunu dəyişmədi. Qeyri-adi və ecəzkar səsə malik qaradərili müğənni yaradıcılığının ən məhsuldar və maraqlı çağında dünyaya "əlvida" dedi.

Demis Russosun son nəğməsi

○ 1970-80-ci illərin ən populyar müğənilərindən olmuş yunan əsilli Demis Russos yanvarın 25-də Afinadakı xəstəxanaların birində 68 yaşında dünyasını dəyişib.

Bütün dünyada 60 milyona yaxın albomu satılan, əsl adı Artemios (Demis) Ventouris Russos olan müğəni 15 iyun 1946-cı ildə Misirdə zəngin musiqi ənənələri olan ailədə dünyaya gəlib. Anası rəqqasə olub, ixtisasca mühəndis olan atası isə gitarada gözəl ifa edib.

1963-cü ilə Russos bəstəkar Vangelis və Lukas Siderasla birlikdə "Aphrodite's Child" ("Afroditanın uşaqları") qrupunu yaradıb. Yunanıstanda hərbi çevrilişdən sonra qrup Parisə köçür. Burada o, "Rain & Tears" ("Yağış və göz yaşları") mahnısıyla məşhurlaşır. 1971-ci ildə Demis Russos qrupu tərkdir və solo karyerasına başlayır. 1974-cü ildə buraxdığı "Forever & Ever" ("Həmişlik") adlı albomu ona şöhrət gətirir. Albom Avropada iki milyona yaxın tirajla satılır. "Happy To Be On An Island In The Sun" ("Günəşli adada olmaq xoşbəxtlikdir") adlı sinql Britaniya hit-paradında 5-ci yerədək yüksəlir.

1974-cü ildə "My only fascination" ("Mənim heyranlığım") albomu işıq üzünə görünür.

1970-ci illərin sonlarında müğəninin bir-birinin ardınca 5 albomu - "Souvenirs" ("Hədiyyələr"), "Happy to be" ("Xoşbəxt olmaq"), "The Roussos Phenomenon" ("Russos fenomeni"), "Ainsi soit-il" ("Qoy belə olsun") və "Magic" ("Səhirlə") albomları çıxır.

1980-ci ildə çıxan "Man Of The World" ("Kübar") albomundakı "Lost In Love" ("Sevdiyini itirəndə") mahnısı ona keçmiş şöhrətini qaytarır.

Müğəni 1985-ci ildə Afinadan Romaya gedəndə mindiyi tayyarə terrorçular tərəfindən girov götürülür. Ölümlə üz-üzə qalan D.Russos bu hadisədən sonra daha şən mahnılar ifa etməyə üstünlük verir və "Time" ("Zaman") albomunu çıxarır. Albomdakı "Dance of Love" ("Sevgi rəqsi") müğəninin ən yaxşı mahnılarından biri olur.

Demis Russos 2 filmnin saundtrekini ifa edib. Bir ara çəkisi 147 kiloqrama qədər artan Russos "Mən necə arıqladım" adlı kitabın müəllifidir.

Uzun müddət yeni albom buraxmayan müğəni ara-sıra konsertlər verirdi.

4 dəfə evli olan 2 övlad atası Russos ömrünün çox hissəsini Yunanıstanda keçirib.

Ərəblərin əfsanəvi aktrisası vəfat etdi

○ "Ərəb ekranının xanımı" sayılan keçmiş həyat yoldaşı Ömər Şərifin "həyatının yeganə məhəbbəti" kimi xarakterizə etdiyi 83 yaşlı misirli aktrisa Fa Hamama Qahirədəki evində vəfat edib.

Bu barədə aktrisanın oğlu Tarik Şərif mətbuata açıqlama verib.

1931-ci ildə Misirin Mansura şəhərində orta təbəqəli bir müsəlman ailəsində dünyaya gələn Fa Hamamanın, aktrisa karyerası 10 yaşında ikən başlayıb. İstedadı ilə qısa müddətdə şöhrət pillələrini qalxan Hamama, 1954-cü ildə ona ilk uğurunu gətirmiş "Vadidəki mübarizə" filminə çəkilib.

Filmə özünə tərəf-müqabil axtaran aktrisa Mişel Dmitri Şalhub adlı xristian əsilli aktyoru seçib.

Mixalkov ermənilərin Qarabağa köçürülməsi haqqında film çəkir

○ "Biz sübut etdik ki, Qriboyedovun qətlə müsəlman qaragüruhu işi deyil". Rusiyalı rejissor Nikita Mixalkov Serbiyada "Kustendorf" kinofestivalında çıxışı zamanı "Qriboyedov" serialı üzərində işə başladığını bəyan edib.

12-15 seriyadan ibarət olaçağı güman edilən telelayihə üçün tammetrajlı film də montaj edilib. Bu barədə TASS xəbər verir.

Süjetin əsasında rusiyalı yazıçının ölümü dayanır.

"Biz sübut etdik ki, Qriboyedovun ölümü müsəlman qaragüruhu işi deyil, ingilislərin planlaşdırdığı soyuqqanlı bir cinayətin nəticəsidir, çünki o, İpək yolunda onlara mane olurdu", - deyərək, Mixalkov bildirib.

Onun sözlərinə görə, əvvəllər bu əsəri Dağlıq Qarabağdakı hadisələrlə bağlı çəkə bilməyiblər.

həmçinin, Aleksandr Adabaşyan, Yuri Loşits və İrakli Kvirkadzedir. 1980-ci illərin sonunda çəkilişlərin bir hissəsinin gətirdiyi Dağlıq Qarabağ ətrafın-

dakı gərgin vəziyyətlə əlaqədar, film üzərində işlər dayandırılmışdı.

"Biz o zaman bu əsəri Qarabağa görə çəkə bilmədik. Orada müharibə başlamışdı və

bizim üçün bunu etmək qeyri-mümkün idi", - deyərək, o, bildirib və xatırladı ki, Qarabağa erməni ailələrini Qriboyedov köçürüb".

Türkan Şorayın kitabı təqdim olunub

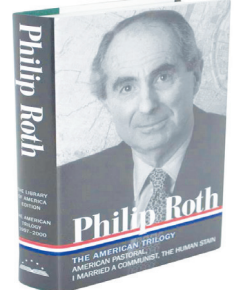

Türk kinosunun sultanı Türkan Şoray Manisanın Turqutlu əyalətindəki ticarət mərkəzlərinin birində öz kitabının imza tədbirini keçirib. "Sinemam və mən" adlı kitab 388 səhifədən ibarətdir. Kitab aktrisanın kinodakı obrazlarından və çəkiliş zamanı yaşanan xatirələrindən bəhs edir.

Pərəstişkarları tərəfindən həddindən artıq diqqət və sevgi gören aktrisa alış-veriş mərkəzində böyük izdihamla üzləşib. Heyrətini gizlədə bilməyən Türkan Şoray: - "Bura ilk dəfə gəldiyimə baxmayaraq, bu qədər insan tərəfindən sevilmək məni xoşbəxt edir. Düzü, belə gözəlmirdim. Heyrət içindəyəm və hamıya minnətdəyəm", - deyib.

Manisa pərəstişkarlarından biri aktrisanın 40 il əvvəlki fotosunu ona imzaladı. Fotoya baxan Şoray: - "Bir dəyişiklik varmı?" - soruşub. Aldığı cavab isə: - "İndi daha gözəlsiniz," - olub.

Hollivudun ən çox tələb olunan yazıçısı

İki il öncə təqaüdə çıxmış rejissor Filip Ros 4 il ərzində kitabları nəşr edilmədiyinə baxmayaraq, Hollivudda ən çox ehtiyac duyulan yazıçıdır. Rosun "The Humbling" ("Fırıldaq") adlı romanı əsasında çəkilmiş və bu ay ABŞ-da kinosevərlərə təqdim ediləcək filmə baş rolunu tanınmış aktyor Al Paçino ifa edir.

Bundan başqa, ssenarist Ceyms Şamus bildirib ki, onun ilk rejissor işi Filip Rosun "İndig-nation" ("Hiddət") romanı əsasında çəkəcəyi film olacaq.

Həyat yoldaşı İzzəddin Zülfüqardan boşanan Hamama və "Ömər Şərif" adı götürən Şalhub 1955-ci ildə evləndilər. İki ildən sonra cüt-lüyün yeganə uşağı Tarik dünyaya gəldi. 20 ildən sonra - 1974-cü ildə boşanmaq qərarına gələn cütlük bir daha bənişmədi. Bu hadisədən sonra Ömər Şərif kino karyerasını Hollivudda davam etdirdi.

Aktrisa 2000-ci ilədək "Vadidəki mübarizə", "Bayquşun duası" (1959), "Məhəbbət çayı" (1961), "M. İmperatorluğu" (1972), "Bir çarə istəyirəm" (1974) və "Fatimənin həbs olduğu gecə" (1985) kimi unudulmaz filmlərdə baş rolları ifa edib.

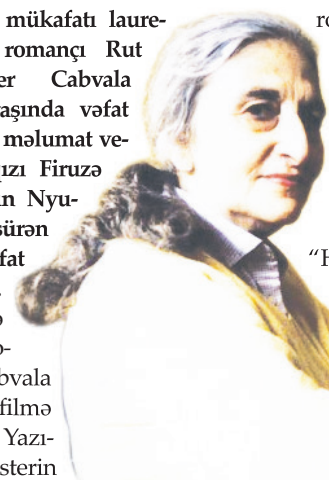
Misirli rejissorların ən çox üstünlük verdiyi aktrisalardan birincisi olan xanım Hamama karyerası ərzində 100-dən çox filmə və bədii seriala çəkilib.

Oskar mükafatı laureatı dünyasını dəyişdi

Oskar mükafatı laureatı, romançı Rut Praver Cabvala 85 yaşında vəfat edib. Bu barədə məlumat verən yazıçının qızı Firuzə Cabvala anasının Nyu-Yorkda uzun sürən xəstəlikdən vəfat etdiyini bildirib.

1927-ci ildə Almaniya doğulmuş Rut Cabvala 40 il ərzində 22 filmə ssenari yazıb. Yazıçının E.M.Forsterin

romanı əsasında ssenarisini yazdığı "Howards End" ("Hovardların sonu") və "A Room with a View" ("Mnəzərəli otaq") filmlərinin hər biri iki Oskar mükafatına layiq görülüb. Bundan başqa Cabvala "Heat and Dust" ("İstilik və toz") romanına görə 1975-ci ildə İngiltərədə mükafata layiq görülüb.

Hazırladı: NARINGÜL